

KRZYSZTOF RAFAŁ PROKOP

BISKUPI KIJOWSCY
OBRZĄDKU ŁACIŃSKIEGO
XIV–XVIII w.

SZKICE BIOGRAFICZNE

BISKUPI KIJOWSCY
OBRZĄDKU ŁACIŃSKIEGO
XIV–XVIII w.

BIBLIOTEKA „WOŁANIA Z WOŁYNIA”
T. 32

KRZYSZTOF RAFAŁ PROKOP

BISKUPI KIJOWSCY
OBRZĄDKU ŁACIŃSKIEGO
XIV–XVIII w.

SZKICE BIOGRAFICZNE

„WOŁANIE Z WOŁYNIA”
BIAŁY DUNAJEC – OSTRÓG 2003

© Copyright by Krzysztof Rafał Prokop, Kraków 2003
© Copyright by Ośrodek „Wołanie z Wołynia”, Biały Dunajec 2003

Redaktor serii
Ks. Witold Józef Kowalów

Na okładce:

- s. I – Portret biskupa Kajetana Ignacego Sołtyka z klasztoru
franciszkanów (reformatów) w Wieliczce
s. IV – Herb Pawęza Jana Pawła Woronicza, współpracownika biskupa
Kaspra Kazimierza Cieciszowskiego i od r. 1789 kanonika
kijowskiego, późniejszego kolejno biskupa krakowskiego
i arcybiskupa warszawskiego

*Wykorzystany w książce materiał ilustracyjny
pochodzi ze zbiorów Autora*

ISBN 83-911918-09-6

**Ośrodek „Wołanie z Wołynia”
skrytka pocztowa 9
34-520 Poronin, Polska**

**“Воляння з Волині”
вул. Кардашевича, 1
35800 м. Остріг, Рівненська обл.
Україна**

DRUKARNIA „AKCYDENSOWA”
Andrzej Dorosz – Kraków, ul. Balicka 7 – tel. 636-96-66

Biskup Jan Purwiński

PRZEDMOWA

Wielki Dar Chrztu, który odbył się w Kijowie w 988 roku, rozpoczął tysiącletnią historię chrześcijaństwa na terenach Ukrainy i całego regionu. Od siedmiu wieków współtworzy ją Kościół tradycji łacińskiej. Stolica biskupia w Kijowie i jej pasterze odgrywali w dziejach Kościoła katolickiego na tym terenie ważną rolę, chociaż została ona szczupło opisana. Dlatego wyrażam zadowolenie z ukazania się drukiem niniejszej pozycji książkowej.

Jako ordynariusz diecezji kijowsko-żytomierskiej, która jest kontynuacją dawnej diecezji kijowskiej, a potem łucko-żytomierskiej, cieszę się z ukazania szkiców biograficznych biskupów kijowskich XIV–XVIII stulecia. Wszyscy, którzy zapragną zapoznać się z życiem poszczególnych pasterzy zasiadających na katedrze kijowskiej, będą odciążeni dzięki tej pracy.

Serdecznie dziękuję autorowi – dr. hab. Krzysztofowi Rafałowi Prokopowi – za podjęcie się dzieła przybliżenia nam postaci biskupów kijowskich. Dziękuję również ks. Witoldowi Józefowi Kowalowskiemu, redaktorowi serii wydawniczej „Biblioteka «Wołania z Wołynia»”, za wydanie tej książki we wspomnianej serii.

Kilka lat temu obchodziliśmy Wielki Jubileusz 2000 lat chrześcijaństwa. Na progu Trzeciego Tysiąclecia witaliśmy na ukraińskiej ziemi Piotra naszych czasów, Papieża Jana Pawła II. Jesteśmy wdzięczni Ojcu Świętemu za odwiedzenie Kijowa, kolebki wiary chrześcijańskiej na ziemiach Starej Rusi, i za to wszystko, co powiedział o tym mieście. Przypomnijmy te znamienne słowa, które nadal brzmią w naszych sercach i zachęcają do przynoszenia szczodrych plonów, wszak żniwo wielkie: *Tutaj, w tym mieście, dokonał się chrzest Rusi. Od Kijowa zaczął się rozkwit życia chrześcijańskiego, które rozbudziła Ewangelia najpierw na ziemiach Starej Rusi, potem na terytoriach Europy Wschodniej, a wreszcie za Uralem,*

w przestworzach Azji. A więc także Kijów w pewnym sensie odegrał rolę «prekursora Pańskiego» pośród licznych narodów, do których – wychodząc stąd – dotarło orędzie zbawienia. Święty Włodzimierz i mieszkańcy Rusi przyjęli chrzest od misjonarzy przybyłych z Konstantynopola, największego ośrodka chrześcijaństwa na Wschodzie, i w ten sposób młody Kościół znalazł się w sferze bogatej spuścizny Kościoła bizantyjskiego. Było to u schyłku pierwszego tysiąclecia. Choć Kościoły Konstantynopola i Rzymu żyły wówczas według odrębnych tradycji, panowała między nimi pełna jedność. [...] Ty, Kijowie, bądź «światłem Ukrainy»! Z ciebie wyruszyli ewangelizatorzy, którzy w ciągu wieków byli «Janami Chrzczicielami» narodów, zamieszkujących te ziemie. Iluż z nich cierpiało tak jak Jan, aby dać świadectwo prawdzie i przez swoją krew stało się nasieniem nowych chrześcijan. Niechaj nowym pokoleniom mężczyzn i kobiet nigdy nie zabraknie hartu tych sławnych przodków.

Dziękuję Bogu, że po trudnych latach prześladowań zostały odnowione struktury kościelne w Żytomierzu i Kijowie. Czytelnikom życzę, by niniejsza praca pozwoliła nie tylko zapoznać się z dziejami Kościoła na tym terenie, ale także poznać ich ducha. Poznając jednak historyczne dziedzictwo diecezji kijowskiej, zdajemy sobie sprawę, jak wielki dar i wezwanie otrzymaliśmy od Pana Dziejów.

+ JAN PURWIŃSKI
BISKUP KIJOWSKO-ŻYTOMIERSKI

Żytomierz, 30 czerwca 2003 r.

*W liturgiczne wspomnienie
świętych pierwszych męczenników Kościoła Rzymskiego*

WSTĘP

Słowniki biograficzne elit – zarówno kościelnych, jak i świeckich – cieszą się zrozumiałym zainteresowaniem Czytelników, przynoszą bowiem życiorysy postaci, których imiona utrwalone zostały w pamięci potomnych. Biskupów dotyczy to w szczególności, jako że ślady ich posługi pasterskiej, mecenatu kulturalnego i artystycznego, a także zaangażowania w życie społeczno-polityczne danej epoki, przetrwały w postaci spuścizny piśmienniczej, zabytków sztuki, niekiedy również w nazwach szkół, szpitali czy – bardziej współcześnie – ulic. Listy pasterskie, księgi, inskrypcje, epitafia, nagrobki, portrety, cenne precjoza (infuły, pastorały, pierścienie, krzyże pectoralne) – wszystko to nadal przypomina o hierarchach z minionych stuleci, pasterzach poszczególnych Kościołów partykularnych, skłaniając tym samym do refleksji, zarazem zaś wzbudzając zainteresowanie ich losami. Tym bardziej ciekawią one historyków, a owocem tychże zainteresowań są właśnie kolejne publikacje z tej tematyki. Od ponad już wieku kontynuowana jest seria „*Hierarchia catholica medii et recentioris aevi*”, której ostatni – jak dotychczas – tom, dziewiąty, ukazał się w roku 2002. W tymże samym roku dobiegło końca wydawanie pięciotomowego słownika biograficznego katolickich biskupów z obszaru niemieckojęzycznego z lat 1198–2001. Powoli postępują też naprzód prace nad edycją „*Series episcoporum Ecclesiae Catholicae Occidentalis ab initio usque ad annum 1198*”, w ramach której przygotowujący jest również wolumin poświęcony wczesnośredniowiecznym diecezjom polskim. To tylko niektóre przykłady wydawnictw zachodnioeuropejskich. Tymczasem stan badań prozopograficznych nad episkopatem przedrozbiorowej Rzeczypospolitej Obojga Narodów przedstawia się wciąż mało zadowalająco. Nadal historycy odwołują się do XIX-wiecznych wydawnictw Jana Korytkowskiego czy Ludwika Łętowskiego, jak też niewiele młodszych Władysława Abrahama, Jana

Fijałka, Pawła Czaplewskiego i innych, gdyż zazwyczaj brak nowszych publikacji, które by je zastąpiły. Taki stan rzeczy nie ulegnie zmianie w krótkim czasie, potrzeba bowiem przeprowadzenia żmudnych kwerend w rozproszonych archiwaliach, opracowania szeregu przyczynków i – na dalszym etapie – monografii, by wiedzę w danym przedmiocie wydatnie posunąć naprzód.

Przedkładana obecnie uwadze Czytelników publikacja może w jakiejś mierze przyczynić się do tego, bardziej jednak z racji uporządkowania dotychczasowego stanu wiedzy o łacińskich biskupach Kijowa, aniżeli wskutek poczynienia nowych ustaleń. Tych ostatnich nie znalazło się w poniższej książce zbyt wiele, autor nie miał bowiem dostępu do źródeł, które by dużo wносиły do dziejów katolickiej diecezji kijowskiej, a przy tym nie były znane osobom wcześniej na ten temat piszącym (inna rzecz, w jakim stopniu zostały w dotychczasowej literaturze spożytkowane). Dwudziestowieczne wydawnictwa źródłowe przynoszą tymczasem stosunkowo niepokazną liczbę nowych danych faktograficznych do interesującej nas tu problematyki, znikoma jest też liczba publikacji poświęconych dziejom tytułowego biskupstwa. Zastanawia natomiast, że w stosunkowo licznych (choć różnej wartości) edycjach znaleźć można same jako takie zestawienia łacińskich biskupów Kijowa. Wymieńmy poniżej owe tytuły:

S. Okolski, *Chioviensium et Czernichoviensium episcoporum Sanctae et Catholicae Ecclesiae Romanae ordo et numerus descriptus* [...], Leopoli 1646

K. Niesiecki, *Herby y familie rycerskie tak w Koronie, jak y Wielkim Xięstwie Litewskim*, Lwów 1728, s. 67–71

Ch. G. Friese, *De episcopatu Kioviensi, cuius sedes olim fuit Kioviae, nunc vero Zytomiriae in Ukraina, eiusque praesulibus brevis commentatio* [...], Varsaviae 1763

F. Rzepnicki, *Vitae praesulum Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae res precipuae illorum temporibus gestae ad annum 1760. Origo ecclesiarum cathedralium quattuor libris comprehensae* [...], t. 3, Posnaniae 1763, s. 136–162

Описание Кіевософійскаго Собора и кіевской ієрархіи [...], Кієвъ 1825, s. 34–36 (nr 6)

K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 1, wyd. J. N. Bobrowicz, Lipsk 1839–1846, s. 74–78

S. Okolski, *Biskupów kijowskich i czernichowskich Świętego Katolickiego Kościoła Rzymskiego porządek i liczba*, Kraków 1853

K. Korczyński, *Katedra kijowska*, Cieszyn 1861, s. 1–18

P. B. Gams, *Series episcoporum Ecclesiae Catholicae*, Ratisbonae 1873, s. 348–349

Encyklopedia kościelna, t. 10, wyd. M. Nowodworski, Warszawa 1877, s. 340–345

Biskupi, senatorowie i dygnitarze polscy, zebr. T. Żychliński (junior), [w:] T. Żychliński (senior), *Złota księga szlachty polskiej*, t. 15, Poznań 1893, s. 188–189

Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi, t. 1–6, Monasterii – Patavii 1913–1958 (t. 1 – s. 290, t. 2 – s. 127, t. 3 – s. 165, t. 4 – 149, t. 5 – s. 232, t. 6 – s. 248–249)

K. Iwanicki, *Kościoły i kaplice w Kijowie*, Warszawa [1931], s. 27–30 przypis 13

T. Długosz, *Z dziejów biskupstwa kijowskiego*, „Collectanea Theologica” 13 (1932) z. 1–2, s. 70–76

W. Abraham, *Uzupełniony katalog dawnych łacińskich biskupów kijowskich*, „Collectanea Theologica” 18 (1937), s. 413–423

Z. Szostkiewicz, *Katalog biskupów obrządku łacińskiego przedrozbiorowej Polski*, [w:] *Sacrum Poloniae Millenium. Rozprawy – Szkice – Materiały historyczne*, t. 1, Rzym 1954, s. 601–602

P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, s. 251–252

Ю. Білоусов, *Київсько-Житомирська римсько-католицька єпархія. Історичний нарис*, Житомир 2000, s. 7–63, 305–306

Encyklopedia katolicka, t. 8, Lublin 2000, kol. 1425 (M. Górniak)

P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000, s. 12*–13*

Powyższe wyliczenie bynajmniej nie pretenduje do kompletności, nadto zaś niektóre z tych wykazów biskupów nie odpowiadają aktualnemu stanowi wiedzy. U Czytelnika, nie dysponującego odpowiednim przygotowaniem historycznym, owa rozbieżność informacji, na jaką natrafia przy porównaniu tych publikacji, i to w odniesieniu nawet do samych imion hierarchów i dat ich pontyfikatów, może wprowadzać w zakłopotanie i prowadzić do zgoła mylnych wniosków. Temu właśnie zaradzić ma obecny zbiór szkiców biograficznych, w którym zaprezentowano – przede wszystkim w oparciu o literaturę przedmiotu oraz wydawnictwa źródłowe – sylwetki hierarchów piastujących godność łacińskich (tj. katolickich) biskupów Kijowa, poczynawszy od XIV aż po schyłek XVIII wieku, a konkretnie po rok 1798, w którym diecezja kijowska została zniesiona. O jednych biskupach wiemy nieco więcej, w przypadku innych znane są tylko pewne mniej czy bardziej istotne momenty z ich kariery kościelnej, są wreszcie i tacy, o których trudno w ogóle cokolwiek bliżej powiedzieć. Nie mamy nawet pewności, czy dla wieków XIV i XV znane są imiona faktycznie wszystkich hierarchów noszących ten tytuł. Początkowo zresztą łacinnicy biskupi Kijowa byli tylko – w ścisłym tego słowa znaczeniu – tytulariuszami, pełniącymi posługę w innych diecezjach – nieraz z dala od ziem ruskich – w charakterze sufraganów. Zmiana w tym względzie nastąpiła zdaje się dopiero w początkach XV stulecia, jednak długo jeszcze Kościół kijowski nie mógł okrzepnąć w swych strukturach, na czym zaważyło m.in. niechętnie względem „łacinników” nastawienie w przeważającej większości prawosławnych mieszkańców tych ziem, częste najazdy tatarskie, siejące nieraz niewyobrażalne spustoszenia, permanentny niedobór kleru diecezjalnego (ciężar pracy duszpasterskiej z konieczności spoczywał w tej sytuacji na zakonach – jak w biskupstwach misyjnych), brak odpowiedniego uposażenia instytucji diecezjalnych, a wreszcie też – o czym nie sposób zamilczeć – nikłe nieraz zainteresowanie kolejnych łacińskich biskupów Kijowa powierzoną im owczarnią. Wszystkie powyższe okoliczności istotnie zaważyły na tym, że biskupstwu kijowskiemu wyznaczano w zwyczajowym porządku precedencji diecezji Rzeczypospolitej Obojga Narodów (tzw. *cursus honorum*) jedno z ostatnich miejsc. To rzu-

towało znów na kwestię jego obsady, a w dalszej perspektywie – na brak większego zainteresowania jego losami nie tylko ze strony współczesnych mężów stanu i Kościoła, ale również historyografów. Podjęcie tematu losów pasterzy Kościoła kijowskiego nie należy zatem do zadań wdzięcznych, autor obecnej książki ma też świadomość, że jej lektura nie wszystkim może przynieść usatysfakcjonowanie. Może jednak właśnie ów „niedosyt” wiedzy po lekturze poniższych biogramów, pragnienie bliższego poznania dziejów tamtejszego Kościoła partykularnego, skłoni historyków polskich i ukraińskich do podjęcia systematycznej kwerendy archiwalnej celem pełniejszego odtworzenia losów katolicyzmu na Kijowszczyźnie w dobie przedrozbiorowej. Jeśli tak się stanie, będzie do wystarczająca satysfakcja dla piszącego te słowa.

Na koniec wypada Autorowi zawrzeć podziękowanie pod adresem J. Eksc. Ks. Biskupa Jana Purwińskiego, pasterza odrodzonej po dwóch wiekach diecezji kijowskiej, noszącej obecnie (od roku 1998) nazwę kijowsko-żytomierskiej, za łaskawe opatrzenie tej mimo wszystko skromnej zarówno w zamyśle, jak i w realizacji publikacji słowem „Przedmowy”. Wyrazy uznania należą się również Ks. Witoldowi J. Kowalowski, który – mimo wszelkich trudności i przeciwności – kontynuuje wydawanie zainicjowanej przez siebie serii książkowej, zachęcając autorów – jak widać, ze skutkiem – do pracy nad kolejnymi tytułami.

Kraków, 23 kwietnia 2003 roku

B I O G R A M Y

Henryk 1320 – 1333/1334(?)

Henryk jest pierwszym znanym z imienia tytularnym biskupem kijowskim. Najprawdopodobniej zresztą nikt inny przed nim nie był na ten tytuł święcony, jakkolwiek niektórzy autorzy na początku wykazów katolickich pasterzy Kijowa umieścili osobę Gerarda, pierwszego łacińskiego biskupa dla Rusi, który sakrę otrzymał w roku 1232 lub 1233. Henryk należał do zakonu dominikanów i był Niemcem z Bawarii. Przed swym wyniesieniem do godności biskupiej sprawował funkcję lektora w klasztorze w Porwalle w diecezji kamieńskiej. Biskupem Kijowa ustanowiony został nie później, jak w roku 1320, przez ordynariusza lubuskiego Stefana, który – wzorem swych poprzedników – rościł sobie pretensje do sprawowania zwierzchności nad strukturami Kościoła łacińskiego na Rusi. Dominikanin Henryk powierzoną mu godność wprawdzie przyjął, wszakże słusznie powątpiewając w prawo pasterza diecezji lubuskiej do ustanawiania nowych biskupów na ziemiach ruskich, udał się w sprawie swego zatwierdzenia na dwór papieski do Awinionu. Tam – stosownie do przyjętego w tego typu sytuacjach trybu postępowania – przyszło mu wpierw złożyć rezygnację z niekanonicznie uzyskanego urzędu (na ręce kardynała Jakuba), po czym papież Jan XXII własnym imieniem ustanowił go biskupem Kijowa i dnia 15 XII 1320 udzielił mu stosownej prowizji, poleciwszy przy tym Berengariuszowi, biskupowi Porto, dopełnić aktu konsekracji nominata. Sakra owa odbyła się przed 18 II 1321, kiedy to papież Jan XXII nakazał Henrykowi udać się do powierzonej mu owczarni i podjąć tam rządy pasterskie. Wydaje się wszakże, że pierwszy znany biskup Kijowa w ogóle nie przybył na Ruś, lecz od razu z Awinionu udał się do krajów niemieckich i tam począł udzielać się w różnych diecezjach w charakterze sufragana. Jego działalność sufragańska na terenie kilku biskupstw Rzeszy znajduje poświadczenie w odniesie-

niu do lat 1321–1332, natomiast w dokumencie z 27 IX 1334 jest on wspomniany jako *venerandae memoriae*, a zatem przed tą datą zmarł. Jak już wspomniano, brak jakichkolwiek świadectw, które by wskazywały na sprawowanie przez niego posługi na Rusi.

W starszych zestawieniach biskupów wywodzących się z grona członków Zakonu Kaznodziejskiego (dominikanów) hierarcha ten wymieniany jest jako *Henricus Dacus*, trudno jednak stwierdzić, czy miano to miałoby odnosić się do jakichś bliżej nie znanych związków owego zakonnika z Danią.

Jakub przed 1371 – po 1378 (?)

Biskup Jakub był członkiem zakonu bazylianów. Wystąpił on – jako świadek – w wystawionym dnia 4 VIII 1371 we Lwowie dokumencie notarialnym, stanowiącym widymat aktu ordynariusza krakowskiego Floriana z Mokrska poświadczającego sakrę biskupa sereckiego Andrzeja Jastrzębca. Określony tam został jako *Iacobus, Kioviensis episcopus, de ordine sancti Basilii*. Obecność Jakuba we Lwowie poświadczona jest zresztą kilkakrotnie na przestrzeni lat 1371–1378. Prawdopodobnie więc sprawował tu posługę pasterską, nie wiemy jednak, w jakim charakterze. Ponieważ był z pochodzenia Ormianinem, przez Władysława Abrahama, Pawła Czaplewskiego i Zdzisława Obertyńskiego uznany został za biskupa ormiańskiej diaspory na Rusi Halicko-Włodzimierskiej, utrzymującego wszakże łączność ze Stolicą Apostolską. W jednej z późniejszych prac W. Abraham wyraził wszakże przypuszczenie, że jego jurysdykcji mogli podlegać również wierni Kościoła łacińskiego i warunkowo pomieścił go w opracowanym przez siebie katalogu łacińskich biskupów kijowskich. Dalej jeszcze w tym kierunku poszedł Tadeusz M. Trajdos i uznał go za bez wątpienia jedyne w tym czasie katolickiego biskupa Kijowa, poprzednika na urzędzie Filipa. Przyjął też, że zmarł on we lwowskim konwencie dominikanów w roku

1377, co jednak stoi w sprzeczności z ustaleniami W. Abrahama. Zupełnie zaś bezzasadnie badacz ten opowiedział się za istnieniem u schyłku XIV w. drugiego jeszcze biskupa kijowskiego o imieniu Jakub, rzekomo poświadczonego źródłowo w odniesieniu do roku 1394. Powołał się w tym względzie na przywilej odpustowy arcybiskupa halickiego Jakuba Strepy dla kościoła lwowskich dominikanów z daty: Lwów, 14 XI 1394, w którym wprowadzie wspomniany został *Iacobus Kioviensis episcopus*, ale jako jeden z biskupów, którzy wcześniej, tj. przed tymże aktem metropolity Halicza, nadali odpusty owej świątyni. Kolejno wymienieni tam zostali: poprzedni arcybiskup halicki Bernard, zmarły w roku 1390/91, ordynariusz lubuski Piotr z Opola (zmarły w roku 1375), następnie właśnie Jakub kijowski, a po nim jeszcze Emeryk Cudar (Zudar), biskup Egeru (zmarły w roku 1384), i biskup chełmski Stefan ze Lwowa (zmarł w roku 1416). Przy którymkolwiek z nich brak określenia *olim* czy *bonae memoriae*, chociaż trzech dowodnie wówczas już nie żyli, a biskup Kijowa umiejscowiony został właśnie pomiędzy nimi. Uszeregowanie hierarchów wymienionych w przywileju Jakuba Strepy wyznaczała niewątpliwie (z wyjątkiem jedynie Bernarda, który jako metropolita umieszczony został na pierwszym miejscu) kolejność nadania przez nich odpustów lwowskiemu kościołowi dominikanów. Skoro więc Jakub kijowski wyliczony został przed zmarłym w roku 1384 ordynariuszem Egeru, jego przywileju nie sposób datować na rok 1394. Dómyśł T. M. Trajdosa o istnieniu dwóch Jakubów należy zatem odrzucić. Prawdopodobne jest natomiast, że ów ormiański biskup sprawować mógł posługę także i w innych diecezjach, aniżeli kijowska.

Mikołaj (?)

Tego imienia XIV-wieczny biskup kijowski poświadczony jest w źródłach bezpośrednio tylko jeden raz, mianowicie w „Kronice” Jana z Czarnkowa – w odniesieniu do roku 1383. Wedle kronikarza przewidywany był on wówczas na współkoronatora – u boku metro-

polity gnieźnieńskiego Bodzęty, a wspólnie z ordynariuszem płockim Ściborem z Radzymina – księcia mazowieckiego Siemowita IV, podczas jego koronacji na króla Polski, która wszakże nie doszła do skutku. Opisany przez Jana z Czarnkowa epizod odnosi się do zjazdu w Sieradzu w dniu 16 VI 1383. Z kronikarskiego przekazu wynika też, że ów *Nicolaus, Kyoviensis episcopus*, był członkiem Zakonu Kaznodziejskiego (dominikanów).

Tamto pojedyncze wystąpienie Mikołaja dało Władysławowi Abrahamowi asumpt do uznania go za biskupa pomocniczego przy arcybiskupie Gniezna, co przyjęli w ślad za nim i inni autorzy (z kolei Tadeusz M. Trajdos w ogóle nie uwzględnia tego duchownego w wykazie biskupów kijowskich). Nic wszakże nie przemawia wprost za działalnością Mikołaja w archidiecezji gnieźnieńskiej, jakkolwiek prawdopodobna wydaje się hipoteza W. Abrahama, że wymieniony w liczbie świadków w dokumencie sędziego kaliskiego Tomisława z daty: Gniezno, 27 V 1377, nieokreślonego tytułu *Nicolaus episcopus*, może być tożsamy właśnie z tym hierarchą. Jeśli zatem przyjąć istnienie biskupa Mikołaj, faktycznie tylko tytulariusza kijowskiego, który po uzyskaniu prowizji pozostał w diecezji, w której przebywał przed swym wyniesieniem, by obecnie podjąć tu obowiązki sufragana (a więc w gnieźnieńskiej), to być może należałoby go utożsamić z wymienionym na czele listy świadków w dokumencie metropolity Jarosława Bogorii ze Skotnik, z daty: Grzegorzewo, 30 XI 1359, spowiednikiem tego arcypasterza Mikołajem (*frater Nicolaus, confessor noster*).

Tadeusz Żebrowski zwrócił jednak uwagę na fakt, że w odniesieniu do r. 1383 poświadczona jest obecność w diecezji płockiej innego imienia biskupa kijowskiego – Filipa (o którym w następnym biogramie). Mając na względzie okoliczność, iż drugim ze współkoronatorów Siemowita IV miał być właśnie ordynariusz z Płocka Ścibor z Radzymina, badacz ten uznał, że do przekazu Jana z Czarnkowa wkradł się błąd i miast imienia Mikołaj winno tam widnieć imię Filip. Ponieważ jednak jakiś *Nicolaus episcopus* wzmiankowany jest w Gnieźnie w r. 1377 (o czym wyżej), należy liczyć się z możliwością i innego rodzaju błędu w relacji kronikarza, mianowicie podania omyłkowego tytułu, nie zaś imienia. Rzeczony

Mikołaj mógł się zaliczać do grona episkopatu tytularnego, a jego stolica, o obco brzmiącej nazwie, została utożsamiona (raczej przez kogoś z kopistów, niż samego Jana z Czarnkowa) z Kijowem.

Filip przed 1383 – po 1395 (?)

Duchowny ten był członkiem Zakonu Kaznodziejskiego (dominikanów) i jako biskup udzielał się w charakterze sufragana w diecezji płockiej, brak zaś świadectw, by przebywał i sprawował rządy pasterskie na Rusi. Poważne wątpliwości nastęrcza zresztą sama chronologia jego pontyfikatu. W dokumencie ordynariusza płockiego Ścibora z Radzimina dla wikariuszy katedralnych z daty: Płock, 5 II 1383, na czele listy świadków wymieniony został *venerabilis in Christo pater, dominus Philippus, episcopus Kyoviensis, suffraganeus noster*. Z tego względu Tadeusz Żebrowski uznał, że to on właśnie był uczestnikiem opisanych przez Jana z Czarnkowa (o czym w poprzednim biogramie) wydarzeń z czerwca 1383, mianowicie przygotowań do ukoronowania na króla Polski księcia mazowieckiego Siemowita IV, nie zaś wspomniany przez kronikarza Mikołaj kijowski (omyłka w imieniu?), kiedy to wyznaczona mu została rola jednego ze współkonsekratorów Piasta. Wedle znów drugorzędnego źródła (nowożytne akta wizytacyjne) tenże Filip nadał w r. 1395 odpust kościołowi w Dzierzgowie w diecezji płockiej i tytułowany jest w związku z tym biskupem kijowskim i sufraganiem płockim.

Pius Bonifacy Gams (a w ślad za nim Konrad Eubel i Zbigniew Szostkiewicz) przyjmuje w oparciu o starszą historiografię dominikańską, że stolicę biskupią w Kijowie zajmował on już w r. 1387. W tymże roku wystąpił rzekomo jako świadek w jednym w przywilejów króla Władysława Jagiełły dla Kościoła na Litwie. Ponieważ w piśmie papieża Innocentego VII z 27 VII 1405 wzmiankowany jest jako biskup kijowski Borzysław, należałoby przyjąć, że przed tą

datą Filip zmarł i mamy tu do czynienia z jego następcą. Tymczasem w prowizji na stolicę biskupią w Kijowie dla Michała Trestki z 19 XI 1410 stwierdzone zostało wyraźnie, że otrzymuje on tę diecezję *per obitum Philippi episcopi*. Na tej z kolei podstawie Władysław Abraham uznał, że Filip był dopiero następcą wzmiankowanego w r. 1405 Borzysława, a jego śmierć przypadła – konsekwentnie – na jakiś czas przed 19 XI 1410. Trudno rzecz jednoznacznie rozstrzygnąć, jest wszakże możliwe, że w kancelarii pizańskiego (anty)papieża Jana XXIII (on bowiem udzielił prowizji Michałowi Trestce) uważano wyniesienie Borzysława na biskupstwo w Kijowie przez rzymskiego papieża za nieważne *de iure* i stąd w odnośnym akcie wymieniono poprzedniego pasterza, choć i to wytłumaczenie nie do końca jest przekonujące.

Jan Długosz, a w ślad za nim późniejsze źródła dominikańskie, wskazują na szczególnie bliskie związki Filipa z konwentem macierzystego zakonu w Lublinie. W nim kijowski hierarcha spędził zapewne ostatni okres życia, a w każdym razie w tamtejszym kościele klasztorным został pochowany. Na rzecz tej świątyni ofiarował też ornat z czerwonego aksamitu oraz pończacany kielich, w nieokreślonym zaś bliżej momencie *emit pro dicto monasterio et perpetuo donavit [...], pro certa pecunie quantitate*, połowę wsi Trześniów (*Trzesniow, Trzesznyow*) pod Lublinem. Ponieważ w znanym w postaci odpisu dokumencie dominikanów lubelskich z r. 1409 wymieniony został cały ówczesny skład konwentu (siedmiu współbraci na czele z przeorem Szymonem i kaznodzieją Wacławem), a nie znajdujemy tamże wzmianki o biskupie Filipie, przypuszczać można, że wówczas już nie żył.

Borzysław ok. 1405

Biskup kijowski tego imienia znany jest tylko z jednego dokumentu, mianowicie z bulli papieża Innocentego VII z 27 VII 1405, adresowanej do wszystkich chrześcijan zamieszkujących ziemie

Litwy, Rusi i Mazowsza. Tymże dokumentem papież poświadczył, że udzielił Borzysławowi, biskupowi Kijowa i zarazem opatowi klasztoru benedyktynów w Starych Trokach (*venerabili fratri nostro Borzislao, episcopo Kyoviensi ac abbati monasterii Annunciacionis Beate Marie Virginis in Antiquo Trokii ordinis sancti Benedicti*) prawa rozgrzeszania każdego penitenta (w tym również nakładania pokuty w przypadkach zastrzeżonych kompetencji Stolicy Apostolskiej), który przyczyni się jałmużną *pro conservacione et fabrica monasterii*, tj. na rzecz tegoż właśnie, nowo fundowanego przez wielkiego księcia Witolda Aleksandra opactwa. Był zatem Borzysław benedyktynem i niemal z pewnością godność opacką piastował jeszcze przed swym powołaniem na biskupstwo. Przełożonym konwentu starotrockiego pozostał również jako biskup kijowski, gdyż powierzona mu diecezja była dopiero w stanie organizowania i nie zapewniała jej pasterzowi należytego dochodu, który stanowiłby dlań podstawę utrzymania. Władysław Abraham uważa, że Borzysław mógł być pierwszym rzeczywistym ordynariuszem kijowskim, gdyż w poprzednikach – poza Jakubem, którego „podstawową” owczarnią byli wszakże członkowie ormiańskiej diaspory na Rusi – należy upatrywać tytulariuszy. Nie wykluczone wszakże, że i ten hierarcha udzielał się raczej na Litwie, aniżeli na ziemiach ruskich, zamieszkując w opactwie w Starych Trokach.

Wyznaczenie choćby przybliżonych dat pontyfikatu Borzysława utrudnia niepewna chronologia obsady stolicy kijowskiej w tym okresie (zwłaszcza kwestia biskupa Filipa). Dopiero ustanowienie w listopadzie 1410 roku ordynariuszem Kijowa dominikanina Michała Trestki stanowi jakiś pewny punkt odniesienia.

Michał Trestka 1410 – 1429(?)

Michał Trestka pochodził z ziemi krakowskiej i zapewne jeszcze w młodości wstąpił do zakonu dominikanów, w którym zdobył wykształcenie i przyjął święcenia kapłańskie. Przed rokiem 1399 zna-

laż się w Rzymie, gdzie prawdopodobnie pełnił obowiązki penitencjarza papieskiego. Odwołany do kraju, na życzenie króla Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi Andegaweńskiej podjąć się miał działalności misyjnej m.in. na Rusi i Litwie, o tej jego posłudze nic jednak bliżej nie wiadomo. W tym okresie dokonał on w roku 1404 uposażenia szpitala w Żarnowcu ze swych dóbr rodzinnych.

Niewątpliwie łączyły Michała Trestkę bliższe relacje z dworem królewskim, które zaowocowały jego promocją na stolicę biskupią w Kijowie. Stosownej prowizji udzielił mu dnia 19 XI 1410 w Bolonii pizański (anty)papież Jan XXIII, którego obediencję uznawało wówczas Królestwo Polskie i Wielkie Księstwo Litewskie. Zobowiązał on Michała Trestkę, by rezydował w powierzonej mu diecezji, a równocześnie zakazał podejmowania przezeń posług pontyfikalnych poza jej granicami. Jest to zatem pierwsze tak jednoznaczne w wymowie świadectwo, pozwalające wnioskować, że biskupstwo kijowskie miało już wówczas charakter rezydencjalny, zaś wspomniany zakaz miał na celu uniemożliwić ewentualne podjęcie przez pasterza tegoż Kościoła partykularnego posługi sufragańskiej w innych diecezjach, jak to czyniła większość jego poprzedników – być może aż do Borzysławia włącznie. O tym ostatnim duchownym w akcie prowizji dla Trestki nie ma zresztą wzmianki, lecz jako jego bezpośredniego poprzednika wskazano biskupa Filipa.

Pontyfikat Michała trwał bez mała dwa dziesięciolecia. Jeszcze w odniesieniu do dnia 10 I 1411 poświadczona jest obecność nowego biskupa kijowskiego w Krakowie, gdzie na Stradomiu widywał wydany niegdyś przez archidiakona lubelskiego Mikołaja z Gorzkowa wyrok w sporze majątkowym, którego jedną ze stron był krakowski klasztor św. Marka. W tymże jeszcze roku miał Trestka wyruszyć na Ruś i w samym Kijowie podejmować króla Władysława Jagiełłę. Z kolei w roku 1413 (2 X) wystąpił on wśród innych biskupów uczestniczących w akcie unii horodelskiej, natomiast w r. 1419 (15 VII) był gwarantem przymierza między władcami Polski i Litwy oraz państw tzw. unii kalmarskiej (Dania, Norwegia i Szwecja). Biskup Michał wydaje się słusznie uchodzić za pasterza, któremu diecezja kijowska zawdzięczała powstanie trwałych struktur organizacyjnych i uporządkowanie stosunków we-

wewnętrznych w niej panujących. Za jego też pontyfikatu wyjaśniony został status kanoniczny Kościoła kijowskiego, dotąd wciąż jeszcze misyjnego, który w roku 1414 włączony został w obręb młodej metropolii lwowskiej. Biskupowi temu wiele zawdzięczał również wspomniany już szpital w Żarnowcu, powierzony bożogrobcom, którego był szczególnym protektorem i dobroczyńcą.

Zmarł Michał Trestka przypuszczalnie w roku 1429, skoro 16 II 1430 prowizję papieską uzyskał jego następca. W nekrologu krakowskiego konwentu dominikanów odnotowany został pod dniem 5 XII *frater Nicolaus Trestka*, nie wiemy jednak, czy to jakiś bliższy lub dalszy krewny biskupa, nie sposób bowiem odnosić tej zapiski do samego pasterza Kościoła kijowskiego, skoro zachodzi różnica w imieniu, brak wzmianki o godności biskupiej, a ponadto wywnioskowana na tej podstawie data śmierci 5 XII 1429 byłaby – w zestawieniu z przywołaną wyżej datą prowizji dla jego następcy, tj. 16 II 1430 – nie do przyjęcia (chyba żeby opowiedzieć się za rokiem 1428).

Stanisław z Budzowa 1430 – 1431(?)

O biskupie tym słyszymy tylko w związku z udzieleniem mu prowizji przez papieża Marcina V. Fakt ten miał miejsce dnia 16 II 1430, choć błędnie bywa odnoszony także do 13 II 1431. W źródłach papieskich duchowny ten określony został mianem *Stanislaus Nicolai de Budzow, presbyter Gnesnensis dioecesis*. Był zatem synem niejakiego Mikołaja z Budzowa i należał do prezbiterium Kościoła gnieźnieńskiego. Genealogowie i heraldycy nie znają żadnego rycerskiego rodu Budzowskich, Bartosz Paprocki wspomina natomiast o Budzowicach (koło Inowłódza), wsi królewskiej w archidiecezji gnieźnieńskiej, posiadającej kościół parafialny pod wezwaniem św. Stanisława. Jeśli faktycznie stamtąd wywodził się późniejszy biskup kijowski, to był najpewniej pochodzenia plebejskiego. Imię Stanisława, syna Mikołaja z Budzowa, nie widnieje w wyka-

zach studentów immatrykulowanych na Uniwersytecie Krakowskim, brak też przy okazji prowizji na biskupstwo wzmianki, by posiadał on jakikolwiek stopień uniwersytecki. Nie dysponujemy informacjami o przebiegu jego kariery kościelnej, wydaje się wszakże, że przed swym wyniesieniem nie należał do którejkolwiek z kapituł.

Biskupstwo kijowskie przypadło mu po śmierci Mikołaja Trestki, nie wiadomo jednak, czy w ogóle zdążył je objąć. Dnia 17 II 1430 papież Marcin V zezwolił Stanisławowi na przyjęcie sakry z rąk któregośkolwiek utrzymującego łączność ze Stolicą Apostolską biskupa, brak wszakże pewności, czy do owej konsekracji doszło, czy też duchowny ten zmarł jako *electus confirmatus*. Już z daty 19 XI 1431 pochodzi prowizja dla kolejnego pasterza diecezji kijowskiej – Stanisława z Braclawia, z której dowiadujemy się, że nastąpiła ona w związku ze śmiercią Stanisława z Budzowa.

W aktach skarbowych Kurii Rzymskiej zachowała się zapiska z dnia 10 III 1430, w której wspomniany jest niejaki *Franciscus, electus Kijoviensis*. Według Władysława Abrahama niewątpliwie zaszła tu omyłka albo co do imienia hierarchy, albo też co do nazwy diecezji, której był on pasterzem. Z kolei Szymon Okolski kładzie na ten czas pasterzowanie niejakiego Andrzeja, dominikanina, który umrzeć miał dnia 31 V 1434 roku.

Stanisław z Braclawia 1431 – ? (przed 1449)

Podobnie, jak o poprzedniku, tak i o tym biskupie dowiadujemy się tylko w związku z udzieleniem mu prowizji przez papieża. Nastąpiło to mianowicie dnia 19 XI 1431, za pontyfikatu Eugeniusza IV. Powołany wówczas na stolicę kijowską Stanisław, syn Marcina (*Stanislaus Martini*), był w chwili swego wyniesienia rektorem (proboszczem) parafii Bożego Ciała w Braclawiu w diecezji kamienieckiej, wywodził się więc zapewne z prezbiterium tego właśnie Kościoła partykularnego. Nie słyszymy, by legitymował się jakim-

kolwiek stopniem uniwersyteckim. Trudno stwierdzić, jakiego rodzaju trudności wynikły w związku z jego nominacją, wszakże przyszło Stanisławowi osobiście wyruszyć do Rzymu, gdzie jego obecność znajduje poświadczenie w odniesieniu do dnia 7 VII 1432. W Wiecznym Mieście poruczone miał sobie załatwienie nie tylko własnych spraw, ale także ordynariusza łuckiego Andrzej z Płońska. W źródłach rzymskich prowizja dla Stanisława, rektora braclawskiego, najprawdopodobniej błędnie powtórzona jest pod datą 19 XI 1434. Nowemu biskupowi Kijowa papież zezwolił na zachowanie nadal probostwa w Braclawiu, co pozwala wnioskować, że sprawa uposażenia i dochodów pasterzy diecezji kijowskiej wciąż nie była należycie uregulowana.

Nie są znane jakiekolwiek świadectwa działalności Stanisława i stąd trudno stwierdzić, jak długo trwał jego pontyfikat. Kolejna pewna data w chronologii biskupów kijowskich to rok 1449, kiedy rządy w tejże diecezji powierzone zostały Klemensowi z Widawy. Ów jednakże miał jeszcze innego poprzednika w osobie bliżej nie znanego Mikołaja, daty początku rządów biskupich którego nie jesteśmy w stanie określić.

Mikołaj **? – przed 1449**

Jest to najbardziej enigmatyczna postać spośród poświadczonych źródłowo biskupów kijowskich z XV stulecia. Dowiadujemy się o nim jedynie z pisma papieża Mikołaja V do kardynała Zbigniewa z Oleśnicy, ordynariusza krakowskiego, z dnia 24 IV 1449, związanego ze sprawą powołania na stolicę biskupią w Kijowie desygnowanego na tę godność przez króla Kazimierza IV Jagiellończyka Klemensa z Widawy. Stwierdzone tam zostało, że diecezja kijowska wakowała wówczas po śmierci biskupa Mikołaja, ostatniego w dotychczasowym szeregu jej pasterzy. Nic ponadto nie jesteśmy władni – przy obecnym stanie wiedzy – powiedzieć o tym hierarsze. Należy wszakże zwrócić uwagę na inne pismo papieża

Mikołaja V, z dnia 27 IV 1448, dotyczące metropolity lwowskiego Jana Odrowąża, który to pasterz opowiedział się podczas schizmy bazylejskiej (dopiero jednak około roku 1443) po stronie (anty)papieża Feliksa V (podobnie zresztą jak kilku innych biskupów z ziem państwa polsko-litewskiego), i jego sporu z kapitułą metropolitalną ze Lwowa. W piśmie tym zostało wspomniane m.in., że tenże właśnie arcybiskup lwowski *episcopum Kyoviensem beate memorie consecravit*. A zatem metropolita Jan Odrowąż udzielił sakry jakiemuś nie wymienionemu tu z imienia biskupowi kijowskiemu, który wszakże na wiosnę 1448 roku już od dłuższego czasu nie żył i można wnioskować, że zmarł nie później, jak w roku 1447 (a być może wcześniej). Czy jednak chodzi właśnie o Mikołaja, czy też o któregoś z jego poprzedników (a może nawet o biskupa zatwierdzonego przez antypapieża Feliksa V i z tego względu nie uznawanego przez Rzym), nie sposób stwierdzić. Zważywszy natomiast, że Jan Odrowąż prowizję na stolicę metropolitalną we Lwowie uzyskał dnia 27 II 1437, ówże dla nas bezimienny pasterz diecezji kijowskiej nie mógł być konsekrowany przezeń wcześniej, jak w co najmniej kilka miesięcy po tej właśnie dacie.

Z kolei Szymon Okolski umieszcza dla tego okresu (ok. 1439) w swoim poczcie biskupów kijowskich niejakiego Michała, dominikanina, powołując się jednak na dość niepewne świadectwa. Prawdopodobnie więc jest to postać fikcyjna, chyba że uległo tu przekręceniu imię z „Mikołaj” na „Michał”. Na tej wszakże podstawie nie należy w żadnym wypadku wnioskować, iż rzeczony biskup Mikołaj był członkiem Zakonu Kaznodziejskiego (tj. dominikanów).

Klemens z Widawy 1449/1450 – 1473

Biskup Klemens był pochodzenia plebejskiego, jak o tym świadczy współczesny mu historiograf Jan Długosz, który w związku z jego śmiercią napisał o nim: *Vir quidem obscuri et plebei generis, sed notae probitatis*. W źródłach rzymskich, odnoszących się do

jego promocji na biskupstwo kijowskie, został on odnotowany jako *Clemens de Wydwa*. Wydaje się on być tożsamy z jednym z Klemensów z Widawy, immatrykulowanych na Wydziale Sztuk Wyzwolonych Uniwersytetu Krakowskiego odpowiednio w semestrze zimowym 1433 roku i w semestrze letnim roku 1436. Zarówno jeden, jak i drugi, widnieje w metrykach uniwersyteckich jako syn Stanisława, raczej jednak mamy do czynienia z dwoma różnymi postaciami. Pochodziłby zatem Klemens z Widawy (lub jej okolic) w ziemi sieradzkiej, należącej do rodu Wężyków i posiadającej własny kościół parafialny. W trzy lata po śmierci kijowskiego biskupa (1476) miała się odbyć konsekracja nowej świątyni widawskiej, do-

Pieczęć króla Kazimierza IV Jagiellończyka

konana przez sufragana gnieźnieńskiego Andrzeja, ów jednak godność biskupią uzyskał dopiero w r. 1477, albo zatem data poświęcenia kościoła jest błędna, albo też obrzędu tego dokonał poprzedni sufragan Antoni. Jak wspomniano, przyszedł pasterz kresowej diecezji kijowskiej studiował w Krakowie, nie uzyskał jednak jakiegokolwiek stopnia. Nie posiadamy niestety informacji o przebiegu posługi kościelnej Klemensa, który ponownie pojawia się w znanym materiale źródłowym dopiero w związku ze swym wyniesieniem na biskupstwo kijowskie.

Awans ten zawdzięczał on królowi Kazimierzowi IV Jagiellończykowi, który jego kandydaturę przedstawił Stolicy Apostolskiej – zapewne w roku 1448. Ówczesny papież Mikołaj V, wobec faktu, iż w Kurii Rzymskiej nie orientowano się bliżej odnośnie do aktualnej sytuacji Kościoła łacińskiego na Rusi, polecił zbadanie całokształtu spraw kardynałowi Zbigniewowi z Oleśnicy, który też miał rozeznaczyć się w przedmiocie zdadności królewskiego kandydata do objęcia rządów biskupich w Kijowie. Stosowne pismo papieskie nosi datę 24 IV 1449, w ciągu też owego roku cała procedura na gruncie krajowym została sfinalizowana, bowiem już 1 IV 1450 kanonik krakowski Jan, syn Jana, poczynił w Kurii Rzymskiej stosowne zobowiązanie w imieniu Klemensa z Widawy, jako elekta kijowskiego, w przedmiocie uiszczenia opłat związanych z prowizją.

Rządy pasterskie w Kijowie sprawował Klemens przez 22 lata, a zatem był to jeden z najdłuższych pontyfikatów w dziejach diecezji. Mimo to o jego pasterzowaniu nic właściwie nie wiadomo. Zmarł on 13 VI 1473 w Kijowie, przy czym tak dokładną informację o dacie i miejscu jego śmierci zawdzięczamy właśnie Janowi Długoszowi, który w cytowanym już rozdziale swych „Roczników” zanotował, iż *Clemens, episcopus Kyoviensis, omnibus sacramentis apud Kyoviam religiose procuratus, annis viginti duobus in pontificatu exactis, moritur et in ecclesia Kyoviensi sepulitur*. Miejscem pochówku Klemensa z Widawy była zatem łacińska katedra kijowska.

Jego następcą na stolicy biskupiej w Kijowie mianowany został przez króla Kazimierza IV Jagiellończyka – jak informuje również Jan Długosz – Litwin Wojciech Narbutowicz, herbu Topór, nie sły-

chać wszakże, by uzyskał on prowizję papieską. Albo więc uprzednio zrezygnował, albo też zmarł nie doczekawszy się takowej. W każdym razie w akcie prowizji na biskupstwo kijowskiej, której Stolica Apostolska udzieliła w październiku 1477 roku niejakiemu Janowi, brak wzmianki, iżby jego poprzednikiem był Wojciech Narbutowicz.

Jan 1477 – ?

Tego imienia biskup kijowski, o którego pochodzeniu i przebiegu kariery kościelnej nie posiadamy jakichkolwiek wiadomości, prowizję ze strony papieża Sykstusa IV uzyskał dnia 29 (19?) X 1477. W stosownym akcie zaznaczono, że stolica biskupia w Kijowie wakowała wówczas już trzeci rok. Z zapiski w aktach Kurii Rzymskiej wynika również, że rzeczony Jan osobiście stawiał się w Wiecznym Mieście w sprawie swej prowizji. Dalszych jego losów nie znamy i trudno też stwierdzić, jak długo trwał jego pontyfikat, gdyż nie wiadomo, kiedy rozpoczęły się rządy biskupa Stanisława, który prawdopodobnie bezpośrednio po nim nastąpił. Trudno też rozstrzygnąć, czy to do Jana, czy też do Stanisława należało by odnieść wiadomość zawartą w piśmie papieża Sykstusa IV z 1 III 1483 o dostaniu się biskupa Kijowa do niewoli tatarskiej i następnie jego wykupieniu przez króla Kazimierza IV Jagiellończyka. Informacja ta wiąże się z niszczycielskim najazdem na Ruś późnym latem 1482 roku Tatarów krymskich, którzy dnia 1 IX zdobyli Kijów i poczynili tam przeogromne szkody, zabijając lub biorąc w jasyr rzekomo niemal wszystkich mieszkańców miasta, w tej liczbie również wielu duchownych i właśnie biskupa (łacińskiego). Spalone zostały wówczas cerkwie, kościoły i wszelkie inne budowle. Wielu jeńców udało się wszakże w niedługim czasie wykupić z rąk najeźdźców, a samo miasto zostało w znacznej części odbudowane już w latach 1483–1484, kiedy to również wzniesiono nowe obwarowania. Nie wiemy, czy odbudowa ta objęła od razu również łacińską katedrę.

Kolejną pewną datę w chronologii ordynariuszy kijowskich tego okresu wyznacza dopiero akt prowizji papieskiej dla dominikanina Michała ze Lwowa z dnia 22 VI 1487.

Stanisław ? – przed 1487

Następna to zagadkowa postać w szeregu XV-wiecznych biskupów Kijowa. Wzmianka o nim miałyby rzekomo widnieć w akcie prowizji dla jego następcy – Michała ze Lwowa, jednak w postaci, w jakiej zapiskę tę ogłosił drukiem Jan Lisowski, znajdujemy jedynie informację, że promocja Michała dokonana została *ad ecclesiam Kyoviensem, vacantem per obitum...*, *ultimi episcopi*, a zatem imię poprzednika opuszczono. Podają je natomiast Konrad Eubel i Władysław Abraham, a w ślad za nimi i inni autorzy. O biskupie tym nic jednak nie wiadomo, jakkolwiek to właśnie do niego może odnosić się wzmianka o wzięciu w niewolę przez Tatarów krymskich, przywołana już w poprzednim biogramie.

Michał ze Lwowa 1487 – 1494(?)

Michał ze Lwowa – podobnie jak jego dalszy poprzednik w szeregu biskupów kijowskich, noszący to samo imię – należał do zakonu dominikanów. Nie wiemy, kiedy do niego wstąpił, jeśli wszakże jest on tożsamy z Michałem ze Lwowa powołanym na obradującej w roku 1473 w Sieradzu kapitule prowincjalnej na przeora konwentu w Łucku, to z pewnością nie można łączyć z jego osobą wpisu z metryki Uniwersytetu Krakowskiego, dotyczącego immatrykulacji w semestrze zimowym 1472 roku na Wydziale Sztuk Wyzwo-

lonych tejże uczelni Michała, syna Michała ze Lwowa, który to zapewne promowany został na bakałarza u progu roku 1477. Trudno natomiast rozstrzygnąć sprawę w tej materii, gdy chodzi o immatrykulowanego tamże w semestrze zimowym 1468 roku Michała, syna Jana ze Lwowa, co do którego nie można wykluczyć, że jest on tożsamy z późniejszym biskupem kijowskim.

Jak zaznaczono uprzednio, był Michał dominikaninem i w macierzystym zakonie sprawował odpowiedzialne urzędy. Na kapitule prowincjalnej w Łęczycy w roku 1486 widzimy go jako jednego z czterech definitorów polskiej prowincji, był również lektorem studium zakonnego oraz przysługiwał mu zaszczytny tytuł kaznodziei

Pieczęć kardynała Fryderyka Jagiellończyka

generalnego. Musiał też zapewne pozostawać w jakichś bliższych związkach z dworem monarszym, skoro jego właśnie król promował na stolicę biskupią w Kijowie.

Stosownej prowizji papież Innocenty VIII udzielił królewskiemu nominatowi dnia 22 VI 1487, a już 27 VI tr. prokurator kurialny Jakub z Piscii złożył w imieniu elekta zobowiązanie w przedmiocie opłat należnych z tego tytułu Kamerze Apostolskiej. Gdzie i kiedy przyjął Michał sakrę, tego nie wiadomo, brak też informacji na temat samego przebiegu jego kilkuletniej posługi. Nekrolog lwowskiego konwentu dominikanów notuje jego śmierć pod datą 9 IX, zapewne więc zmarł tego właśnie dnia w roku 1494.

Bartłomiej Soloznicki **1495 – 1512(?)**

O postaci tej posiadamy stosunkowo niewiele wiadomości. Trudno powiedzieć cokolwiek bliżej o jego pochodzeniu i wykształceniu, w każdym jednak razie brak jego imienia pośród studentów immatrykulowanych na Wydziale Sztuk Wyzwolonych Uniwersytetu Krakowskiego. Miał być Bartłomiej kapłanem diecezji kijowskiej, a zatem jest to pierwszy tamtejszy biskup, który wywodziłby się z grona miejscowego prezbiterium. W jakich parafiach pracował, czy był gdziekolwiek kanonikiem, o tym znów brak informacji. Prowizję na stolicę biskupią w Kijowie duchowny ten uzyskał ze strony papieża Aleksandra VI dnia 25 V 1495, przy czym swą nominację zawdzięczał najpewniej wielkiemu księciu Litwy Aleksandrowi Jagiellończykowi. W roku 1499 pojawia się Bartłomiej w dokumencie Jana Piotrowicza, marszałka tegoż wielkiego księcia, wystawionym dnia 12 V w Wilnie. Wystąpił on tam na samym początku listy świadków, poprzedzony jedynie przez ordynariusza wileńskiego Wojciecha Tabora. Jest zresztą możliwe, że biskup Soloznicki zamieszkiwał – przynajmniej do któregoś momentu – właśnie w Wilnie, zważywszy wszakże, że jego pontyfikat miał trwać aż

Pieczęć króla Aleksandra Jagiellończyka

szesnaście lat, wydaje się raczej mało prawdopodobne, aby jego noga w ogóle nie stanęła na Kijowszczyźnie.

Śmierć Bartłomieja Soloznickiego nastąpiła zapewne w roku 1512, o czym wnioskujemy jednak tylko na podstawie pośrednich przesłanek, mianowicie ze wzmianki w prowizji dla jego następcy (Jana Filipowicza) z dnia 4 VII 1520, z której wynika, że diecezja kijowska wakowała do tego momentu *per obitum Bartholomaei episcopi* przez osiem lat. W ciągu tego długiego okresu nominacje ze strony króla Zygmunta I Starego na stolicę biskupią w Kijowie, z różnych względów nie zrealizowane, uzyskać miały aż trzy osoby. Nowożytni historiografowie wymieniając mianowicie dominikanina

Mojżesza, dalej Macieja (niemal na pewno chodzi o Mikołaja) Radziwiłła i wreszcie Marcjana Tryznę. Władysław Abraham podał generalnie w wątpliwość te informacje, zdaje się jednak, że nazbyt spieszenie. Oto bowiem w aktach kapituły prowincjalnej dominikanów z roku 1514, obradującej w Łowiczu, znajdujemy następującą zapiskę: *Item damus licentiam fr. Moysi, priori Lovicensi, ad episcopatu Kyoviensem ad provisionem Regiae Maiestatis, quem volumus manere in officio prioratus usque ad suam consecrationem*. Być może więc i w dwóch pozostałych przypadkach mamy do czynienia z prawdziwymi wiadomościami, rzecz wymaga jednak dopiero dalszych badań.

Jan Filipowicz 1520 – 1524

Jan Filipowicz (*Philipowicz, Philippi*) pochodzić miał rzekomo z rodziny rycerskiej z Rusi, herbu Pobóg, bardziej jednak prawdopodobne wydaje się jego pochodzenie mieszczańskie czy nawet plebejskie (w źródłach bywa określany właściwym dla stanu mieszczańskiego określeniem *honestus*). Swoją karierę zawdzięczał zapewne własnym zdolnościom i zdobytemu dzięki nim wykształceniu. Nie wiemy, na czyj koszt wysłany został na studia zagraniczne do Bolonii, gdzie też dnia 6 IV 1495 uzyskał stopień doktora dekretów (prawa). Nawiązane za pobytu na Półwyspie Apenińskim kontakty w tamtejszych środowiskach duchownych ułatwiły mu uzyskanie później tytułów protonotariusza apostolskiego i wicekomesa papieskiego.

Chociaż pochodził z Rusi, w swojej karierze kościelnej Jan Filipowicz związany był przede wszystkim z Wilnem. Co najmniej od roku 1497 świadkował na dokumentach kolejnych biskupów wileńskich, już też w roku 1501 był kanonikiem tamtejszej kapituły katedralnej, a nie później, jak w r. 1504, awansował tamże na prałaturę kustosza, którą zachował do końca życia – również po nominacji biskupiej. Najpóźniej w roku 1517 Jan Filipowicz zaliczony został

w poczet sekretarzy królewskich. Z dworem monarszym (czy ściślej wielkoksiążęcym) łączyły go zresztą już wcześniej bliższe związki. Co najmniej od roku 1508 (do 1518/1519) piastował tamże funkcję pisarza (sekretarza) łacińskiego, gdy z kolei w r. 1509 dokonał sprzedaży królowej Helenie, wdowie po Aleksandrze Jagiellończyku, swojego domu na zamku wileńskim. W roku 1518, drogą opcji, przypadł mu majątek kapitulny Ponizany.

Stolicę biskupią w Kijowie król Zygmunt I Stary powierzył mu w roku 1519. Papież Leon X udzielił prowizji królewskiemu nominatowi dnia 4 VII 1520, ów jednak w zapiskach kapitulnych z 3 i 20 X tr., a nawet jeszcze z 27 IV 1521, występuje wciąż jedynie jako biskup-elekt, co wskazuje, że nie przyjął do tamtego momentu sakry. Nie wiemy, kiedy odbyła się jego konsekracja i kto był konsekratorem.

Jako ordynariusz kijowski Jan Filipowicz nadal pozostał związany z Wilnem, gdzie zachował posiadaną uprzednio kustodię katedralną. W okresie zasiadania na biskupstwie wileńskim mało energicznego Jana z książąt litewskich, naturalnego syna Zygmunta I Starego, odgrywał Filipowicz ważną rolę w zarządzaniu diecezją. Dnia 2 IX 1520 – wspólnie z ordynariuszem *loci* i miejscowym sufraganiem Jakubem z Michowa – elekt kijowski witał przybywającego z wizytą do Wilna nuncjusza papieskiego Zachariasza Ferrari'ego.

Zmarł Jan Filipowicz dnia 9 II 1524 w stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego, w posiadanym tamże domu, i pochowany został w katedrze wileńskiej, na rzecz której poczynił w swym rozporządzeniu testamentalnym znaczne zapisy.

Mikołaj Wieżgajło

1526 – 1531

Mikołaj Wieżgajło (Wieżgajłowicz) był z pochodzenia Litwinem i przyszedł na świat w osiadłej w powiatach kowieńskim i trockim rodzinie bojarskiej, używającej herbu Odrowąż. W roku 1413

w Horodle, w ramach dokonanej wówczas adopcji herbowej litewskiego bojarstwa, do herbu Odrowąż przyjęty został niejaki Wysze-gerd, którego stosunków rodowych wszakże nie znamy, stąd trudno stwierdzić, czy biskup kijowski z lat 1526–1531 był w jakimś stopniu z nim spokrewniony. Ojciec Mikołaja Wieźgajły nosił imię Miszko (Mikołaj) i w latach 1515–1516 był namiestnikiem wojewody wileńskiego Mikołaja Radziwiłła, który to urząd stanowił zapewne uwieńczenie jego kariery.

Współczesne wizerunki herbu Odrowąż

O wykształceniu przyszłego pasterza diecezji kijowskiej nie posiadamy informacji, jakkolwiek Jerzy Ochmański domyśla się w jego przypadku jakichś studiów zagranicznych. Co najmniej od roku 1510 Mikołaj Wieźgajło związany był z dworem króla Polski i zarazem wielkiego księcia Litwy Zygmunta I Starego, któremu to monarsze (a być może i protekcji Radziwiłłów) zawdzięczać miał kolejne awanse. Dnia 16 I 1511 instalowany został (będąc już osobą duchowną) na kanonikat w wileńskiej kapitule katedralnej, zaś

wcześniej jeszcze uzyskał probostwo w Brześciu. Następnie doszły mu również probostwa w Ejszyszkach, Wiazyniu i Rudominie (tego ostatniego jednak nie objął), a w roku 1519 awansował w kapitule wileńskiej na prałaturę dziekana. Był również prepozytem trockim (1525). Od roku 1521 piastował w diecezji wileńskiej, rządzonej wówczas przez Jana z książąt litewskich, urzędy wikariusza i oficjała generalnego, wtedy też wystarano się dlań o tytuł protonotariusza apostolskiego. Z kolei od roku 1523 do 1524 lub 1525 Mikołaj Wieżgajło sprawował funkcję sekretarza (pisarza) łacińskiego na dworze wielkoksiążęcym w Wilnie. Z ramienia Zygmunta I Starego kilkakrotnie sprawował też poselstwa do rady panów litewskich. Wierna służba Wieżgajły nagrodzona została przez monarchę infułą biskupią.

Nominację na biskupstwo kijowskie Mikołaj uzyskał przed 9 IV 1525, a 1 VIII tr. występuje już z tytułem elekta. Zatwierdzenie ze strony papieża Klemensa VII otrzymał wszakże dopiero dnia 1 VI 1526 – wraz z dyspensą na zachowanie dziekani w kapitule katedralnej wileńskiej. Faktycznie też w następnych latach widzimy Mikołaja Wieżgajłę nadal uczestniczącego w życiu wileńskiego środowiska duchownego, nie wiemy więc, czy w ogóle udzielał się w powierzonej mu diecezji, skoro miejscem jego zamieszkania pozostało Wilno. W roku 1529 zamienił się nawet z wojewodą wileńskim i kanclerzem Wielkiego Księstwa Litewskiego Wojciechem Gasztołdem posiadanymi w stolicy placami (być może z myślą o budowie nowej rezydencji), co potwierdził następnie król Zygmunt I Stary. Kijowski biskup zaliczać się miał do stronnictwa dworskiego królowej Bony Sforza i przyczynić się do wyniesienia w roku 1529 kilkuletniego Zygmunta Augusta na tron wielkoksiążęcy. Przypuszcza się również, że był on jednym ze współautorów I Statutu Litewskiego z roku 1529.

Przed 11 VII 1530 uzyskał Wieżgajło królewską nominację na biskupstwo żmudzkie (miednickie), wakujące po śmierci Mikołaja Radziwiłła. Stosowna postulacja ze strony kapituły katedralnej w Miednikach nastąpiła dopiero dnia 14 I 1531, lecz w ślad za tym papież Klemens VII już 15 II tr. wyraził zgodę na ową translację. Tym samym dobiegł kresu pięcioletni pontyfikat Mikołaja Wież-

gajły w Kościele kijowskim. W diecezji żmudzkiej, którą zapewne dobrze znał, był już bowiem uprzednio oficjałem miednickim, jego rządy pasterskie trwały jeszcze krócej, jako że na przełomie roku 1532 i 1533 (przed 19 I 1533) nastąpiła jego śmierć. W ostatnich miesiącach życia doszły mu jeszcze obowiązki królewskiego komisarza do przeprowadzenia rozgraniczenia Litwy z Prusami (1532), wcześniej natomiast posłował od rady panów litewskich do panów koronnych w sprawie wojny z Mołdawią (1531).

Nie mamy pewności odnośnie do miejsca pochowania biskupa Mikołaja Wieżgajły, ponieważ jednak jeszcze na niedługo przed śmiercią (gdy był już chory) uczestniczył w sesjach kapituły wileńskiej i najpewniej właśnie w Wilnie zmarł, jako dziekan tamtejszej kapituły katedralnej pochowany został najprawdopodobniej w stołecznej katedrze.

Jerzy Talat 1532 – 1533

Biskup ten pochodził bojarskiego rodu Talatów, osiadłego w powiecie trockim, a miejscem jego urodzin miały być Ejszyszki. O stosunkach rodzinnych Jerzego Talata nie posiadamy wiadomości, poza tą jedną, że jego ojciec nosił imię Piotr. Przyszły pasterz diecezji kijowskiej, po odbyciu wcześniejszych nauk zapewne gdzieś na Litwie, immatrykułował się w semestrze letnim 1502 roku na Wydziale Sztuk Wyzwolonych Uniwersytetu Krakowskiego. Mógł liczyć sobie wówczas około piętnastu lat, a zatem jego narodzenie należy datować przypuszczalnie na około połowę lat 80. XV stulecia. W Krakowie studiować mógł do około 1507 roku, które to studia uwieńczył stopniem doktora dekrétów (prawa), uzyskany w takim razie na tamtejszym Wydziale Prawniczym. Najpóźniej w roku 1508 kreowany został notariuszem publicznym (*auctoritate apostolica*) i w tym charakterze czynny był w Wilnie do r. 1511. Już w roku 1512 był proboszczem w Sołokach (diecezja wileńska) i stąd w niektórych źródłach występuje jako Jerzy z Sołok. Należał w tym

okresie do współpracowników ordynariusza wileńskiego (z lat 1507–1519) Wojciecha Radziwiłła, który też wynagrodził go nadaniem mu prawa zakupu domów na parcelach biskupich w stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego (1516). Najdalej w roku 1522 Jerzy Talat został kanonikiem żmudzki, a w następnym, tj. 1523, prałatem kantorem kapituły katedralnej w Wilnie. W roku 1525 (12 V) późniejszy pasterz Kościoła kijowskiego ustanowiony został przez kapitułę wileńską wizytatorem przed zamierzonym synodem diecezjalnym (odbył się w r. 1528), a z kolei wraz z dniem 8 XII 1527 ordynariusz żmudzki Mikołaj Radziwiłł powołał go na archidiacona żmudzkiego, co wprawdzie spotkało się w niektórych środowiskach z pewnymi oporami, ostatecznie jednak zyskało dnia 2 III 1529 potwierdzenie ze strony Stolicy Apostolskiej. Wówczas też przypadło Talatowi stanowiące uposażenie wspomnianej archidiaconi probostwo w Krakinowie. Przypuszcza się, że duchowny ten był również uczestnikiem prac nad zredagowaniem tzw. I Statutu Litewskiego (z roku 1529).

Już w roku 1530 wysunięta została kandydatura Jerzego Talata na biskupstwo kijowskie, a to w związku z zamierzoną translacją dotychczasowego ordynariusza tej diecezji na Żmudź. Spotkała się ona z aprobatą króla Zygmunta I Starego, dopiero jednak dnia 1 V 1532 papież Klemens VII udzielił Talatowi prowizji, przychyliwszy się tym samym do wcześniejszej supliki monarchy w owym przedmiocie. W międzyczasie kandydat na biskupstwo kijowskie administrował wakującą po śmierci Mikołaja Radziwiłła diecezją żmudzką, co niewątpliwie stanowiło dlań okazję do nabycia większego doświadczenia w sprawach zarządzania Kościołem partykularnym.

Nie wiemy, czy Jerzy Talat w ogóle przyjął sakrę biskupią, a jeśli tak, to gdzie i kiedy. W diecezji kijowskiej zdaje się w ogóle rządów nie objął, już bowiem 8 IV 1533 uzyskał królewską nominację z kolei na biskupstwo żmudzkie, zwolnione przez rychłą śmierć Mikołaja Wieżgajły. Sprawa postulowanej translacji trafiła do Rzymu, nim jednak Stolica Apostolska podjęła wiążącą decyzję, Jerzy Talat zmarł latem 1533 roku (przed 10 VIII). Nie mamy pewności, co do miejsca jego pochowania.

Jeszcze w dniu 8 IV 1533 nominację ze strony króla Zygmunta I Starego na biskupstwo kijowskie uzyskał sekretarz królewski i proboszcz grodzieński Wacław Wierzbicki, kiedy jednak po niedługim czasie zawakowała również diecezja żmudzka, nominat wystarał się o korzystne dla siebie przesunięcie i faktycznie został ostatecznie ordynariuszem na Żmudzi (13 IV 1534), podczas gdy Kijów przypadł Franciszkowi ze Lwowa. Zmarł Wacław Wierzbicki, jako biskup żmudzki, dnia 18 VII 1555 w Rydze.

Franciszek ze Lwowa 1534 – 1536

Wedle wszelkiego prawdopodobieństwa biskup ten był pochodzenia mieszczańskiego i wywodził się z któregoś z rodów lwowskich. W semestrze zimowym roku 1494 immatrykulował się na Wydziale Sztuk Wyzwolonych Uniwersytetu Krakowskiego niejaki Franciszek, syn Macieja ze Lwowa, być może tożsamy z przedstawianą tu postacią. Nie ulega wątpliwości, że późniejszy pasterz Kościoła kijowskiego był osobą gruntownie wykształconą, bo w swej suplice do papieża Klemensa VII, dotyczącej promocji Franciszka na biskupstwo, król Zygmunt I Stary wspomniał o posiadaniu przez tegoż duchownego doktoratu z prawa (*decretorum doctor*).

Nie znamy dokładnego przebiegu kariery kościelnej przyszłego biskupa Kijowa. W akcie prowizji nazwany on został wprawdzie kanonikiem łuckim, wszakże we współczesnej zapisce nekrologicznej, pióra zmarłego w roku 1538 doktora medycyny Szymona z Łowicza (zapewne zaprzyjaźnionego z Franciszkiem ze Lwowa), wyraźnie jest on wzmiankowany jako kanonik lwowski i tak też zwykło się przyjmować w literaturze przedmiotu. W odniesieniu do roku 1518 poświadczony jest pobyt Franciszka w stołecznym Krakowie, gdzie zaliczał się wówczas do domowników profesora uniwersyteckiego Mikołaja z Tuliszkowa (także medyka, może więc to tu późniejszy biskup poznał się ze wspomnianym wyżej Szymonem z Ło-

wicza). W trudnym do sprecyzowania czasie trafił on na dwór monarszy i policzony został pomiędzy sekretarzy królewskich Zygmunta I Starego. Bolesław Przybyszewski domyśla się, iż Franciszek zaskarbił sobie w tym czasie łaski także królowej Bony i jej właśnie zawdzięczać miał nominację na stolicę biskupią w Kijowie.

Stosowną suplikę w tej sprawie polski monarcha wystosował do papieża Klemensa VII dnia 20 X 1533 z Wilna. Na samym jej wstępie nie omieszkął wspomnieć, że poprzednim nominatem był Wacław Wierzbicki, który uzyskał jednak awans na biskupstwo żmudzkie, natomiast w odniesieniu do diecezji kijowskiej monarcha zaznaczył, że *episcopatus Kioviensis in magno ducatu meo Lituaniae [...] iam aliquanto tempore vacaverit vel ob id, quod locus ille sit obnoxius incursionibus hostium Christiani nominis et vicinis schismaticis quibusdam, non minus malum dicionibus meis molientibus, quorum latrocinio effectum est, quod episcopatus iste omnibus preventibus exutus sit nihilque illi praeter titulum manserit reliquum*. Z tej też przyczyny król zabiegał, by desygnowanemu przez niego kandydatowi wolno było zachować posiadane prebendy, aby nadal stanowiły one dlań materialną podstawę aktywności, oraz by zwolnić go z opłat kurialnych związanych z powierzeniem mu stolicy biskupiej. Do wszystkich tych prośb monarchy papież przychylił się i dnia 11 II 1534 udzielił Franciszkowi ze Lwowa prowizji, zezwoliwszy mu na zachowanie kanonikatu i zwolniwszy go od opłaty annatowej.

Rządów w diecezji kijowskiej duchowny ten być może w ogóle nie zdążył objąć, zmarł bowiem po zaledwie dwóch latach od uzyskania prowizji – dnia 26 IV 1536. W informującej o tym wydarzeniu zapisce Szymona z Łowicza czytamy: *Reverendissimus in Christo pater et dominus, dominus Franciscus, episcopus Kioviensis canonicusque Leopoliensis, clausit diem extremum vitae suae [...] in Vchowu*. Brak pewności, o jaką miejscowość tu chodzi, jakkolwiek Władysław Abraham wspomina w swym katalogu biskupów kijowskich o Wehowie, której to miejscowości nie odnotowuje jednak „Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich”.

Po śmierci Franciszka ze Lwowa biskupstwo kijowskie pozostawało nieobsadzone aż przez osiem i pół roku, nim dopiero dnia 27 IX 1544 król Zygmunt I Stary wystosował do Stolicy Apostolskiej suplikę z prośbą o powierzenie rządów w tej diecezji Janowi Andruszewiczowi. Upłynęły wszakże jeszcze dwa lata, nim ten właśnie duchowny uzyskał (27 VIII 1546) prowinę papieską na stolicę kijowską, wakującą *per obitum Francisci de Leopoli*.

Jan Andruszewicz 1546 – 1556

Jan Andruszewicz (Andruszowicz, Androszewicz) pochodził z litewskiego rodu rycerskiego, używającego prawdopodobnie herbu Doliwa. Być może był synem cześnika litewskiego i starosty mielnickiego Mikołaja Sienkowicza Andruszewicza, a w takim razie również bratem cześnika litewskiego Wojciecha († 1538), koniuzszego litewskiego Mikołaja († 1548) oraz dworzanina królewskiego Stanisława Andruszewiczów. Nie wiemy dokładnie, gdzie się kształcił, ani jak przebiegała jego kariera kościelna. Wydaje się bardzo prawdopodobne, że immatrykulowany w kwietniu 1526 r. na Uniwersytecie Krakowskim *Ioannes Nicolai Androschewycz* jest tożsamy z późniejszym biskupem. Dnia 28 III 1537 został Jan Andruszewicz przyjęty do grona wileńskiej kapituły katedralnej, wszakże jako kanonik nadliczbowy, którego uposażenie miało pochodzić z tzw. dóbr stołu biskupiego (*canonicus ad mensam episcopalem*). Z czasem przeszedł tamże na którąś z kanonii gremialnych (1538?). Posiadał również probostwa w Mińsku (1537) i Lidzie (przed 1559). Poświadczenie znajduje jego uczestnictwo w synodzie diecezji wileńskiej, zwołanym przez ordynariusza *loci* Pawła Algimunta Holszańskiego, obradującym dnia 19 V 1538 w kościele św. Jana w Wilnie. Kolejne dokumenty, w których pojawia się kanonik Jan Andruszewicz, pochodzą z 8 IV 1542 i 25 II 1545. W tym drugim wymieniony jest on już jako nominat króla Zygmunta I Starego

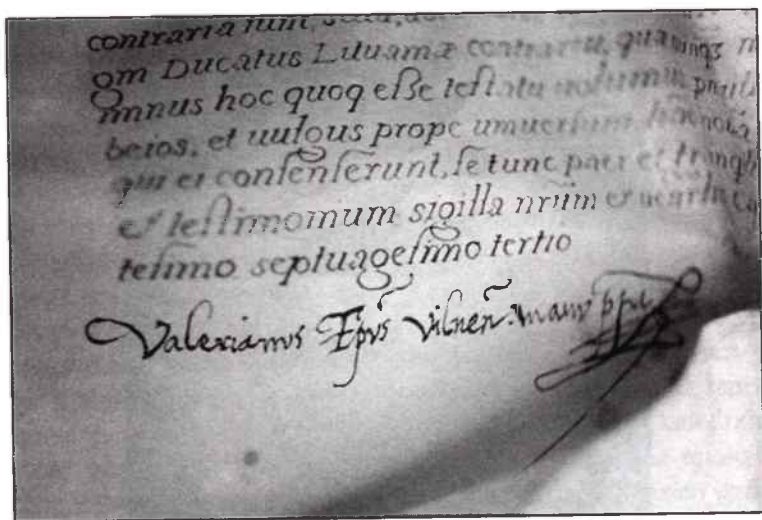
na biskupstwo kijowskie. Nominacja ta nastąpiła jeszcze przed 27 IX 1544, wtedy to bowiem monarcha zwrócił się do Stolicy Apostolskiej o udzielenie Andruszewiczowi kanonicznej prowizji. Papież Paweł III uczynił zadość tej prośbie dopiero dnia 27 VIII 1546. Nie znamy daty sakry nowego pasterza diecezji kijowskiej, a jedynie możemy domyślać się, że odbyła się ona w katedrze wileńskiej, a głównym konsekratorem był miejscowy ordynariusz, wspomniany już biskup Holszański.

Rządy pasterskie Jana Andruszewicz w Kijowie trwały dziesięć lat. Nie znamy niestety szczegółów dotyczących ich przebiegu, wydaje się wszakże, że hierarcha ten nadal przemieszczał głównie

Pieczęć biskupa wileńskiego Waleriana Protasiewicza

w stołecznym Wilnie, gdzie zachował kanonikat katedralny, na Rusi zaś nie pojawiał się zbyt często. Na zwołany w 1547 roku przez metropolitę gnieźnieńskiego Mikołaja Dzierzgowskiego synod prymasowski biskup kijowski nie przybył ani też nie wysłał pełnomocnika, a jedynie ograniczył się do pisemnego usprawiedliwienia swej nieobecności. W roku 1555 przypadło mu w udziale witać w stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego przybywającego tam z wizytą nuncjusza papieskiego Alojzego Lippomano, który jednak nie wyrobił sobie o nim zbyt korzystnej opinii i w swej relacji dla Stolicy Apostolskiej scharakteryzował go jako człowieka *di poco valore* (tj. niewiele wartego). Imię Jana Andruszewicza widnieje na dokumencie tzw. II statutu litewskiego z roku 1563.

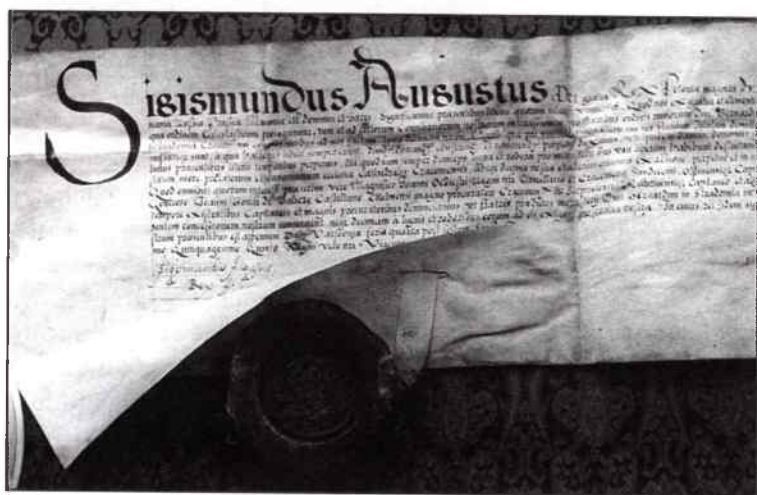
Własnoręczny podpis biskupa wileńskiego Waleriana Protasiewiczza

Kiedy z końcem listopada 1555 roku król Zygmunt II August udzielił nominacji na wakujące biskupstwo wileńskie dotychczasowemu ordynariuszowi łuckiemu Walerianowi Protasiewiczowi, jego z kolei następcą w Łucku wyznaczył właśnie dotychczasowego rządcę diecezji kijowskiej. Papież Paweł IV przychylił się do woli

monarchy i dnia 13 IV 1556 zaaprobował translację Andruszewicza z Kijowa do Łucka. I tu pontyfikat tego hierarchy miał trwać dziesięć lat – do momentu jego śmierci, która nastąpiła na przełomie roku 1566/1567 (przed 30 I 1567). Nie znamy miejsca wiecznego spoczynku biskupa Jana Andruszewicza.

Mikołaj Pac [1557 – 1584]

Nie sposób nie uwzględnić osoby Mikołaja Paca w poczcie biskupów kijowskich, jakkolwiek z drugiej strony trudno go uważać za faktycznego pasterza tej diecezji. Nigdy nie uzyskał on prowizji papieskiej i nie przyjął sakry, a nawet nie posiadał wyższych święceń, wreszcie zaś opowiedział się po stronie kalwinizmu i wstąpić miał w związek małżeński. Tym niemniej przez ćwierć wieku zasiadał on w senacie jako biskup–nominat kijowski.

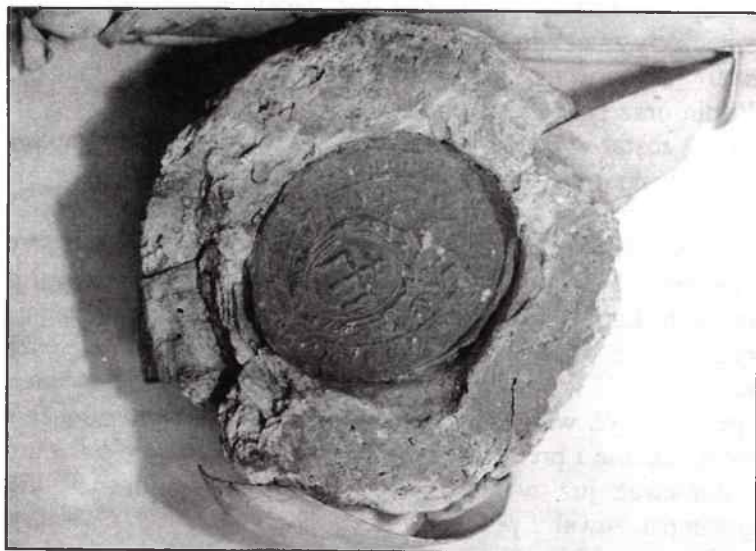

Dokument króla Zygmunta II Augusta z jego własnoręcznym podpisem i pieczęcią

Pieczęć króla Zygmunta II Augusta

Mikołaj Pac urodził się około roku 1527 jako najstarszy syn wojewody podlaskiego Mikołaja i Aleksandry z kniaziów Holszańskich. Pacowie herbu Gozdawa należeli do zamożnych i wpływowych rodów litewskich, posiadali zaś – z nadania króla Kazimierza IV Jagiellończyka – pokaźne dobra ziemskie w regionie Kazimierza Litewskiego i Lidy. Z rodziny tej wyszło też kilku biskupów, w tej liczbie dwóch ordynariuszy żmudzkich – Mikołaj (młodszy) († 1624) i Kazimierz († 1695) oraz ordynariusz wileński Mikołaj Stefan († 1684). Późniejszy nominat kijowski legitymować miał się gruntowniejszym wykształceniem, nie wiadomo jednak, gdzie odbył nauki. Opiekę nad nim roztoczył jego wuj, biskup wileński Paweł

Pieczęć prymasa Jakuba Uchańskiego

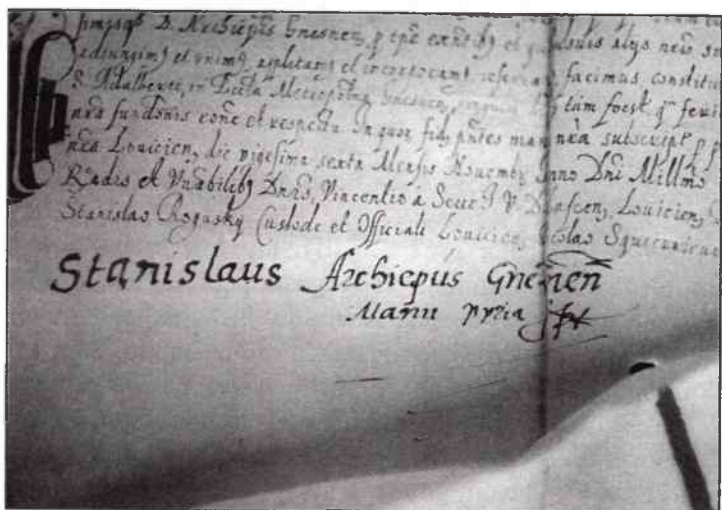
missis deffecerint Ex tunc iste conueniens
fate domino Castellano et eius successoribus aus
subayrensom Lovicii in arce nostram die solis vig
nslki Archidiacono Cuesnen Cracovien Wladis
Galezinski Cande Cuesnensi Praepo Lovicensi
mis familiaribus nostris, testibus circa pmissis
Jacobus Uchanski archiepiscopus
Gm Jmey nam na

Własnoręczny podpis prymasa Jakuba Uchańskiego

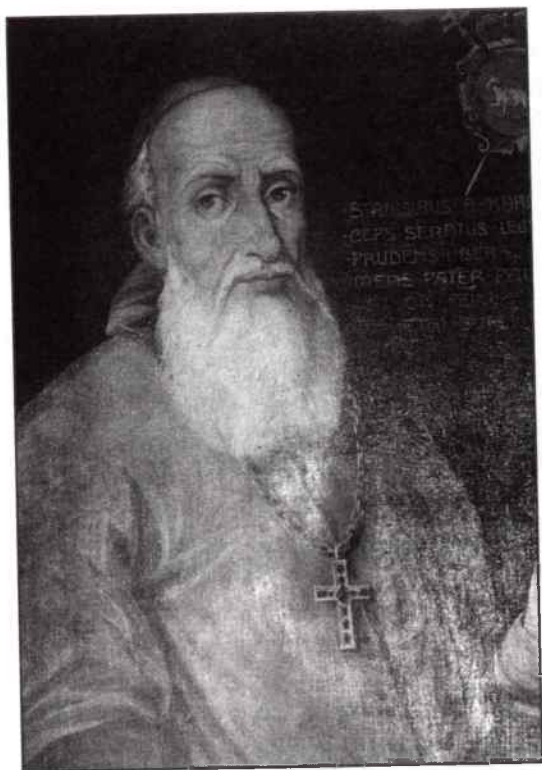
Algimunt Holszański, pod jego też zapewne wpływem Mikołaj przeznaczony został do stanu duchownego. Już też około roku 1549 uzyskał eksponowaną prałaturę dziekana w kapitule katedralnej w Wilnie oraz probostwo w Nowogródku, natomiast w roku 1554 zaliczony został w poczet sekretarzy królewskich. Jako dziekan kapituły wileńskiej Pac zaniedbywał swoje obowiązki, tak iż w r. 1557 został nawet z tego tytułu formalnie upomniany przez pozostałych kanoników. Owym napomnieniem zapewne zbyt się nie przejął, tym bardziej, że właśnie w roku 1557 król Zygmunt II August mianował go biskupem kijowskim, w związku z którą to nominacją Pac zrezygnował z kłopotliwej dlań prałatury dziekana wileńskiego (dnia 10 VI 1558 została ona powierzona Janowi Wierbkowskiemu), nie przestał być wszakże członkiem samego kolegium, zachował bowiem kanonię i prebendę, podobnie jak i probostwo nowogródzkie. Ponieważ już w tym czasie nowy rządca diecezji kijowskiej sympatyzował z prądami reformacyjnymi, nie podjął on więc w ogóle zabiegów o uzyskanie prowizji papieskiej, lecz poprzestał na samym tytule oraz dochodach (inna rzecz, że bardzo znikomych) związanych z uzyskaniem stolicy biskupiej w Kijowie. W tym czasie pochłaniała Paca działalność polityczna, jako że przyszło mu sprawować z ramienia króla Zygmunta II Augusta różne misje dyplomatyczne, przede wszystkim zaś zaangażowany był w przygotowanie zamierzonej ostatecznej unii Korony i Litwy, do której doszło na sejmie lubelskim latem 1569 r., kiedy to również dokonano inkorporacji Kijowszczyzny – dotąd części Wielkiego Księstwa Litewskiego – w obręb Korony Polskiej. Protekcja ze strony monarchy gwarantowała Mikołajowi Pacowi bezpieczne posiadanie biskupstwa kijowskiego, a jeszcze w roku 1564 Radziwiłłowie podjęli nawet zabiegi dlań o biskupstwo żmudzkie. Kiedy wreszcie w roku 1566 „świecki biskup” ogłosił drukiem dzieło przeciw antytrynitarzom, które zarazem jednak odsłaniało jego niezgodne z ortodoksją katolicką przekonania konfesyjne, sprawa nabrała większego rozgłosu i wywołała protesty. Zdecydowaną akcję podjął zwłaszcza nuncjusz papieski Jan Franciszek Commendone, który interweniował u króla i prymasa Jakuba Uchańskiego, domagając się usunięcia Paca z senatu i oczywiście pozbawienia go zwierzchnictwa nad die-

Pieczęć prymasa Stanisława Karnkowskiego

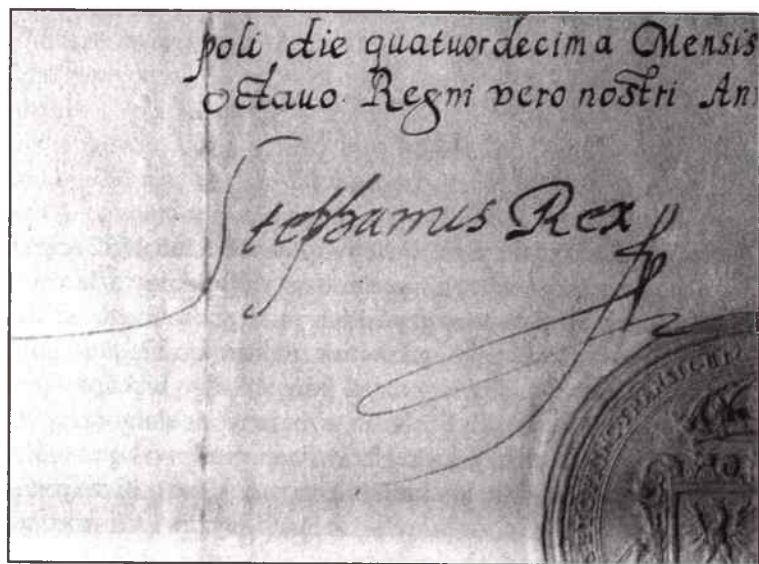
Własnoręczny podpis prymasa Stanisława Karnkowskiego

Prymas Stanisław Karnkowski

cezą kijowską. W roku 1568 (26 III) stosowne brewe w tej sprawie wystosował do Zygmunta II Augusta papież Pius V, zdecydowanie domagając się usunięcia ze stolicy biskupiej w Kijowie niegodnej ją zajmować osoby, co wszakże nie nastąpiło. Sam Mikołaj Pac, który poprzednio starał się zachowywać pewne pozory swej przynależności do Kościoła katolickiego, by móc spokojnie trwać przy nadanym mu przez króla biskupstwie i nie wywoływać otwartego konfliktu, w sytuacji, gdy jego sympatie do kalwinizmu wyszły na jaw, przestał już dłużej skrywać się ze swymi przekonaniami i jawnie otoczył się kaznodziejami reformacyjnymi, tudzież wspie-

rał działania różnowierców na Litwie i Rusi. Wobec powyższego kolejny papież, Grzegorz XIII, polecił ordynariuszowi wrocławskiemu Stanisławowi Karnkowskiemu wytoczyć Pacowi oficjalny proces kanoniczny, który miał na celu doprowadzić do jego depozycji z biskupstwa. Do procesu najwyraźniej jednak nie doszło i cała sprawa znów na pewien czas utknęła w martwym punkcie, bowiem zarówno władza świecka, jak i krajowy episkopat, zajmowały w niej postawę ambiwalentną. Dopiero nowy ordynariusz wileński, biskup Jerzy Radziwiłł, zdecydował się na podjęcie kroków, które przyniosły pożądany efekt. Na synodzie diecezjalnym w dniu 12 II 1582 przeprowadził on formalne pozbawienie Paca kanonikatu i prebendy w Wilnie oraz probostwa nowogródzkiego, które to stanowiły zasadnicze źródło dochodów kijowskiego „biskupa”. W tej sytuacji Mikołaj Pac okazał gotowość rezygnacji ze stolicy biskupiej w Kijowie, do czego już wcześniej starano się go nakłonić (w tym kierunku działał m.in. nuncjusz Albert Bolognetti), co ostatecznie

Własnoręczny podpis króla Stefana Batorego

uczynił w kwietniu 1584 roku. Przez króla Stefana Batorego wynagrodzony został kasztelaną smoleńską, dzięki której mógł nadal zasiadać w senacie. Długo jednak nową godnością się nie cieszył, bowiem przed 20 IV 1585 zmarł. Prawdopodobnie jeszcze latach 60. XVI stulecia wstąpił Pac w związek małżeński.

Nowym pasterzem dla diecezji kijowskiej, w miejsce Mikołaja Paca, król Stefan Batory desygnował kniazia Jakuba Woronieckiego, syna Jerzego i Elżbiety z Uchańskich, proboszcza gieranońskiego i kownieńskiego oraz dziekana kapituły kolegiackiej w Łowiczu. Mimo upływu kilku lat ów nie zdołał jednak uzyskać zatwierdzenia ze strony Stolicy Apostolskiej, kiedy zaś podczas rywalizacji o tron między Zygmuntem Wazą a Maksymilianem Habsburgiem opowiedział się po stronie tego ostatniego i w stoczonej pod Byczyną bitwie dostał się do niewoli, utracił wszelkie szanse na objęcie nadanego mu niegdyś biskupstwa. Tym niemniej aż do jego śmierci w roku 1588 sprawa obsady stolicy biskupiej w Kijowie pozostawała nierozstrzygnięta.

Józef Wereszczyński **1592 – 1598**

Józef Wereszczyński urodził się w roku 1531 lub 1532 (rzekomo w Zbarażu) jako syn Andrzeja (herbu Korczak) i Anny z Jarowskich (herbu Rawicz). Ród Wereszczyńskich miał pozostawać od dawna związany z ziemią chełmską, gdzie też znajdowało się jego gniazdo rodowe – Wereszczyn. Jeszcze dziad późniejszego biskupa, Teodor, wyznawał prawosławie, był zaś on ożeniony z Małgorzatą z Sosnowskich (herbu Nałęcz), której brat Iwan piastował godność prawosławnego eparchy chełmskiego. Drugi jej brat, Grzegorz Sosnowski, przeszedł z prawosławia na katolicyzm i również obrał stan duchowny, dochodząc do godności kanonika i oficjała chełmskiego. On to właśnie udzielił chrztu w obrządku łacińskim An-

drzejowi Wereszczyńskiemu, ojcu późniejszego biskupa, co spotkało się z dezaprobatą ze strony trwającej przy prawosławiu rodziny, później zaś zatroszczył się o jego wykształcenie i począł sposobić go do stanu duchownego, ku czemu ów jednak nie przejawiał powołania. Kiedy w roku 1529 Grzegorz Sosnowski zmarł, jego siostrzeniec – zdaje się bez większego wahania – porzucił karierę kościelną i zawarł związek małżeński, zaś w hierarchii urzędniczej doszedł wpierrw do godności komornika, a następnie podsędka chełmskiego. Poślubiona przezeń Anna z Jarowskich była znów krewną ordynariusza poznańskiego Sebastiana Branickiego, łączyły zatem przyszłego pasterza diecezji kijowskiej więzy rodowe z kilkoma dostojnikami tak Kościoła Wschodniego, jak i Zachodniego.

Początkowego przebiegu kariery kościelnej Józefa Wereszczyńskiego nie znamy, podobnie jak nie znamy etapów zdobywania przezeń wykształcenia. Do stanu duchownego wstąpić miał w stosunkowo młodym wieku, a święcenia kapłańskie przyjął zapewne przed rokiem 1571, wówczas już bowiem występuje z tytułem proboszcza, natomiast w sześć lat później, w roku 1577, był już kanonikiem chełmskim. Co najmniej od tego czasu musiały go łączyć jakieś bliższe związki z dworem królewskim, lub przynajmniej posiadał tam wpływowych protektorów, skoro w r. 1581 przypadło mu w udziale – po Kasprze Koźmieńskim – opactwo benedyktynów w Sieciechowie. Jako przełożony komendatoryjny tego konwentu zapisał się Wereszczyński jak najkorzystniej, dbał bowiem zarówno o sprawy powierzonej mu wspólnoty mniszej, jak i o podstawy gospodarcze opactwa. M.in. odzyskał zastawione dobra klasztorne, przeprowadził gruntowną restaurację świątyni konwentualnej, przeznaczył znaczne środki na remont organów, zlecił wreszcie poecie Sebastianowi Fabianowi Klonowicowi († 1602) przetłumaczenie z łaciny na język polski reguły św. Benedykta. Z kolei jako kanonik chełmski ufundował organy dla katedry w Krasnymstawie.

Podczas bezkrólewia po śmierci Stefana Batorego opat Wereszczyński był aktywnym uczestnikiem ówczesnych wydarzeń politycznych, a przy tym zaliczał się do najruchliwszych zwolenników kandydatury królewicza Zygmunta Wazy, który też ostatecznie objął tron polski jako Zygmunt III. Nie omieszkał się on wywdzięczyć

swemu protagoniście i powołał go na biskupstwo kijowskiego, wymagające troskliwego pasterza po kilku dziesięcioleciach fikcyjnych rządów Mikołaja Paca. Stosowne pismo do papieża Sykstusa V, z prośbą o powierzenie stolicy biskupiej w Kijowie właśnie Józefowi Wereszczyńskiemu, król Zygmunt III wystosował dnia 5 V 1589. Już też w sierpniu 1589 r., w Krakowie, przeprowadzony został przed miejscowym ordynariuszem, biskupem Piotrem Myszkowskim, proces informacyjny kandydata, który też 6 VIII tr. złożył na ręce Myszkowskiego wymagane wyznanie wiary. W Kurii Rzymskiej chciano mieć jednak całkowitą pewność, że diecezja kijowska faktycznie wakuje (wobec wynikłego w latach poprzednich zamieszania w tym względzie), kiedy zaś ją uzyskano (m.in. dzięki przybyłemu do Wiecznego Miasta biskupowi łuckiemu Bernardowi Maciejowskiemu), w czerwcu 1591 r. odbył się w Krakowie powtórny proces informacyjny królewskiego kandydata, tym już razem przyjęty w Rzymie bez zastrzeżeń. W stosownej propozycji konsystorialnej o nominacie na biskupstwo napisano m.in., iż jest *nobilis, ex legitimo matrimonio, catholicus et Catholicae fidei defensor, aetatis 40 annorum, bonae vitae, magnae auctoritatis et prudentiae ac doctrinae singularis, nonnullos edidit libros, licet non sit doctor, iuxta consuetudinem illius Regni, in quo raro nobiles doctoratus insignia assumunt*. Dowiadujemy się zatem, że Wereszczyński stopnia naukowego nie posiadał, był wszakże osobą gruntownie wykształconą, o czym świadczą chociażby opublikowane przez niego dzieła. Były to przede wszystkim drukowane homilie i kazania (m.in. „Kazania albo ćwiczenia chrześcijańskie na osiemnaście niedziel”, „Kazania na dzień zaduszny” czy „Kazania przy przyjmowaniu świętości małżeństwa”), które – według Józefa Sebastiana Pelczara – pozwalają zaliczyć tego biskupa do najznakomitszych kaznodziejów polskich XVI wieku. W cytowanej propozycji konsystorialnej, w odniesieniu z kolei do sytuacji istniejącej w stolicy diecezji kijowskiej, zanotowano: *Cathedralis ecclesia est diruta una cum aliis ecclesiis Catholicis, quarum vestigia tantum hodie apparent. Una solum conservatur integra Catholicorum ecclesia, videlicet regularium S. Dominici* [tj. dominikanów], *schismaticae vero ecclesiae in ea* [mowa o Kijowie] *sunt fere 70, structurae elegantis*.

Prowizji Józefowi Wereszczyńskiemu na stolicę kijowską nowy papież Klemens VIII, obrany dnia 30 I 1592, udzielił na konsystorzu w dniu 5 VI tr. Dyspensował go przy tym od braku stopnia naukowego i zezwolił na zachowanie nadal opactwa sieciechowskiego – ze względu na skromne dochody kresowego biskupstwa. Posługa pasterska Wereszczyńskiego trwała bez mała sześć lat, wszakże przez cały ten okres – do swojej śmierci – nie przyjął on sakry biskupiej i zmarł jako *electus confirmatus*. Tym niemniej diecezja kijowska, która wymagała poniekąd ukonstytuowania jej struktur na nowo, bardzo wiele mu zawdzięczała. Ze względu na niezbyt przychylne nastawienie, z jakim katolicyzm spotykał się wśród mieszkańców samego Kijowa, Wereszczyński powziął zamiar przeniesienia siedziby biskupa i kapituły do pobliskiego Chwastowa, którego nazwę zmienił na Wereszczyn (czy też Wereszczyńsko), jakkolwiek świątynia katedralna znajdować się miała w dotychczasowej stolicy. Pasterz ten zainicjował zresztą dzieło odbudowy katedry, nie wiemy wszakże, na ile ona postąpiła za jego życia. Wiele troski przykładał do bieżących spraw powierzonej mu owczarni, posługę duszpasterską wśród której sprawowali prawie wyłącznie kapłani zakonni.

W okresie zasiadania na biskupstwie kijowskim Wereszczyński nie zawsze przebywał w granicach swej diecezji, lecz często można było go spotkać również w Sieciechowie, w tamtejszym opactwie, w którym rządy zachował do końca życia. Zmarł dnia 26 III 1598 w Torczynie, w drodze do Warszawy na obrady trwającego sejm (był to sejm zwyczajny, rozpoczęty 8 III, a zakończony 13 IV tr.). Nie znamy miejsca jego wiecznego spoczynku, przypuszczalnie jednak spoczął w sieciechowskim kościele benedyktynów, który wszak zawdzięczał mu gruntowną restaurację.

Współczesny Józefowi Wereszczyńskiemu Bartosz Paprocki podał następującą charakterystykę jego osoby: *Dobry i przykładowy kapłan, nie tylko urzędowi swemu dość czynił, każąc, nauczając, Panu Bogu mile służąc, ale też i wiele ksiąg napisał [...]. Uczonych ludzi zapomagał dosyć znacznie. Był trzeźwym – więcej wody, aniżeli piwa, a wino bardzo rzadko pijał. Przyjaciela hojnie częstował. Był to wszystkich chudopachołków ojciec prawy i hojny chlebowdawca. Podobnie pochlebne świadectwa o nim dali również inni współcześni*

autorzy – w tej liczbie i wspomniany już wcześniej poeta Sebastian Fabian Klonowic.

W roku 1651, dnia 3 VI, święcenia diakonatu otrzymał w Krakowie, z rąk miejscowego sufragana Wojciecha Lipnickiego, niejaki Wiktoryn Wereszczyński, syn Pawła, członek konwentu kanoników regularnych laterańskich przy kościele Bożego Ciała na podkrakowskim Kazimierzu. Z kolei znów w r. 1728 (9 XI) związek małżeński z Anną z Głowackich zawarł w parafii Mariackiej w Krakowie szlachcic Maciej Wereszczyński. Być może obaj oni byli dalszymi krewnymi niegdyśszego pasterza diecezji kijowskiej.

Krzysztof Kazimirski **1599 – 1618**

Krzysztof Kazimirski (Kazimierski) urodził się około roku 1548 w Małopolsce jako syn Tomasza (herbu Bibersztejn) i Barbary z Gołuchowskich (herbu Leliwa). Jego rodzina wywodziła się z Kazimierza Małego w powiecie wiślickim ówczesnego województwa krakowskiego i należała do niezamożnych. Choć rycerska, łączyły ją więzy powinowactwa z mieszczaństwem stołecznego Krakowa, co dla szlachty bynajmniej nie stanowiło zaszczytu. Wspomniany Tomasz Kazimirski dziedziczył ledwie trzy części wsi, którymi obdzielić musiał aż siedmiu synów. Spośród nich wybił się – prócz Krzysztofa – starszy Mikołaj, ożeniony z córką wojewody lubelskiego Mikołaja Firleja Elżbietą, dzięki której stał się właścicielem miasta Lubartowa, dziesięciu wsi i sześciu folwarków. Wielokrotnie wybierano go posłem na sejmy, natomiast gdy chodzi o sprawy konfesyjne, był on gorliwym arianinem, wszakże na łożu śmierci (zmarł dnia 22 IV 1598 w Warszawie) nawróconym na katolicyzm przez słynnego jezuitę, ks. Piotra Skargę. Przypuszcza się, że i Krzysztof w młodości przystał do arian, jakkolwiek oboje jego rodzice byli katolikami (tak przynajmniej zaświadczone podczas procesu informacyjnego na biskupstwo w roku 1598).

Późniejszy pasterz diecezji kijowskiej, po odbyciu początkowych nauk, miał immatrykulować się w roku 1563 na Wydziale Sztuk Wyzwolonych Uniwersytetu Krakowskiego, gdzie studiował do r. 1566. Ani wtedy, ani też później, nie uzyskał jakiegokolwiek stopnia naukowego. Nie wiemy, co dokładnie czynił w następnych latach, w każdym razie jeszcze w roku 1575 był osobą świecką. Wkrótce później zdecydował się na obranie stanu duchownego i dzięki protekcji kniaziów Ostrogskich, właścicieli – od roku 1567 – Tarnowa, z których dworem się związał, obejmując posadę ich sekretarza, został kanonikiem tarnowskim. Już też jako członek kapituły kolegiackiej w Tarnowie otrzymał w roku 1580 (po 2 IV) święcenia subdiakonatu, a w roku 1581 diakonatu (po 11 III) i prezbiteratu (po 23 IX). Te ostatnie umożliwiły mu objęcie funkcji nadwornego kapelana kniazia Janusza Ostrogskiego. W roku 1583 Kazimirski wyprawiony został z poruczenia kniaziów Ostrogskich do Wiednia, natomiast dnia 27 VIII 1584 przypadła mu z ich prezenty prepozytury kolegiaty tarnowskiej. W następnych latach przyszło mu

Własnoręczny podpis i pieczęć biskupa Krzysztofa Kazimirskiego pod aktami wizytacyjnymi

także uczestniczyć w pertraktacjach dotyczących zamierzonej unii Kościoła prawosławnego na ziemiach Rzeczypospolitej Obojga Narodów z Kościołem katolickim, do częściowego urzeczywistnienia której doszło w roku 1595/1596. Wcześniej jeszcze, podczas elekcji nowego króla w r. 1587, ówczesny prepozyt tarnowski działał aktywnie na rzecz kandydatury szwedzkiego królewicza Zygmunta Wazy, która też ostatecznie zwyciężyła. W nieodległej przyszłości nowy monarcha nie omieszkiał się odwdzińczyć Kazimirskiemu, promując go na stolicę biskupią w Kijowie. Innego wpływowego protektora sekretarz kniaziów Ostrojskich zyskał w osobie ordynariusza krakowskiego, kardynała Jerzego Radziwiłła, który zlecił mu odpowiedzialną, choć żmudną i czasochłonną misję zwizytowania rozległych połaci diecezji krakowskiej. Wizytację ową Krzysztof Kazimirski przeprowadził w latach 1595–1598, a objęła ona m.in. ówczesne dekanaty: biecki, bobowski, bytomski, jasielski, lelowski, nowotarski, oświęcimski, pilzneński, pszczyński, radomski, ropczycki, sądecki, skałski, stężycki, wojnicki, wolbromski, zatorski i żmigrodzki oraz sam archidiaconat krakowski. W aktach wizytacyjnych z roku 1598 występuje Kazimirski już z tytułem biskupa nominata kijowskiego.

Stolicę biskupią w Kijowie król Zygmunt III powierzył mu wkrótce po śmierci Józefa Wereszczyńskiego. W tymże roku 1598, w dniach 26 VI – 3 VII, przeprowadzony został w Krakowie, przed kardynałem Jerzym Radziwiłłem, proces informacyjny kandydata, zakończony złożeniem przez niego wymaganego wyznania wiary, po czym całość dokumentacji przekazana została do Rzymu – wraz ze stosowną supliką monarchy. Przy okazji referowania w Wiecznym Mieście sprawy Kazimirskiego na konsystorzu, o nominacie na biskupstwo podano, iż *est ex nobili familia et Catholicis parentibus, [...] et licet non graduatus, tamen doctus et aptus ad docendum, [...] praeclarus concionator, [...] moribus et vita commendabili*, podczas gdy w odniesieniu z kolei do samej stolicy kijowskiej stwierdzono, że *illa fuit devastata a Tartaris et a Scitis cum illius campanili. Nulli illic canonici, nec sacra supellex, nec aliqua extat ecclesia. Nonnulli fratres ibi morantur Ordinis Praedicatorum, qui aliquibus familiis civitatis Kioviensis ac praesidiaris militibus sa-*

Kardynał Jerzy Radziwiłł

cramenta ecclesiastica ministrant et verbum Dei predicant, cum reliquae maiori parti civitatis sacramenta Graeco more a Ruthenis ministrentur. Przy okazji starań o uzyskanie prowizji papieskiej Krzysztof Kazimirski zabiegał także o pozostawienie mu kanonikatu i prebendy *fundi* Łukowa w kolegiacie tarnowskiej, a to *propter exiguitatem fructum Ecclesiae Kioviensis et necessarias reparationes in ea faciendas*. Papież Klemens VIII przewidował Kazimirskiego na biskupstwo kijowskie dnia 5 V 1599, udzieliwszy mu uprzednio dyspensy od posiadania stopnia naukowego i zezwoliwszy na zachowanie wspomnianej kanonii i prebendy.

Minęło od tego momentu kilka lat, nim zaabsorbowany jeszcze różnymi sprawami w Małopolsce i w biskupstwie krakowskim nowy

pasterz Kościoła kijowskiego udał się do swojej diecezji. Nastąpiło to mianowicie w roku 1606. Odtąd pełnił tam posługę przez dwanaście lat, w którym to czasie dał się poznać jako gorliwy rządca owego rozległego terytorialnie biskupstwa, na którego obszarze zamieszkiwało wszakże stosunkowo niewielu katolików. Droga procesów sądowych (niekiedy także zajazdów) rewindykował dobra fundacyjne Kościoła kijowskiego, założył w nich nowe osady, tudzież uregulował sprawy należności i świadczeń ze strony poddanych. W samym Kijowie kontynuował rozpoczętą za poprzednika budowę murowanej katedry, przy której wznosił kurię (rezydencję) biskupią, a także położył podwaliny pod zorganizowanie kapituły katedralnej (zaistniała ostatecznie w roku 1619 – w jej skład wchodziło początkowo trzech prałatów i czterech kanoników). Za jego rządów diece-

Tablica herbowa prymasa Bernarda Maciejowskiego

zja liczyć miała 19 parafii, co przy jej ogromnym terytorium stanowiło zgoła symboliczną liczbę. Na synod prymasowski, który obradował w dniach 8–12 X 1607 w Piotrkowie, zwołany przez metropolitę gnieźnieńskiego, kardynała Bernarda Maciejowskiego, tenże biskup kijowski nie przybył osobiście, wysłał natomiast swoich pełnomocników.

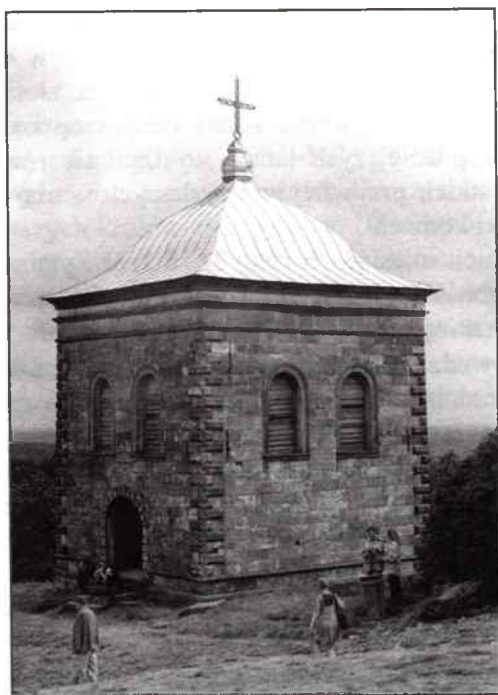
Zmarł Krzysztof Kazimirski w roku 1618 (po 15 VI) i pochowany został w katedrze w Kijowie. Niewątpliwie zaliczyć go należy (obok poprzednika i następcy) do najbardziej zasłużonych pasterzy w dziejach biskupstwa kijowskiego.

Bogusław Radoszewski **1619 – 1633**

Bogusław Radoszewski (Boksa-Radoszewski) urodził się około roku 1577 jako syn Jerzego (ok. 1534–1614), późniejszego podkomorzego wieluńskiego, czynnego uczestnika życia politycznego w kraju za pierwszych królów elekcyjnych, i Zofii z Mogiłnickich – wdowy po zmarłym w r. 1568 sekretarzu królewskim Trajanie Provana, szlachcicu piemonckim konfesji kalwińskiej. Rodzonym bratem Bogusława był Marek († 1641), podkomorzy i kasztelan wieluński (uprzednio zaś dworzanin królewski), autor „Diariusza koronacyjnej Najjaśniejszego Władysława Zygmunta IV” (1633). Obaj oni posiadali liczne rodzeństwo przyrodnie, pochodzące z pierwszego małżeństwa ich matki. Według tradycji przodkowie rodu Radoszewskich herbu Oksza mieli przybyć do Polski z Czech (wskazuje się nawet, że mogli oni wywodzić się z możnowładczego rodu Wrszowców). W stuleciu XVIII z rodziny tej wyszedł jeszcze jeden biskup, mianowicie prekonizowany w r. 1787 tytulariuszem Hiriny i tego roku konsekrowany (26 VIII w sandomierskiej kolegiacie) sufragan krakowski (ale rezydujący w Sandomierzu) Wojciech Józef Radoszewski († 1796), zmarły i pochowany w Klimontowie.

Bogusław Radoszewski kształcił się wespół z bratem Markiem w pierw w kolegium jezuickim w Kaliszu (1593), a od r. 1598 na uniwersytecie we Frankfurcie nad Odrą. Z końcem roku 1599 lub początkiem 1600 już w pojedynkę wyruszył na dalsze studia do Padwy, na tamtejszy uniwersytet. Przez jakiś czas przebywał również we Francji, po czym powrócił do kraju, gdzie dostał się na dwór Zygmunta III Wazy i zaliczony został pomiędzy sekretarzy królewskich. Świecenia kapłańskie przyjął w Krakowie w r. 1607 i w tym też roku uzyskał z prezenty monarchy prepozyturę w kapitule kolegiackiej w Kaliszu. Zrezygnował z niej już w rok później, by móc objąć z kolei nadaną mu przez Zygmunta III godność opata benedyktyńskiego konwentu Świętego Krzyża na Łysej Górze (1608). Nie chcąc wszakże pozostawać tylko komendatariuszem, złożył w zakonie profesję i przyjął benedykcję opacką. Jego rządy zapisały się jak najkorzystniej w dziejach świętokrzyskiego opactwa. Ubogacił on wystrój kościoła klasztornego, w którym m.in. wystawił nowe ołtarze, sprawił też relikwiarz ze złota na przechowywaną przez benedyktynów z Łysej Góry część drzewa Krzyża Świętego. W późniejszych latach wystarał się również o zatwierdzenie wszystkich przywilejów uzyskanych w ciągu wieków przez świętokrzyski konwent.

W ostatnich miesiącach roku 1618 król Zygmunt III Waza powołał Bogusława Radoszewskiego na wakującą po śmierci Krzysztofa Kazimirskiego stolicę kijowską. Proces informacyjny kandydata przeprowadził w marcu 1619 r. nuncjusz apostolski w Rzeczypospolitej Franciszek Dotallevi, w ślad za czym dnia 17 VI tr. nastąpiła prekonizacja, której udzielił papież Paweł V, zezwalając przy tym nominatowi na zachowanie przełożęństwa w benedyktyńskim opactwie na Łysej Górze. Biskupem w Kijowie był Radoszewski przez w sumie czternaście lat. Zatrószczył się o tutejszą katedrę, której budowę ukończył i powiększył jej uposażenie, jak też utworzył kolegium wikariuszy dla uświetnienia służby Bożej w tej świątyni. Do stolicy diecezji sprowadził jezuitów (1620) i bernardynów (1624), w obu przypadkach zapewniwszy swym fundacjom należyte zabezpieczenie materialne. Pierwsza z nich już wszakże w r. 1623 przeniesiona została do pobliskiego Chwastowa, gdzie istniała do

Opactwo na Świętym Krzyżu

czasów pontyfikatu Andrzeja Szołdrskiego – następcy Radoszewskiego w rządach biskupstwem kijowskim, natomiast konwent bernardynów uległ zagładzie w roku 1648, po wybuchu powstania Chmielnickiego. Wydatnie pomnożył biskup Bogusław Radoszewski liczbę parafii w granicach powierzonej mu diecezji (z 19 do 40), która wciąż posiadała na wpoły misyjny charakter. Na dwóch kolejnych synodach prymasowskich (mianowicie Wawrzyńca Gembickiego i Jana Wężyka), które odbyły się – odpowiednio – 26 IV 1621 i 22–26 V 1628 (oba w Piotrkowie), hierarcha ten nie stawiał się osobiście, lecz wydelegował swych reprezentantów.

Po śmierci w styczniu 1633 r. ordynariusza łuckiego Achacego Grochowskiego, dotychczasowy pasterz kijowski uzyskał od nowo

Kościół opacki na Świętym Krzyżu

obranego i jeszcze nie ukoronowanego króla Władysława IV Wazy przeniesienie z Kijowa do Łucka. Papież Urban VIII zgodę na tę translację wyraził dnia 6 VI 1633, nie zezwoliwszy wszakże na dalsze zachowywanie przez Radoszewskiego godności opata świętokrzyskiego. W Łucku nowy ordynariusz pasterzował przez pięć lat i – podobnie jak w Kijowie – dał się tu poznać jako gorliwy protagonista Kościoła unickiego, czym zaskarbił sobie wdzięczność metropolity kijowskiego Józefa Welamina Rutskiego. Przyczynił się również do powstania słynącego później sanktuarium w Kodniu, dla którego ofiarował liczne relikwie. Przez papieża Urbana VIII został Radoszewski obarczony w r. 1635 zadaniem czuwania nad przebiegiem powtórnego procesu beatyfikacyjnego zabitego w roku 1623 arcybiskupa unickiego z Połocka Jozafata Kuncewicza. Z kolei książę Janusz Ostrogski wyznaczył go testamentalnie na jednego z opiekunów ordynacji ostrojskiej.

Zmarł biskup Bogusław Radoszewski w pierwszych miesiącach roku 1638 (przed 19 IV) w Janowie Podlaskim. Jego ciało znalazło miejsce wiecznego spoczynku – stosownie do woli zmarłego – w kościele benedyktyńskim pw. Krzyża Świętego na Łysej Górze, gdzie już wcześniej przygotowany został po temu grobowiec.

Andrzej Szołdrski **1634 – 1635**

Andrzej Szołdrski urodził się w roku 1583 lub 1587, prawdopodobnie w Czempiniu w powiecie kościańskim ówczesnego województwa poznańskiego, jako syn Stanisława (herbu Łódzia) i Małgorzaty z Manieckich (Manieskich) *vel* Piegłowskich (herbu Sokoła). Po naukach w kraju (wszakże nie na Uniwersytecie Krakowskim) studiował w Rzymie, gdzie też 19 V 1608 uzyskał doktorat obojga praw. Należał już wówczas do stanu duchownego i jeszcze w roku 1605 (11 VII), jako kleryk niższych święceń, instytuowany został na probostwo w rodzinnym Czempiniu. Z kolei 7 V 1607 in-

Herb Łódzia

stałował się – z prowizji biskupa poznańskiego Wawrzyńca Goślickiego – na kanonikat *fundi* Drożyce w kapitule katedralnej w Poznaniu, a dnia 17 X 1613 – z prezenty królewskiej – na kanonikat gnieźnieński *fundi* Oblączkowo. W r. 1617 został kanonikiem krakowskim *fundi* Chmielnik, a w r. 1629 kanonikiem łowickim *fundi* Złotów Kościelny. Kolejno też uzyskał prepozytury w kapitułach: kruszwickiej, gnieźnieńskiej (1618) i poznańskiej (1625), natomiast w Łowiczu awansował na prałaturę dziekana (1632). Pozyskanie tak licznych, eksponowanych prebend, zawdzięczał Szołdrski przede wszystkim swym bliskim związkom z dworem królewskim, należał bowiem do grona sekretarzy Zygmunta III oraz był kanclerzem królewicza Władysława Zygmunta. Temu ostatniemu towarzyszył m.in. w wyprawach wojennych pod Smoleńsk i Chocim.

Kiedy w roku 1632 Władysław IV objął tron polski i wkrótce później podjął decyzję o translacji biskupa Bogusława Radoszewskiego z Kijowa do Łucka, nowym pasterzem dla Kościoła kijowskiego wyznaczony został przez monarchę właśnie niegdysiejszy kanclerz jego dworu. W tym czasie Andrzej Szołdrski pełnił obowiązki kanclerza dworu z kolei królewicza Jana Alberta Wazy, jednego z młodszych synów Zygmunta III, obdarzonego purpurą kardynalską i zasiadającego na biskupstwie krakowskim. Prowizję na stolicę biskupią w Kijowie uzyskał 9 I 1634 ze strony papieża Urbana VIII, który też w kilka miesięcy później, dnia 4 V tr., ustanowił go jednym z koadministratorów diecezji krakowskiej (dwoma pozo-

Trumna kardynała Jana Alberta Wazy

stałymi byli już uprzednio sufragan Tomasz Oborski i kanonik Szymon Kołodzki) na czas podróży królewicza Jana Alberta do Włoch. Za pobytu na Półwyspie Apenińskim młody Waza zmarł dnia 29 XII 1634 i tym samym wygasła funkcja Szoldrskiego, jako koadministratora. Towarzyszył on zresztą królewiczowi w owej niefortunnej wyprawie zagranicznej i był obecny przy jego śmierci, po czym затroszczył się o sprowadzenie ciała młodego purpurata do kraju (spoczęło ono w podziemiach katedry na Wawelu).

W chwili swego powrotu do kraju Andrzej Szoldrski był już królewskim nominatem na biskupstwo przemyskie, z którego awans do Poznania uzyskał dotychczasowy ordynariusz *loci* Henryk Firlej.

Archikatedra w Przemyślu

Stolica Apostolska zgodę na translację Szołdrskiego wyraziła 13 VIII 1635, przy czym stosowne bulle dotarły do zainteresowanego we wrześniu tr. i 11 X objął on rządy w Kościele przemyskim – przez swego pełnomocnika, kanonika Stanisława Straszewicza. Osobiście przybył do Przemyśla i dopełnił uroczystego ingresu dnia 10 V 1636, wówczas już wszakże był królewskim nominatem z kolei na biskupstwo poznańskie, wakujące po śmierci wspomnianego wyżej Henryka Firleja (zmarł 3 XII 1635). Stosownie do woli monarchy, został Szołdrski wybrany na stolicę biskupią w Poznaniu przez tamtejszą kapitułę katedralną w dniu 14 I 1636, po czym podjęto zabiegi o aprobatę ze strony papieża Urbana VIII. Ów ostatecznie wyraził zgodę dnia 21 VII 1636, jakkolwiek ówczesny nuncjusz apostolski w Rzeczypospolitej, arcybiskup Honorat Visconti, nie miał najlepszego zdania o niegdysiejszym biskupie kijowskim, uważał bowiem, że bardziej troszczy się on o wzbogacenie własne i swoich krewnych, aniżeli o dobro powierzanej mu owczarni. Fakt, iż w ciągu zaledwie dwóch lat przeszedł Szołdrski przez w sumie aż trzy stolice biskupie (z jednej z najuboższych, na jedną z najlepiej

Archikatedra w Poznaniu

uposażonych), zdaje się wskazywać, że obiekcje żywione przez nuncjusza nie były całkiem bezpodstawne.

Rządy w Kościele poznańskim nowy pasterz objął 25 IX 1636 przez swego delegata, archidiakona Jana Braneckiego (późniejszego miejscowego sufragana), a uroczysty ingres do katedry śś. Apostołów Piotra i Pawła w Poznaniu odbył 30 XI tr. Jego pasterzowanie tu trwało ponad trzynaście lat, w którym to czasie m.in. przeprowadził synod diecezjalny (1642) i dokończył rozpoczętą przez poprzedników odbudowę zniszczonej w r. 1622 przez pożar świątyni katedralnej. W maju 1642 r. konsekrował w Warszawie nowego ordynariusza włocławskiego Mikołaja Wojciecha Gniewosza.

Zmarł w wieku 67 lat dnia 1 IV 1650 w Pszczewie, tknięty paralizem, i pochowany został w katedrze poznańskiej, w przygotowanej zawczasu po temu kaplicy pw. Najświętszej Maryi Panny, gdzie też wystawiony mu został okazały nagrobek z postacią zmarłego. W dziejach diecezji kijowskiej jego pontyfikat nie zapisał się niczym szczególnym.

Aleksander Sokołowski 1636 – 1645

Aleksander Sokołowski urodził się około roku 1592 na Kujach brzeskich, w diecezji włocławskiej, jako syn Jarosława (herbu Pomian), piszącego się z Wrzacy w powiecie konińskim, i Elżbiety z Grochowskich (także herbu Pomian). Dziadem późniejszego biskupa był ożeniony z Jadwigą z Trzebuchowskich Mikołaj Sokołowski, wojski kruszwicki, natomiast do braci Aleksandra zaliczali się: Wojciech († 1631), jezuita, wykładowca filozofii i teologii w kolegiach w Kaliszu i Poznaniu, autor ogłoszonych drukiem rozpraw, oraz Stanisław († 1648/1649), wpierv pisarz ziemski brzesko-kujawski (1624), a później kasztelan bydgoski (1643), ożeniony z Elżbietą z Szoldrskich. Szymon Okolski wywodzi ród Sokołowskich herbu Pomian z Wielkiej Wronki, on też wzmiankuje, że przy-

Herb Pomian

szły pasterz diecezji kijowskiej walczył w młodości pod hetmanem Janem Karolem Chodkiewiczem w czasie wyprawy na Moskwę (lata 1617–1618), która miała na celu osadzenie na tronie rosyjskim królewicza Władysława Wazy. Być może jednak historiograf ów pomylił kampanię moskiewską z wyprawą na Smoleńsk z roku 1611, jako że Sokołowski już 4 IX 1616 wstąpił w Krakowie do Towarzystwa Jezusowego, a zatem jego udział w walkach z lat 1616–1617 wydaje się nieprawdopodobny. Późniejszy biskup Kijowa już wcześniej zresztą zetknął się z jezuitami, do których wstąpił w r. 1606 także jego starszy brat Wojciech, bowiem kształcił się w ich kolegiach w Kaliszu (1607) i Poznaniu (ok. 1613). Przygotowując się w tymże zakonie do przyjęcia święceń kapłańskich, odbył w latach 1622–1626 studia teologiczne w Poznaniu, po czym – zapewne już jako neoprezbiter – był wprawdzie prefektem szkół w Ostrogu (1627–1628), a następnie profesorem teologii moralnej i prefektem szkół w Łucku (1628–1630). Żadnego jednak stopnia naukowego nie uzyskał, bowiem w późniejszych latach, w związku z zabiegami o biskupstwo, wystarać się musiał u Stolicy Apostolskiej o dyspensę z tego tytułu.

W roku 1630 Aleksander Sokołowski opuścił szeregi Towarzystwa Jezusowego i przeszedł do kleru diecezjalnego. Związał się też wówczas z dworem królewskim i zdołał sobie zaskarbić łaski w mniejszym stopniu Zygmunta III, bardziej zaś jego następcy, Władysława IV, który stać się miał głównym promotorem jego awansów. Pierwszemu zawdzięczał uzyskanie już w r. 1631 kanonikatu katedralnego w Poznaniu, *fundi* Kazimierz (*pro iurista fundatum*), na który został przyjęty i instalowany dnia 15 XII tr. Był on wówczas jednym z dwóch kandydatów do tej kanonii i jakkolwiek kapituła wybrała ostatecznie jego, to jednak zobowiązała go przy tym do nakłonienia do oficjalnej rezygnacji konkurenta, Andrzeja Chawłosa, którego recepcja na ów kanonikat doktorski *fundi* Kazimierz odbyła się jeszcze 23 XII 1630. Chawłós spełniał przy tym wymóg legitymowania się doktoratem obojga praw, którego to nie posiadał Sokołowski, stąd też postawiony został przed nowym kanonikiem i ten wymóg, by w ciągu 18 miesięcy uzyskał promocję na doktora praw. Jak jednak wspomniano, przyszły biskup stopnia naukowego nigdy nie zdobył, niewątpliwie więc już wówczas wystarczyć się musiał o stosowną dyspensę. W kilka lat później, z prezenty z kolei króla Władysława IV, Aleksander Sokołowski instalowany został dnia 23 III 1634 na kanonikat *fundi* Leśniewo w kapitule metropolitalnej gnieźnieńskiej. Stosowny akt prezenty polski monarcha wystawił 20 I 1634 w obozie wojskowym pod Smoleńskiem, dokąd Sokołowski, piastujący funkcję sekretarza królewskiego, mu towarzyszył. Przyszły biskup scharakteryzowany został w tymże dokumencie przez władcę jako *vir cum aetate maturus, tum virtutibus et pietate praeditus ac nobis imprimis ob solertiam et dexteritatem in rebus agendis charus*. W różnym czasie duchowny ten uzyskał nadto scholasterię łączycą oraz probostwo w Narwi (1634?), a rzekomo i honorową godność kapelana papieskiego (*in Capella Sanctissimi D. Urbani Papae VIII assistens*). Wreszcie w roku 1635 otworzyła się przed nim szansa na biskupstwo.

Pasterzem diecezji kijowskiej desygnowany został w samych początkach 1635 r., w miejsce awansowanego na biskupstwo przemyskie Andrzeja Szoldrskiego. Stosownej nominacji udzielił król Władysław IV, po czym w dniu 26 II 1635 rozpoczął się w nuncja-

Przeży Waszey Dobrogo w długi mi...
 wia Dan w Warszawie Dnia xx Mca
 skiego M DC XLV Panowania He
 Władysława Kr

Własnoręczny podpis króla Władysława IV

Pieczęć króla Władysława IV

turze apostolskiej w Warszawie proces informacyjny kandydata (trwał do kwietnia tr.), w którym zeznawali m.in. metropolita unicki Józef Welamin Rutski i ordynariusz żmudzki Jerzy Tyszkiewicz. Niedługo później polski monarcha wyprawił Sokołowskiego w poselstwie do Rzymu, by przy tej sposobności dopilnował sprawy uzyskania papieskiego zatwierdzenia. Było to zapewne pożądane, gdyż nuncjusz w Rzeczypospolitej, arcybiskup Honorat Visconti, nie wystawił królewskiemu nominatowi na stolicę biskupią w Kijowie jednoznacznie pozytywnego świadectwa, wskazawszy na brak u niego utemperowania i chętnie uciekanie się do protekcji, jakkolwiek w konkluzji stwierdził, iż *może [on] wyjść na dobrego biskupa, jako że ma wiele trafnego rozsądku, a światła [tj. wiedzy] więcej od innych*. Ostatecznie w Rzymie rzecz została pomyślnie rozstrzygnięta i w dniu 21 VII 1636 papież Urban VIII udzielił Sokołowskiemu prekonizacji, zobowiązawszy go przy tym, by zajął się w swej diecezji restauracją katedry i kurii biskupiej oraz wyposażeniem świątyni katedralnej, dalej założeniem seminarium diecezjalnego oraz tzw. banku pobożnego. Aleksander Sokołowski pozostał jeszcze po tym przez kilka miesięcy w Wiecznym Mieście i tu też, dnia 27 XI 1636, otrzymał sakrę z rąk kardynała Antoniego Santacroce, biskupa Urbino, niegdyśiejszego nuncjusza apostolskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Mając na uwadze ubogość diecezji kijowskiej, Stolica Apostolska zezwoliła nowemu jej pasterzowi na zachowanie kanonikatu w Gnieźnie, podczas gdy na zajmowaną dotąd przezeń kanonię doktorską w Poznaniu już 9 XII 1636 instalowany został – *post evectionem ad episcopatum Kijoviensem Alexandri Sokołowski* – kleryk niższych święceń Stanisław Różycki, *director studiorum in Collegio Academico Lubrasciano*.

Biskupem kijowskim był Sokołowski przez dziewięć lat – do samej śmierci. Przypisuje mu się w literaturze przedmiotu fundację klasztoru bernardynów w Kijowie, faktycznie jednak powstał on jeszcze za biskupa Bogusława Radoszewskiego, podczas gdy nowo wzniesiony ich kościół konwentualny konsekrował w r. 1635 z kolei biskup Andrzej Szołdrski. W rzeczywistości Sokołowski sprowadził bernardynów do Chwastowa koło Kijowa, gdzie już uprzednio istniała placówka jezuitów. Kiedy ci przenieśli się do stolicy diecezji,

gdzie gościny użyli im właśnie bernardyni, tym ostatnim przekazali oni w roku 1638 lub 1639 drewniany kościół i zabudowania w Chwastowie. Związane z tą fundacją uposażenie pozostało wszakże przy jezuitach, którzy samą nazwę miejscowości zmienili na Faustów (Fastów). Rychło jednak bernardyni popadli w jakichś nie znany co do szczegółów konflikt z biskupem Sokołowskim i w konsekwencji, jeszcze za jego życia, opuścili tę nową placówkę, do której już nigdy nie powrócili. Nie ulega wszakże wątpliwości, że hierarsze temu zależało na powstawaniu i rozwoju fundacji zakonnych w powierzonej mu diecezji (on też przyczynił się do fundacji kolegium Towarzystwa Jezusowego w Perejasławiu – 1636/1639), jakkolwiek wiemy jedynie o jego dziełach na rzecz właśnie bernardynów i jezuitów, z którymi to ostatnimi łączył go zapewne sentyment z czasów przynależenia do tego zakonu.

Przez sejm w roku 1638 biskup Aleksander Sokołowski powołany został na komisarza do rozgraniczenia województw kijowskiego i czernichowskiego. Dbał też o obronność tych ziem i utrzymanie spokoju wśród burzących się Kozaków. W r. 1643 wziął udział w synodzie prowincjalnym w Warszawie, zwołanym przez prymasa Macieja Łubieńskiego – ostatnim, jaki odbył się do dobie przedrozbiorowej Rzeczypospolitej. Był wówczas jednym z najaktywniejszych uczestników obrad synodalnych i został też delegowany do przygotowania zamierzonej dysputy teologicznej z dysydentami. W tymże roku 1643 (według niektórych jeszcze w 1641) uzyskał w komendę zwolnione przez Jana Gembickiego (późniejszego biskupa kolejno chełmińskiego, płockiego i włocławskiego) opactwo trzemeszeńskie, które Stolica Apostolska zezwoliła mu posiadać łącznie z biskupstwem przez okres dziesięciu lat. Dnia 30 IV 1644 Sokołowski osobiście stawiał się w wielkopolskim Trzemesznie i złożył stosowną przysięgę, wymaganą przy objęciu godności, oraz przejął zarząd dóbr klasztornych. Wydaje się, że odtąd też zamieszkiwał w tym opactwie, tam bowiem nastąpiła 7 lub 9 V 1645 jego śmierć (zmarł tknięty paraliżem). W ostatnim okresie życia zapewne zresztą poważniej chorował, skoro król Władysław IV zamierzał przydzielić mu koadiutora do zarządzania konwentem trzemeszeńskim w osobie kanonika Jana Niewiarowskiego, któremu opactwo to

faktycznie później przypadło. Być może też właśnie owa choroba zaważyła na tym, że ostatecznie ominął go w roku 1644 spodziewany awans na biskupstwo warmińskie, wakujące po śmierci elekta Jana Karola Konopackiego (zmarł 23 XII 1643), na które powołany został ostatecznie Wacław Leszczyński (wybrany 6 IV 1644, zatwierdzony 12 XII tr.), późniejszy prymas. Pochowany został Aleksander Sokołowski w kościele opackim w Trzemesznie. W swoim rozporządzeniu testamentalnym legował znaczne sumy na kolegia jezuickie w Kijowie i Chwastowie (Fastowie), zapis ten nie doczekał się jednak realizacji.

Współczesny Sokołowskiemu Szymon Okolski napisał o jego rządach biskupich i o nim samym m.in.: *Odzyskał dobra kościelne przez poprzedników rozproszone, prałatów przy katedrze urządził [...]. Ponieważ za jego rządów biskupich księstwo czernichowskie od Moskali było odzyskane, z Koroną złączone i w województwo urządził, słusznie nosi już tytuł biskupa kijowskiego i czernichowskiego [...]. Mimo, że był senatorem, często przy swojej katedrze mieszkał. Przystępny dla dobrych, groźny dla złych, schizmatyków bezwzględnie nie lubiący, katolików dobro wspierający. Na zakonników był czasami surowy, czasami łaskawy. Jako pasterz starał się wszelkimi sposobami o dobro swej owczarni, lecz zawziąwszy się, nieprędko zapominał i przebaczał.*

Stanisław Zaremba 1646 – 1648/1653(?)

Stanisław Zaremba przyszedł na świat jako syn starosty grabowskiego Marcina (herbu Zaremba) i Barbary z Mińskich (herbu Prus III°), córki podkanclerzego koronnego Stanisława Mińskiego († 1607). Miał brata Marcina, ożenionego z kasztelanką lubelską Urszulą z Grzybowskich, i siostrę Dorotę, wydaną za Jana Mączyńskiego. W młodości, po odbyciu nauk (współczesny mu Szymon Okolski wspomina o *różnych akademiach ojczystych i zagranicz-*

nych), późniejszy pasterz diecezji kijowskiej poświęcił się rzemiosłu rycerskiemu i brał udział w walkach m.in. z Turkami pod Chocimem (1621) i ze Szwedami w Prusach Królewskich (1626–1629). Za zasługi wojenne obdarzony został starostwem grabowskim (po ojcu), z którego jednak zrezygnował na rzecz brata Marcina, samemu obierając stan duchowny. Ponieważ już uprzednio zaskarbił sobie przychyłność króla Władysława IV, z jego prezenty otrzymał opactwo cystersów w Sulejowie, nie wiemy wszakże, czy złożył śluby w zakonie, czy też był tylko komendatariuszem, jakkolwiek w literaturze przedmiotu bywa on określany mianem cystersa. Tenże sam monarcha powierzył mu w roku 1645 wakujące po śmierci Aleksandra Sokołowskiego biskupstwo kijowskie.

Prowizji na stolicę biskupią w Kijowie papież Innocenty X udzielił Stanisławowi Zarembie dnia 9 IV 1646, zezwoliwszy mu dalsze administrowanie opactwem sulejowskim, a zarazem zobowiązawszy go do przeprowadzenia restauracji katedry i kurii biskupiej, erygowanie przy świątyni katedralnej prebendy teologa oraz założenia seminarium diecezjalnego i tzw. banku pobożnego. Imię tegoż biskupa widnieje w liczbie siedmiu członków polskiego episkopatu, którzy wystosowali dnia 21 V 1647 z Warszawy list do papieża dla poparcia sprowadzonego niedawno do Rzeczypospolitej zakonu pijarów. W dokumentach hierarcha ów występuje jako *Stanislaus de Kalinowa Zaremba, episcopus Kioviensis*. U progu jego pontyfikatu przeor nowo ufundowanego konwentu dominikanów w Tyśmienicy (w ziemi halickiej), o. Szymon Okolski, wydał drukiem we Lwowie (na karcie tytułowej widnieje data 3 VIII 1646) dzieło „*Chioviensium et Czernichoviensium episcoporum Sanctae et Catholicae Ecclesiae Romanae ordo et descriptus*”, w którym zdołał też uwzględnić osobę Stanisława Zaremby. Na bazie tej książki w wiek później – w roku 1763 – rozszerzony i uzupełniony o kolejne postaci katalog łacińskich biskupów Kijowa opublikował w Warszawie Chrystian Gottlieb Friese (Friesius), który tamto wydanie zadedykował ówczesnemu pasterzowi Kościoła kijowskiego Józefowi Andrzejowi Załuskiemu. Wreszcie w r. 1853 ukazało się w Krakowie wznowienie pierwotnego wydania dzieła Szymona Okolskiego, wzbogacone o polski przekład całości. Praca domini-

kańskiego historiografa dla wieków XIV i XV nie posiada niestety zbyt dużej wartości, a i życiorysy późniejszych biskupów nie obfitują w nadmiar danych faktograficznych.

Składając na końcu swego dzieła życzenia biskupowi Zarembie, aby *Majestat Boży raczył użyzyć, byśmy go w zdrowiu, w pomyślności, codziennie postępującego w cnotach witać i z nim się cieszyć mogli*, nie mógł Szymon Okolski przewidzieć, że już rychło burzliwe wydarzenia na ziemiach ukraińskich Rzeczypospolitej położą się cieniem na owym pontyfikacie i zamkną pewien rozdział w dziejach łacińskiej diecezji kijowskiej. W roku 1648 wybuchło tu powstanie Bohdana Chmielnickiego, w trakcie którego śmierć poniosło wielu duchownych katolickich duszpasterzujących na Kijowszczyźnie (w tej liczbie również bernardyni z klasztoru w Kijowie, podobnie zresztą jak ich współbracia z konwentów zasławskiego i zbaraskiego w diecezji łuckiej), spalone zostały świątynie i inne budynki kościelne, przeredzeniu uległa również liczba wiernych. Tenże rok 1648 przynieść miał śmierć samego biskupa Stanisława Zaremby (jej okoliczności nie znamy), według jednak innych autorów zmarł on dopiero w roku 1653 (śmiercią naturalną). Przy obecnym stanie znajomości źródeł rozbieżność tę trudno rozstrzygnąć.

Jan Leszczyński 1655 – 1656

Pontyfikat tego hierarchy stanowi bardzo krótki epizod w dziejach diecezji kijowskiej, trwający niespełna dziewięć miesięcy. Prekonizowany następcą Stanisława Zaremby dnia 21 IV 1655, już 10 I 1656 uzyskał translację na stolicę biskupią w Chełmży. Przypuszczać więc można, że w granicach biskupstwa kijowskiego jego noga w ogóle nie stanęła (tym bardziej, jeśli zważyć na okoliczności natury politycznej).

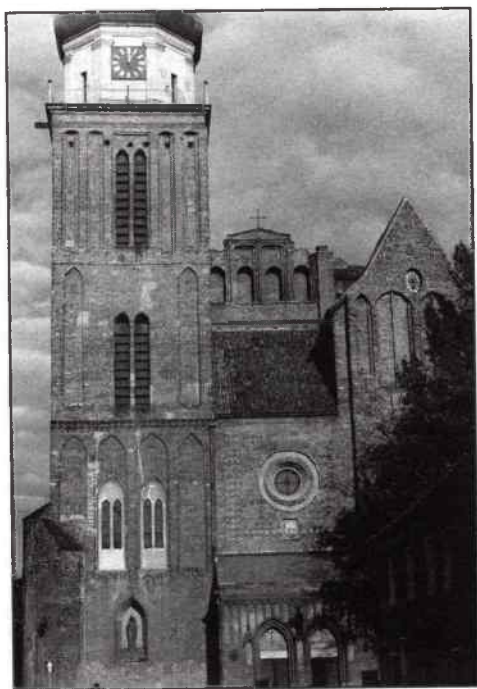
Jan Leszczyński przyszedł na świat jako syn późniejszego kanclerza wielkiego koronnego Wacława (zmarłego w roku 1628)

i Anny z Rozdrażewskich (małżeństwo to zostało zawarte około roku 1603), bratanicy ordynariusza wrocławskiego Hieronima Rozdrażewskiego. Wywodził się z wielkopolskiego rodu Leszczyńskich herbu Wieniawa, z którego w wiekach XVI–XVII wyszło jeszcze kilku biskupów – w tej liczbie dwóch prymasów. Jednym z nich był Andrzej Leszczyński (ok. 1608–1658), brat Jana, w pierw kancierz królowej Cecylii Renaty Habsburżanki, a później pasterz diecezji – kolejno – kamienieckiej, chełmińskiej i wreszcie gnieźnieńskiej (arcybiskupem Gniezna był w latach 1652/1653–1658). Miał zresztą późniejszy biskup kijowski liczniejsze rodzeństwo, mianowicie (obok wspomnianego już Andrzeja) braci: starszego Władysława, zmarłego w r. 1679 na urzędzie wojewody łeczyckiego, i młodszego Rafała, który zginął w r. 1647 jako pułkownik w służbie królewskiej, oraz siostry: Katarzynę (zameżną w pierw za starostą średzkim Stanisławem Grzymułtowskim, a później za wojewodą kaliskim Piotrem Opalińskim), Mariannę (wydaną za podkomorzego inowrocławskiego Andrzeja Tuczyńskiego), Annę (zameżną za podkomorzem halickim Janem Potockim) i Barbarę (wydaną za kasztelana santockiego Wojciecha Miaskowskiego). Z tego samego rodu, co Jan, wszakże z innej linii, wywodził się również późniejszy król Polski Stanisław Leszczyński.

Przyszły biskup kijowski kształcił się w młodości w szkołach jezuickich w Kaliszu, które cieszyły się wówczas (i także później) znakomitą renomą – tym większą, że spośród ich wychowanków wcale pokażna liczba osiągnęła wysokie godności kościelne, włącznie z biskupimi infułami. Wychowankami kaliskiego kolegium byli bowiem – obok Jana Leszczyńskiego – również kardynał Jan Aleksander Lipski, prymasi Maciej Łubieński, Jan Węzyk, Andrzej Olaszowski i Władysław Aleksander Łubieński, czy również biskupi Marcin Szyszkowski, Stanisław Łubieński i Andrzej Trzebicki. Według niektórych autorów młody Leszczyński miał nawet wstąpić do Towarzystwa Jezusowego, później jednak porzucić szeregi jezuitów i przejść do duchowieństwa świeckiego. Pobyt Jana w Kaliszu znajduje poświadczenie w odniesieniu do roku 1627, kiedy to kształcił się tu wraz nim jego młodszy brat Rafał. Po ukończeniu nauk w kraju przyszły ordynariusz kijowski udać się miał na studia za-

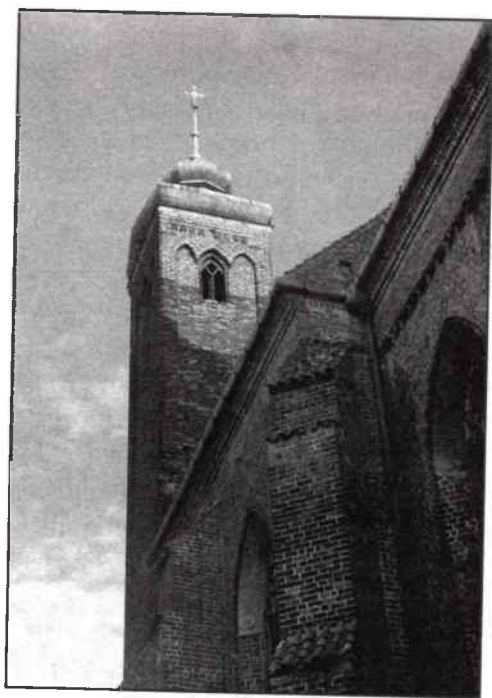
graniczne. Wspomnianego dopiero co Rafała Leszczyńskiego spotykamy w semestrze letnim 1630 roku w akademii jezuickiej w Ingolstadt, gdzie cztery lata wcześniej immatrykulowali się również starsi synowie kanclerza wielkiego koronnego, tj. Andrzej i Władysław (1626). W metryce uniwersyteckiej brak natomiast imienia Jana, wszakże po latach, podczas sprawowanej w roku 1656 legacji do krajów Rzeszy, był on podejmowany w tejże wszechnicy (już jako biskup) z wielkimi honorami, być może więc łączyły go z nią jednak jakieś bliższe związki z poprzednich dziesięcioleci.

Przebieg kariery kościelnej Jana Leszczyńskiego nie jest dotychczas należycie rozpoznany i naświetlony w literaturze przedmiotu, lecz wymaga dopiero dalszych badań źródłowych. W roku 1651 lub 1652 został on opatem (niewątpliwie komendatoryjnym)

Katedra w Chełmży

klasztoru cystersów w Paradyżu, którą to godność zachował do roku 1656. Poświadczony jest z nią w r. 1652 w związku ze sprawą farbierzy z Międzyrzecza, w której to sprawował rozjemstwo wspólnie z sędzią ziemskim wschowskim Szlichtyngiem. W dobie „potopu” szwedzkiego dochował Leszczyński wierności Janowi II Kazimierzowi, u boku którego znalazł się też w roku 1655 na Śląsku Opolskim. W tym czasie należał on już do grona polskiego episkopatu, bowiem najpóźniej w roku 1654 monarcha udzielił mu nominacji na wakujące po śmierci Stanisława Zaremby biskupstwo kijowskie, którego organizacja parafialna uległa w znacznej części unicestwieniu w trakcie działań militarnych czasu powstania Chmielnickiego, zaś trwające wciąż walki uniemożliwiały przystąpienie do odbu-

Katedra w Chełmży

dowy. Prekonizację Leszczyńskiego opóźnił w pewnej mierze fakt, iż dnia 7 I 1655 zmarł papież Innocenty X i dopiero jego następca – Aleksander VII, obrany 7 IV tr., już 21 tm. zatwierdził królewskiego nominata na biskupstwie kijowskim, zezwoliwszy mu na dalsze zachowanie administracji opactwa paradyjskiego.

Rządów w powierzonej mu diecezji Jan Leszczyński zdaje się nigdy nie objął, król bowiem już wtedy nosił się z zamiarem przeniesienia go na o wiele posażniejsze biskupstwo chełmińskie, którego pasterza – Jana Gembickiego – awansował z kolei do Płocka. Postulowana translacja Gembickiego zyskała aprobatę ze strony Stolicy Apostolskiej dnia 30 VI 1655, natomiast Leszczyńskiego dopiero pół roku później – 10 I 1656. W owym krótkim czasie, jaki upłynął od chwili uzyskania prowizji, następca Stanisława Zaremby w rządach diecezją kijowską nie mógł wywiązać się z obowiązków, jakie nałożył na niego papież, powierzając mu ten urząd, a mianowicie utworzenia prebendy teologa i prenitencjarza przy katedrze, założenia seminarium diecezjalnego i tzw. banku pobożnego oraz należytego doposażenia zakrystii świątyni katedralnej. Tego rodzaju postulaty miały się zresztą nijak do rzeczywistej sytuacji Kościoła katolickiego na ziemiach ukraińskich po roku 1648.

Również i w diecezji chełmińskiej nie dane było Leszczyńskiemu objąć rządów, bowiem wyprawiony został przez króla Jana II Kazimierza z poselstwem do cesarza Ferdynanda III. W drodze powrotnej z Ratyzbony Jan Leszczyński zmarł w roku 1657, w literaturze przedmiotu brak jednak dokładnej informacji o dacie dziennej oraz miejscu śmierci tego hierarchy.

Tomasz Ujejski **1656 – 1677**

Tomasz Ujejski urodził się dnia 19 XII 1612 w Sandomierzu jako syn Stanisława *Pilath* Ujejskiego (herbu Szreniawa) z Rupniowa i Wilkowic, pisarza grodzkiego sądeckiego, oraz Zuzanny Packówny

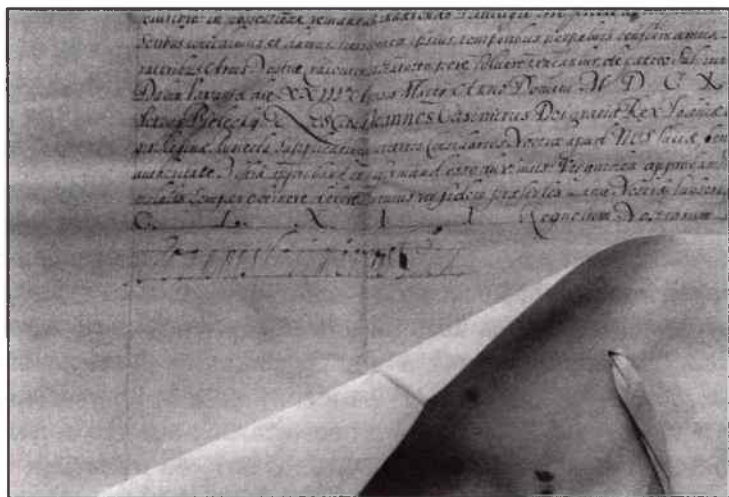
vel Paczkówny z Wrocimowic (herbu Orlica vel Półorla). Przez swą babkę matczystą Jadwigę Szembekównę, córkę obdarzonego w r. 1566 indygenatem rajcy krakowskiego Bartłomieja Szembeka, późniejszy ordynariusz kijowski był spokrewniony z dochodzącym już za jego życia do większego znaczenia rodem Szembeków, który w stuleciach XVIII i XIX wydał w sumie dziewięciu biskupów, a w tej liczbie dwóch prymasów (Stanisława i Krzysztofa Antoniego) oraz jednego metropolitę mohylewskiego (Jerzego Józefa). Już w młodości zdecydowany na obranie stanu duchownego, miał Ujejski zgłosić się do litewskiego prowincjała jezuitów Mikołaja Łęczyckiego, sprawującego swój urząd w latach 1631–1635, z prośbą

Płyta nagrobna prymasa Stanisława Szembeka

o przyjęcie go do Towarzystwa Jezusowego, lecz rzekomo spotkał się z odmową. Być może życiu zakonnemu syna przeciwny był ojciec, wspomniany wyżej Stanisław Ujejski, który zmarł 15 VI 1645 w wieku 58 lat. Tomasz sposobił się zatem do kapłaństwa w murach któregoś z seminariów diecezjalnych (Jan Korytkowski przypuszcza, że w krakowskim), a następnie udać się miał na dalsze studia do Rzymu. Na kapłana wyświęcony został rzekomo dopiero w roku 1647, data ta – występująca w literaturze przedmiotu – wydaje się jednak zbyt późna. Związany był już wówczas z dworem Władysława IV i należał do grona sekretarzy królewskich. Monarszej protekcji zawdzięczał uzyskanie w r. 1647 kanonii katedralnej płockiej, natomiast w rok później przybrany został na koadiutora kustodii gnieźnieńskiej przez Jana Gembickiego. Był Ujejski u boku króla Władysława IV w momencie jego śmierci (20 V 1648), udzieliwszy mu ostatniego namaszczenia.

Zgon monarchy nie przerwał kariery Tomasza Ujejskiego, gdyż protekcję roztoczył nad nim również nowy król Jan II Kazimierz. Życzliwego opiekuna znalazł również w osobie ówczesnego biskupa

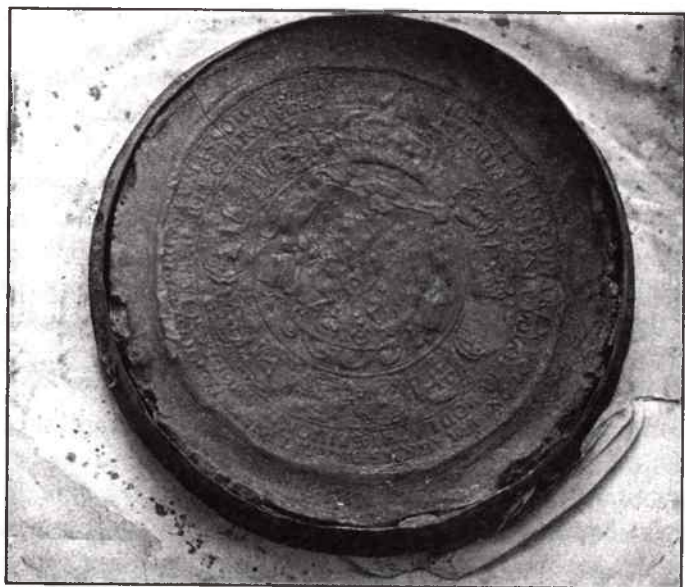
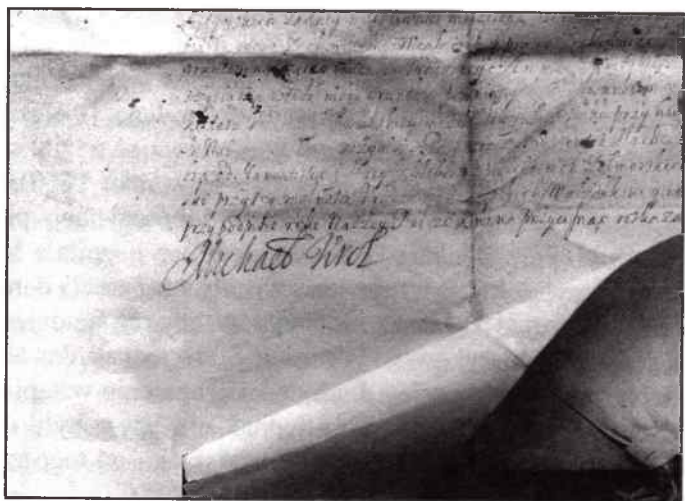

Dokument króla Jana II Kazimierza z jego własnoręcznym podpisem

warmińskiego Wacława Leszczyńskiego, dzięki któremu został 21 III 1650 kanonikiem kapituły katedralnej we Fromborku. Po dwóch latach awansował w jej strukturach na prałaturę prepozyta, zwolnioną przez śmierć (15 VII 1651) Łukasza Górnickiego, syna i imiennika słynnego pisarza i humanisty. Z Warmią Ujejski pozostał szczególnie blisko związany przez następne lata, zaliczając się do współpracowników ordynariusza *loci* Wacława Leszczyńskiego, który w r. 1658 został promowany na stolicę prymasowską w Gnieźnie. Nim to nastąpiło, sam Tomasz Ujejski znalazł się w gronie krajowego episkopatu, bowiem król Jan II Kazimierz zdecydował się powierzyć mu biskupstwo kijowskie, które miało się zwolnić w związku z postanowionym awansem Jana Leszczyńskiego na stolicę chełmińską. Stosowną suplikę do papieża Aleksandra VII polski monarcha wystosował dnia 5/6 VII 1655, prosząc zarazem, aby nominatowi zezwolono na zachowanie godności komendatariusza opactwa benedyktynów w Płocku, którą ów uzyskał jeszcze w roku 1649 (po Stanisławie Rakowskim), koadiutorii kustodii gnieźnieńskiej oraz prałatury prepozyta i kanonikatu we Fromborku. Prekonizacja nastąpiła dopiero 3 IV 1656, przy czym Stolica Apostolska przychyliła się do prośby monarchy w przedmiocie pozostawienia nowemu pasterzowi diecezji kijowskiej wymienionych wyżej godności i prebend. Miał też Ujejski uzyskać osobno dyspensę od obowiązku rezydowania w granicach powierzonego mu biskupstwa, dzięki czemu mógł nadal udzielać się na Warmii, a w r. 1659 przypadła mu nawet funkcja administratora tamtejszej diecezji podczas wakatu. Sakrę biskupią przyjął zresztą właśnie z rąk ordynariusza warmińskiego Wacława Leszczyńskiego – w październiku 1656 r. w Jezioranach, od niego też otrzymał dodatkowe uposażenie z dóbr stołowych owegoż biskupstwa. W roku 1658, dnia 25 X, Tomasz Ujejski instalował się na kustodii gnieźnieńskiej, z której ostatecznie zrezygnował na jego korzyść Jan Gembicki, wówczas już biskup Płocka. Tegoż roku, dnia 20 IV, widzimy go z kolei w Kielcach, gdzie w miejscowej kolegiacie – z upoważnienia nowego ordynariusza *loci* Andrzeja Trzebieckiego – udzielił święceń niższych i wyższych czterdziestu klerykom z diecezji krakowskiej oraz z zakonu franciszkanów-obserwantów (bernardynów), a 22 IV tr. wyświęcił

tamże jeszcze trzech kapłanów dla Kościoła krakowskiego. Obok sprawowania posług pontyfikalnych na Warmii i w innych diecezjach, ordynariusz kijowski uczestniczył także w wydarzeniach bieżących życia politycznego i z ramienia króla Jana II Kazimierza sprawował rozliczne misje (m.in. przyszło mu wziąć udział w rokowaniach pokojowych ze Szwedami w Oliwie w roku 1660). Oddawał się także działalności fundatorskiej i dobroczynnej, przyczyniając się m.in. do powstania kościoła, klasztoru i szpitala bonifratrów w Warszawie, które wzniesione zostały na parceli darowanej przez Jana Andrzeja i Tobiasza Morsztynów, czy też fundując seminarium dla ośmiu kleryków w Pułtusk. Stale jednak dawało przy tym o sobie znać nie wygasłe od młodości pragnienie wstąpienia do Towarzystwa Jezusowego, któremu jednak nie łatwo było uczynić zadość, wiele bowiem osób starało się Ujejskiego od tego zamysłu odwodzić.

Ostateczną decyzję w tym względzie podjął on w roku 1675 i – za zgodą nowego króla Jana III Sobieskiego – przesłał papieżowi Klemensowi X swoją prośbę o przyjęcie jego rezygnacji z biskupstwa. Stolica Apostolska długo zwlekała z decyzją i dopiero w połowie roku 1677 nowy papież Innocenty XI uczynił zadość powyższej prośbie. Ustupający pasterz zarekomendował Kurii Rzymskiej – niewątpliwie na życzenie dworu monarszego – jako kandydata na swego następcę w rządach diecezją kijowską jezuitę Adriana Pikarskiego (1615–1679), niegdyś kapelana obozowego Stefana Czarneckiego, później zaś sekretarza króla Jana II Kazimierza oraz spowiednika dwóch jego następców (Michała Korybuta i Jana III), jednak finalnie biskupstwo to przypadło Stanisławowi Janowi Witwickiemu, który nadto objął (w r. 1677) po swym poprzedniku również płockie opactwo benedyktynów w komendę. W roku 1677 Tomasz Ujejski zrezygnował zresztą z wszystkich piastowanych godności (m.in. w sierpniu z prepozytury i kanonikatu we Fromborku), uprzednio już udawszy się do Wilna, gdzie też dnia 16 V tr. wstąpił do Towarzystwa Jezusowego. Po sześciu latach powierzono mu w zakonie obowiązki prepozyta wileńskiego domu profesów, które sprawował w latach 1683–1688.

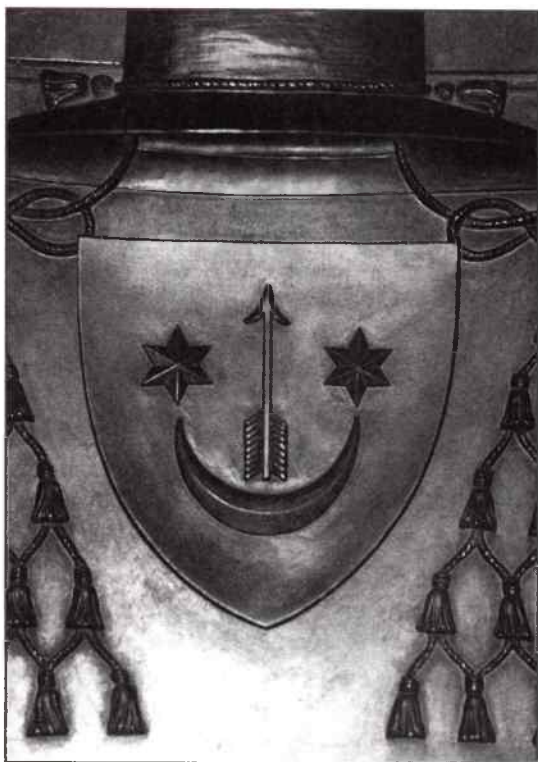

Własnoręczny podpis i pieczęć króla Michała Korybuta

Zmarł w opinii świętości dnia 1 VIII 1689 w Wilnie, w wieku 76 lat, i pochowany został w wileńskim kościele jezuickim pw. św. Ignacego Loyoli (jednej z trzech ówczesnie świątyń zakonu w stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego), który w r. 1737 został zniszczony przez pożar, rychło jednak dokonano jego odbudowy. Po upadku Rzeczypospolitej Obojga Narodów i przekształceniu tejże świątyni wraz z klasztorem na koszary (1798), doczesne szczątki biskupa Tomasza Ujejskiego przeniesione zostały w r. 1825 przez niegdysiejszego (ostatniego) ordynariusza kijowskiego (a ówczesnie łucko-żytomierskiego) Kaspra Kazimierza Cieciszowskiego z Wilna do Żytomierza.

Stanisław Jan Witwicki **1679 – 1682**

Stanisław Jan Witwicki urodził się w latach 30. XVII w. w rodomym majątku Witwica w ówczesnym województwie ruskim. Był synem Samuela (herbu Sas) i Anny z Rościeskich (herbu Dołęga). Na naukę przyszedł biskup wysłany został do kolegów jezuickich – wpięrw do Lublina, a następnie do Braniewa na Warmii. Studia – zgodnie z obyczajem epoki – odbył zagranicą, mianowicie w Paryżu (geometria, medycyna) i Rzymie (teologia). Po powrocie do kraju przyjęty został na dwór Jana II Kazimierza i uzyskał tytuł sekretarza królewskiego. Należał już wówczas do stanu duchownego i dzięki poparciu monarchy mógł instalować się 6 III 1665 na kanonikat w gnieźnieńskiej kapitule metropolitalnej. Zachował go aż do r. 1676, kiedy to zrezygnował z kanonii w Gnieźnie w związku z otrzymaniem z prezenty króla Jana III Sobieskiego opactwa benedyktynów w Płocku (w komendę) oraz – z prezenty z kolei książąt Radziwiłłów – prepozytury kolegiaty w Ołyce, z którą to związana była godność infułata. W płockim konwencie duchowych synów św. Benedykta objął Witwicki rządy jako opat komendatoryjny w roku 1677 – po Tomaszu Ujejskim, po którym miała mu przypaść także diecezja kijowska.

Herb Sas

Swoje wyniesienia na to biskupstwo zawdzięczał Witwicki bliskim swym związkom z dworem królewskim. Życzliwości i protekcji doświadczył on ze strony aż trzech kolejnych polskich monarchów, mianowicie Jana II Kazimierza, Michała Korybuta Wiśniowieckiego i Jana III Sobieskiego, którzy wykorzystywali go do różnych misji dyplomatycznych – zarówno zagranicznych, jak i krajowych. Miał też późniejszy biskup pełnić przez jakiś czas obowiązki regensa kancelarii koronnej. Ustanowienie Witwickiego pasterzem peryferyjnej diecezji bardziej w sumie służyło umocnieniu jego własnej pozycji na scenie politycznej kraju, aniżeli pożytkowi tamtejszego Kościoła lokalnego. Papież Innocenty XI udzielił przekon-

zacji królewskiemu nominatowi dnia 12 VI 1679 (przy dyspensie od posiadania stopnia naukowego), zezwoliwszy mu na zachowanie godności komendatoryjnego opata płockiego, prepozyta ołyckiego oraz kanonika kolegiaty warszawskiej. Jako ordynariusz kijowski zaangażowany był Witwicki w działania zmierzające do porozumienia z dyzunitami (tj. prawosławnymi) zamieszkującymi ziemie Rzeczypospolitej Obojga Narodów, które jednak nie przyniosły jakiegoś trwałego rezultatu. W dniu 26 I 1681 wystąpił on w kolegiacie św. Jana Chrzciciela w Warszawie w charakterze współkonsekratora (współ z ordynariuszem chełmskim Stanisławem Jackiem Świąćcikiem) nowego pasterza diecezji warmińskiej Michała Stefana Radziejowskiego, późniejszego kardynała i prymasa, któremu sakry udzielił tego dnia biskup krakowski Jan Małachowski.

Po zaledwie trzech latach od swego powołania na biskupstwo kijowskie Stanisław Jan Witwicki uzyskał od króla Jana III Sobieskiego przeniesienie do Łucka. Translacja ta zatwierdzona została przez Stolicę Apostolską dnia 25 V 1682. Papież Innocenty XI zobowiązał przy tym nowego ordynariusza łuckiego do przeprowadzenia w powierzanej mu diecezji restauracji katedry i kurii biskupiej, a zarazem zezwolił mu na zachowanie posiadanych dotychczas beneficjów. Choć w Kościele łuckim biskup ten pasterzował zaledwie pięć lat, to jednak zdążył w tym czasie m.in. zwołać synod diecezjalny (1684) i utworzyć nowe seminarium duchowne w Janowie Podlaskim (1685).

W roku 1687 Stanisław Jan Witwicki został następcą na biskupstwie poznańskim zmarłego 7 III tr. Stefana Wierzbowskiego. Stosowna translacja nastąpiła dnia 24 XI 1687, a poprzedzona była elekcją kapitulną. Rządy w swojej trzeciej już z kolei diecezji biskup ten objął 12 I 1688 za pośrednictwem pełnomocnika, kanonika Jana Mańkowskiego, i 17 X tr. odbył ingres do katedry w Poznaniu. W tymże też roku zrezygnował ostatecznie z godność komendatoryjnego opata benedyktynów płockich, co tamtejszy konwent przyjął raczej z ulgą, gdyż uprzednio dochodziło do różnych konfliktów pomiędzy komendatariuszem i zakonnikami. Jako ordynariusz poznański Witwicki zwykł rezydować – wzorem poprzednika – w Warszawie, tam też dobiegło kresu po dziesięcioletnim pontyfi-

kacie jego życie. Zmarł dnia 4 III 1698 i pochowany został w podziemiach warszawskiej kolegiaty (obecnej archikatedry) św. Jana Chrzciciela.

Za rządów pasterskich Stanisława Jana Witwickiego w diecezji kijowskiej zmarł w roku 1681 pierwszy w jej dziejach czynny tu biskup pomocniczy Stanisław Gianotti (Dzianott), tytulariusz Fessei.

Andrzej Chryzostom Załuski 1683 – 1692

Rodzina Załuskich herbu Junosza, pisząca się ze wsi Załuskie w województwie rawskim na Mazowszu, w dobie Rzeczypospolitej Obojga Narodów wydała aż siedmiu biskupów – i to na przestrzeni niespełna wieku. Pierwszym w tym gronie był właśnie Andrzej Chryzostom, pasterz diecezji – kolejno – kijowskiej, płockiej i warmińskiej. Biskupem kijowskim miał zostać również jeden z jego bratanków – Józef Andrzej, natomiast pozostali obdarzeni infułami biskupimi Załuscy to: Ludwik Bartłomiej († 1721), wpierw sufragan przemyski, a później ordynariusz płocki, Marcin († 1709), sufragan płocki, Paweł Antoni († 1719), kolejny sufragan płocki, w następnym zaś pokoleniu – Andrzej Stanisław († 1758), ordynariusz – kolejno – płocki, łucki, chełmiński i krakowski, oraz młodszy Marcin († 1768), tak samo, jak jego imiennik, sufragan płocki.

Andrzej Chryzostom Załuski urodził się w styczniu 1648 roku, zapewne w Stolcu (archidiecezja gnieźnieńska), i 28 I tr. został ochrzczony. Był najstarszym synem późniejszego wojewody rawskiego Aleksandra, zmarłego w roku 1693, i Katarzyny z Olszowskich, siostry Andrzeja Olszowskiego, wówczas kanclerza prymasa Macieja Łubieńskiego i sekretarza królewskiego, później zaś referendarza koronnego (1660), biskupa chełmińskiego (1661), podkanclerzego koronnego (1666) i wreszcie arcybiskupa metropolity gnieźnieńskiego (1674). Właśnie swemu wujowi, który zmarł jako prymas w roku 1677, zawdzięczał Andrzej Chryzostom start do ka-

Prymas Andrzej Olszowski

riery kościelnej. Przyszły biskup kijowski początkowe nauki pobierał w krajowych kolegiach jezuickich, po czym wysłany został na dalsze studia za granicę. Mianowicie w latach 1667–1673 zdobywał wiedzę w zakresie filozofii, historii i prawa, a wreszcie i teologii, kolejno we Wiedniu, Grazu, Lowanium, Paryżu i Rzymie. Przeznaczony już wówczas do stanu duchownego, święcenia kapłańskie otrzymał dnia 30 XI 1673 – po powrocie do kraju. Uprzednio jeszcze, jako kleryk niższych święceń, uzyskał kanonikaty katedralne w Płocku, Krakowie (instalowany wprawdzie 20 XI 1671, niemniej jego recepcja odbyła się dopiero 7 VII 1674) i Gnieźnie (tamże następnie kancelariat) oraz w kolegiacie pułtuskiej. W późniejszym

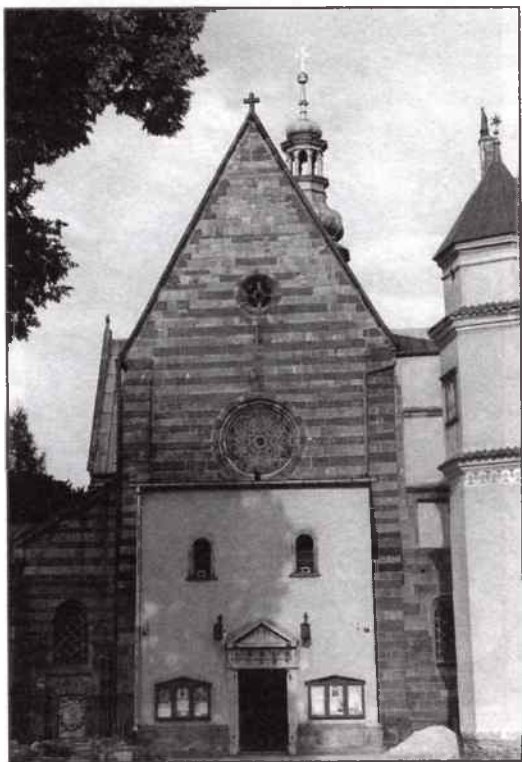
czasie doszła mu także scholasteria w kapitule kolegiackiej w Łęczycy i prepozytura kapituły kolegiackiej w Jarosławiu. Zasadniczy obszar aktywności Załuskiego stanowiła w tym czasie działalność dyplomatyczna, bowiem w latach 1674–1675 przyszło mu odbyć poselstwa do Hiszpanii, Portugalii i Francji. W roku 1677 został sekretarzem królowej Marii Kazimiery, a w rok później rzekomo miał nawet sięgnąć po urząd sekretarza wielkiego koronnego (1678). Stałe poparcie, jakim cieszył się ze strony nowego króla Jana III Sobieskiego i jego małżonki, pozwalało Załuskiemu żywić nadzieję na uzyskanie w przyszłości któregoś z biskupstw.

Póki co w roku 1680 przypadła mu infuła opacka, bowiem monarcha prezentował go wówczas na godność opata cystersów w Wąchocku, zwolnioną w maju tr. przez śmierć Mikołaja Leżeńskiego, bratanka niegdysiejszego ordynariusza łuckiego Tomasza Leżeńskiego, który również dzierżył w swoim czasie władzę w tym opactwie. W ciągu stuleci XVI–XVIII opatami–komendatariuszami wąchockimi zostawali zresztą liczni duchowni, którzy albo już byli biskupami, albo też mieli nimi wkrótce zostać, jak Andrzej Szpot,

Opat wąchocki Hieronim Solikowski

Jerzy Radziwiłł, Jan Dymitr Solikowski, po którym nastąpił jego bratanek, archidiakon lwowski Hieronim Solikowski, dalej Jan Lipski, Jan Karol Konopacki, Jan Paweł Gomoliński (biskup kijowski), Michał Bartłomiej Tarło (brat biskupa kijowskiego Jana Joachima Tarły), Felicjan Konstanty Szaniawski, Jan Feliks Szaniawski, Wojciech Stanisław Leski (konsekrator biskupa kijowskiego Kajetana Ignacego Sołtyka), Michał Wodzicki czy Józef Andrzej Załuski (wspomniany już bratanek Andrzeja Chryzostoma i jego dalszy następca na biskupstwie kijowskim). Narzucony na opata sekretarz królowej Marii Kazimiery został wprowadznie formalnie wyprany na ową godność przez mnichów z Wąchocka, stosownej aprobaty od-

Kościół opacki w Wąchocku

mówiła wszakże początkowo Stolica Apostolska. Polski monarcha musiał dwukrotnie jeszcze ponawiać prezentę, nim ostatecznie papież Innocenty XI ustąpił i wyraził zgodę na objęcie przez Załuskiego opactwa. Stosowna bulla dotarła do zainteresowanego dnia 30 V 1682, a już 3 VI tr. objął on kanonicznie rządy w powierzonym mu konwencie, którym wszakże w następnych latach zbytnio się nie zajmował, wkrótce bowiem potem został biskupem.

Król Jan III przeznaczył Andrzejowi Chryzostomowi Załuskiemu rządy w diecezji kijowskiej po Stanisławie Janie Witwickim. Ów ostatni jeszcze 25 V 1682 uzyskał translację do Łucka, natomiast Załuskiemu przyszło czekać dalsze półtora roku na papieskie

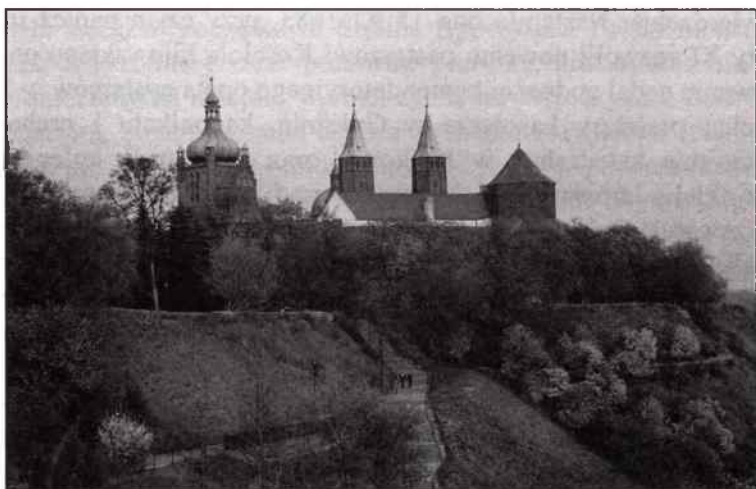

Herby członków kapituły katedralnej krakowskiej w roku 1684, a wśród nich biskupa kijowskiego Andrzeja Chryzostoma Załuskiego

zatwierdzenie. Nastąpiło ono 15 XI 1683, przy czym papież Innocenty XI zezwolił nowemu pasterzowi Kościoła kijowskiego na zachowanie nadal godności komendatoryjnego opata cystersów w Wąchocku, prałatury kanclerza w Gnieźnie, kanonikatu i prebendy w kapitule katedralnej w Krakowie oraz prałatur w kolegiatach łączyckiej i jarosławskiej. Na czas pontyfikatu Załuskiego przypałało zawarcie dnia 1 V 1686 tzw. pokoju Grzymułtowskiego, który trwale usankcjonował warunki rozejmu andruszowskiego z roku 1667, a więc utratę na rzecz Rosji lewobrzeżnej Ukrainy, włącznie wszakże z Kijowem, który początkowo miał być oddany Rosjanom w zarząd tylko na dwa lata. Tym samym całkowicie upadła nadzieja na powrót w przewidywalnym czasie katolickich biskupów do stolicy diecezji kijowskiej. Dnia 5 III 1690 Andrzej Chryzostom Załuski wystąpił w warszawskim kościele wizytek w roli współkonsekratora (razem z ordynariuszem warmińskim Janem Stanisławem Zbąskim) nowego sufragana krakowskiego Stanisława Szembeka (późniejszego prymasa), któremu sakry udzielił ówczesny pasterz diecezji krakowskiej Jan Małachowski.

Poszukując dodatkowych źródeł dochodów, których okrojone biskupstwo nie zapewniało, zabiegał Załuski o kolejne prałatury i 23 XI 1691 uzyskał też – z prezenty monarchy – prepozyturę w kapitule katedralnej płockiej, wakującą po śmierci ordynariusza łuckiego Bogusława Leszczyńskiego. W niespełna półtora roku później ordynariusz kijowski uzyskał translację wprost na stolicę biskupią w Płocku, podczas gdy jego dotychczasowa godność przypaść miała Franciszkowi Prażmowskiemu.

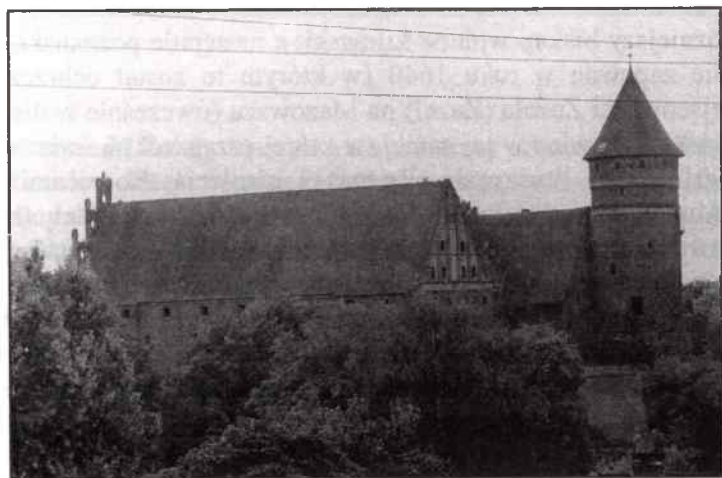
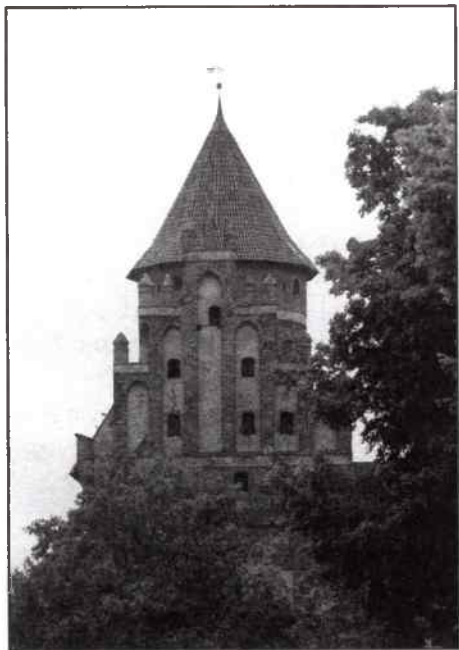
Rządy w diecezji płockiej król Jan III powierzył Andrzejowi Chryzostomowi Załuskiemu w lipcu 1692 r. (elekcja kapitulna nastąpiła 29 VIII tr.), w miejsce awansowanego do Włocławka Stanisława Kazimierza Dąbskiego. Nowy papież Innocenty XII stosownej zgody na translację udzielił dnia 15 X 1692, a przy tym zezwolił Załuskiemu zachować nadal opactwo wąchockie (z pozostałych prałatur i kanonikatów musiał natomiast zrezygnować). Kanoniczne objęcie rządów w Płocku przez nowego ordynariusza miało miejsce 17 XI 1692, a uroczysty ingres – w dniach 1–2 V 1693, wzięli zaś w nim udział biskupi: przemyski Jerzy Albrecht Denhoff, inflancki

Katedra i zamek w Płocku

Mikołaj Popławski oraz ówczesny nominat łucki (a niedawny kijowski) Franciszek Prażmowski.

Uzyskanie biskupstwa płockiego nie miało wszakże stanowić uwieńczenia kariery kościelnej Andrzeja Chryzostoma Załuskiego, bowiem kolejny władca Rzeczypospolitej Obojga Narodów, król August II Wettyn, przeznaczył mu w roku 1698 rządy w diecezji warmińskiej, wakującej po śmierci Jana Stanisława Zbąskiego (zmarł 21 V 1697). Wprawdzie miejscowa kapituła katedralna zamierzała obrać biskupem księcia Chrystiana Augusta saskiego (późniejszego kardynała), również przedstawiciela dynastii Wettynów, krewnego polskiego monarchy, August II żywił jednak inne plany i ostatecznie przeszła kandydatura Załuskiego. Na rzecz królewskiego nominata sam książę Chrystian August saski zrezygnował też z kanonii warmińskiej (6 V 1682), na którą ówczesny biskup płocki wybrany został dnia 23 V 1698 (jej posiadanie stanowiło formalny wymóg przy ubieganiu się o biskupstwo Warmii). Stosownej postulacji kapituła katedralna z Fromborku dokonała 6 VI 1698, jednak po tym trzeba było aż rok czekać na decyzję Stolicy Apostolskiej. Papież Innocenty XII zgodę na powtórna translację Andrzeja

Zamek biskupów warmińskich w Olsztynie

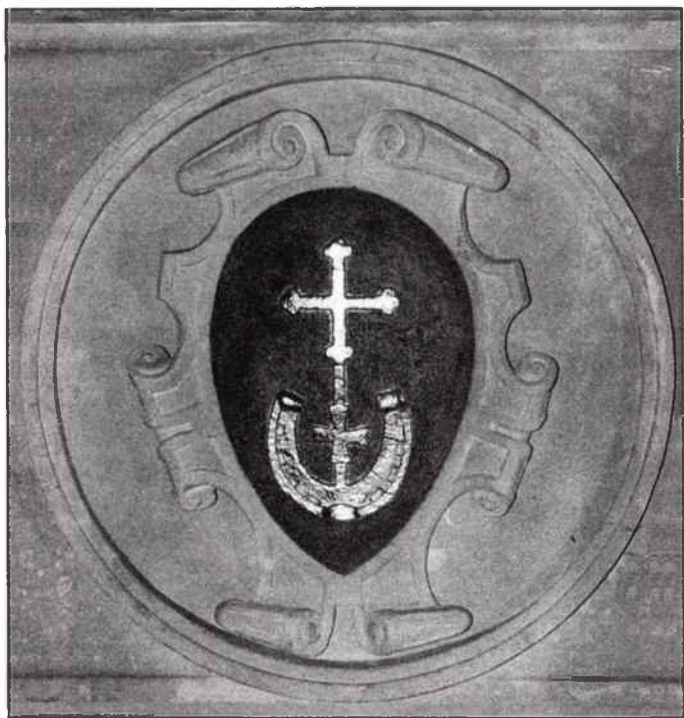
Chryzostoma Załuskiego wyraził w dniu 18 V 1699, nie zezwoliwszy jednak na dłuższe zachowanie przez niego godności opata-komendatariusza w Wąchocku. W tym też roku 1699 król August II oddał opactwo wąchockie w komendę nowemu ordynariuszowi kijowskiemu Janowi Pawłowi Gomolińskiemu.

Biskupem warmińskim był Załuski przez dwanaście lat (1699–1711). Pod koniec życia podjął zabiegi o przydanie mu koadiutora, nim jednak sprawa została rozstrzygnięta w Kurii Rzymskiej, niedysiejszy pasterz diecezji kijowskiej zmarł dnia 1 V 1711 w Dobrym Mieście, gdzie znajdowała się rezydencja biskupów Warmii. Pochowany został w dobromiejskiej kolegiacie Najświętszego Zbawiciela i Wszystkich Świętych.

Był Andrzej Chryzostom Załuski autorem ogłoszonych drukiem dzieł teologicznych (w tym przekładów) i historycznych.

Mikołaj Stanisław Świąciecki 1697 – 1699

Późniejszy biskup w pierw kijowski, a następnie poznański, urodził się zapewne w roku 1640 (w którym to został ochrzczony) w miejscowości Zuzela (Zuzel) na Mazowszu (ówcześnie w diecezji poznańskiej), a więc w tej samej, w której przyszedł na świat w roku 1901 Stefan Wyszyński, Prymas Tysiąclecia. Rodzicami jego byli Abraham (herbu Jastrzębiec) i Anna z Lubikowskich (herbu Gozdawa) – jak o tym świadczy współczesny akt jego instalacji na kanonię katedralną w Poznaniu, podczas gdy XIX-wieczny heraldyk i genealog Teodor Żychliński podaje, że matką Mikołaja Stanisława była Anna z Krzyżanowskich (herbu Świnka), dodając przy tym, że miał on brata Stanisława, podчасzego rzeczywiczego, którego dalsze losy nie są znane. Ród Świącieckich wywodził się wprawdzie z Mazowsza, jego przedstawiciele osiedli jednak w różnych dzielnicach przedrozbiorowej Rzeczypospolitej. Ojciec przyszłego pasterza diecezji kijowskiej posiadał dobra w powiecie wyszogrodzkim. Bratem

Herb Jastrzębiec

stryjecznym Mikołaja Stanisława był starszy od niego o kilkanaście lat Stanisław Jacek Święcicki, który w roku 1651 został biskupem tytularnym spigaceńskim i sufraganiem żmudzkim, a w r. 1676 uzyskał biskupstwo chełmskie, zmarł zaś u progu listopada 1696 roku jako elekt na stolicę biskupią w Chełmży. Jego śmierć nastąpiła zatem na zaledwie trzy miesiące przed prekonizacją Mikołaja Stanisława.

Późniejszy rządca Kościoła kijowskiego nie od razu zdecydował się na obranie stanu duchownego, lecz w młodości poświęcił się służbie rycerskiej. Zaniechał jej gdzieś w latach 60. XVII stulecia, skoro przy okazji instalacji na kanonikat katedralny w Poznaniu w roku 1672 wzmiankowany jest on już jako proboszcz w Brocho-

wie i pleban w Rokitnie (*praepositus Brochoviensis, parochus Rokitnensis*). Jeszcze też za panowania Jana II Kazimierza zaliczony został w poczet sekretarzy królewskich. Wspomniana instalacja odbyła się dnia 2 V 1672, przy czym Święcickiemu przypadła wówczas kanonia *fundi* Winiary, zwolniona przez śmierć Jacka Chełkowskiego. Kariera kościelna późniejszego biskupa kijowskiego pozostawać miała w następnych latach jak najściślej związana właśnie z poznańskim środowiskiem wyższego duchowieństwa i tamtejszą katedrą. W roku 1674 (18 VI) instalowany tu został na prałaturę kanclerza (wakującą po śmierci Ignacego Zakrzewskiego), a z kolei w r. 1679 (16 X) na prałaturę dziekana (po Ludwiku Tolibowskim). W tym czasie był on już także prałatem scholastykiem w kapitule kolegiackiej w Warszawie oraz oficjałem generalnym warszawskim i wikariuszem *in spiritualibus* biskupów poznańskich na obszar należącej do ich diecezji części Mazowsza, który to urząd sprawować miał przez osiemnaście lat. Jego posługę tu niewątpliwie ułatwiał fakt, że od roku 1663 (aż do śmierci w r. 1696) archidiakonem warszawskim był wspomniany Stanisław Jacek Święcicki. Przy okazji prowizji na dziekanie poznańską Mikołaj Stanisław Święcicki wzmiankowany jest także jako opat-elekt trzemeszeński. Tamtejsze opactwo kanoników regularnych przypadło mu wprawdzie jako komendatariuszowi, jednak wskutek nacisków ostatecznie zdecydował się on przyjąć habit zakonny i w dniu 23 IV 1680 odbyły się jego uroczyste obłóczyny, których dokonał właśnie ówczesny biskup chełmski Stanisław Jacek Święcicki, jego brat stryjeczny. Nie minęło jednak kilkanaście miesięcy a nowy opat (prepozyt) trzemeszeński zrezygnował z bezpośrednich rządów w opactwie (ale nie z samego opactwa), w związku z czym obowiązki administratora tamże arcybiskup gnieźnieński Jan Stefan Wydźga powierzył z dniem 13 X 1681 dopiero co wspomnianemu ordynariuszowi chełmskiemu. Infuła opacka nie stanowiła zatem splendoru, który by zaspokoił ambicje Mikołaja Stanisława Święcickiego, myślącego o awansie na któreś z biskupstw.

Dzięki poparciu ze strony kardynała Michała Stefana Radziejowskiego, od r. 1688 nowego prymasa, pragnienie to urzeczywistniło się rzekomo już na wiosnę 1690 roku. Król Jan III Sobieski

Prymas Michał Stefan Radziejowski

dnia 23 IV tr. wystosować miał do papieża Aleksandra VIII suplikę z prośbą o wyniesienia Świąćckiego na biskupstwo kijowskie. Powyższa data, podawana w literaturze przedmiotu, wydaje się jednak zbyt wczesna. To dopiero śmierć w dniu 11 XI 1691 ordynariusza włocławskiego Bonawentury Madalińskiego wywołała ów ciąg przenosin biskupów (Stanisław Kazimierz Dąbski z Płocka do Włocławka, Andrzej Chryzostom Załuski z Kijowa do Płocka), dzięki któremu zaważowała diecezja kijowska. Faktycznie też dopiero z 15 X 1692 pochodzi zgoda kolejnego już papieża Innocentego XII na translację Załuskiego na biskupstwo płockie, jednak kwestia obsadzenia po nim stolicy kijowskiej okazała się z jakichś

względów mocno skomplikowana i na ostateczne rozstrzygnięcie przyszło czekać aż kilka lat, w którym to czasie zmarł król Jan III. Jego następcą – August II Wettyn – objął tron polski w roku 1697 i w tymże roku, dnia 19 II, Mikołaj Stanisław Świąćicki uzyskał też ostatecznie prekonizację ze strony papieża Innocentego XII (wraz z zezwoleniem na dalsze zachowanie opactwa trzemeszeńskiego oraz dziekani katedralnej w Poznaniu). Sakry nowemu pasterzowi diecezji kijowskiej udzielić miał wspomniany wyżej prymas, kardynał Radziejowski.

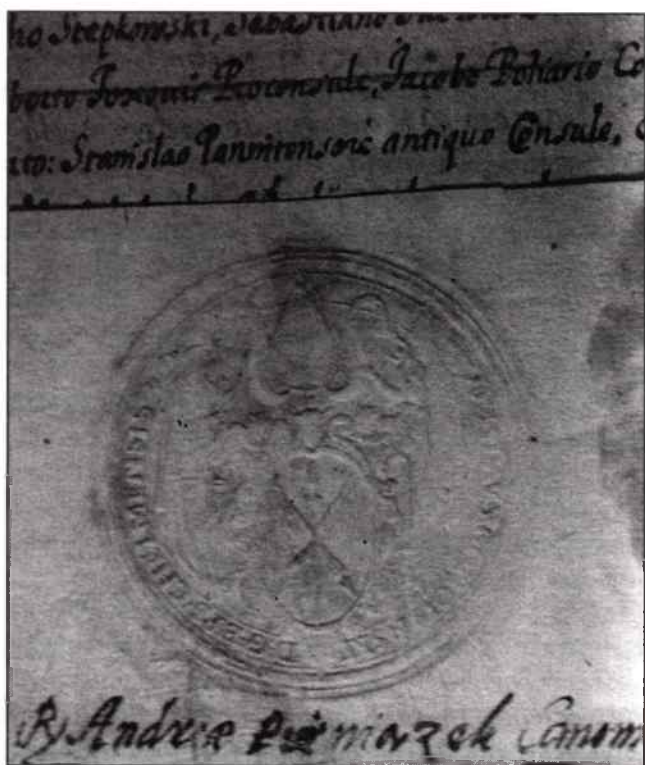
Peryferyjne biskupstwo na kresach Rzeczypospolitej Obojga Narodów stanowiło dla Świąćickiego – podobnie jak dał wielu jego poprzedników i następców – jedynie „odskocznię” do postąpienia na którąś bardziej eksponowaną stolicę biskupią, umożliwiała zaś wejście do grona krajowego episkopatu, jak i do senatu. Już też dnia 30 V 1698 uzyskał on ze strony króla Augusta II nominację na pasterza diecezji poznańskiej, a 16 VI tr. miejscowa kapituła katedralna (której był nadal dziekanem) dokonała stosownej elekcji po myśli monarchy. W Rzymie tym razem nie trzeba było czekać równie długo, co uprzednio, na zatwierdzenie, bowiem zgoda papieża Innocentego XII na translację Mikołaja Stanisława Świąćickiego z Kijowa do Poznania nastąpiła 18 V 1699. Nowy pasterz Kościoła poznańskiego objął w nim rządy 30 VI 1699 za pośrednictwem swego delegata, archidiakona Mikołaja Zalasowskiego, w związku z tym musiał wszakże zrezygnować z dziekani katedralnej w Poznaniu, jakkolwiek zdaje się, że z tym zwlekał, bowiem recepcja nowego dziekana (został nim Stanisław Kierski) nastąpiła dopiero 16 VIII 1701. Ingres Świąćickiego do świątyni katedralnej na poznańskim Ostrowiu Tumskim odbył się 24 VII 1702.

Kilkuletnie rządy tego hierarchy w diecezji poznańskiej wpisują się w burzliwe wydarzenia polityczne, rozgrywające się wówczas w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, a związane z drugą wojną północną i rywalizacją o tron polski pomiędzy Augustem II Wettynem i Stanisławem Leszczyńskim. Świąćicki opowiedział się po stronie tego drugiego i dnia 12 VII 1704 – w zastępstwie nieobecnego prymasa – ogłosił go królem po przeprowadzonej uprzednio elekcji. Naraził się tym jednak na cenzury kościelne, bowiem Sto-

lica Apostolska za prawowitego króla Polski uznawała nadal Augusta II, takiej też postawy oczekując od całego episkopatu krajowego. Biskupa Świąteczkiego spotkało nadto to jeszcze nieszczęście, że dostał się w ręce stronników Wettyna i był przez pewien czas więziony, a wreszcie skazany został na banicję i musiał opuścić kraj. Odesłano go przy tym do Rzymu, gdzie przyszło mu zabiegać o zdjęcie zeń kar kościelnych. Kiedy w roku 1706, po przymusowej abdykacji Augusta II, sytuacja polityczna w kraju uległa zmianie, Świąteczki wyruszył w drogę powrotną, lecz w jej trakcie zapadł ciężko na zdrowiu i za pobytu we Wiedniu sporządził 23 XI 1707 swój testament, tam dnia też 27 XI tr. zmarł. Pochowany został w podziemiach wiedeńskiej katedry (obecnie archikatedra) św. Szczepana (Stefana).

Jan Paweł Gomoliński **1700 – 1714 (1711?)**

Jan Paweł Gomoliński (Gomoleński, Gomuliński) pochodził z rodziny szlacheckiej (herbu Jelita), piszącej się z Gomolina koło Piotrkowa w ówczesnym województwie sieradzkim. Był synem późniejszego sędziego (uprzednio podsędką) wieluńskiego Aleksandra oraz Teresy z Lipskich, a wnukiem podstolego sieradzkiego Jana. Do większego znaczenia ród Gomolińskich doszedł jeszcze u schyłku XVI stulecia dzięki zmarłemu w roku 1604 Stanisławowi, biskupowi wpiery kamienieckiemu, później chełmskiemu, a wreszcie łuckiemu – bliskiemu współpracownikowi kanclerza Jana Zamoyskiego. Jan Paweł przyszedł na świat około roku 1655 (niektórzy autorzy przesuwają tę datę – może omyłkowo – o dziesięć lat wprzód lub wstecz) i jako nastoletni młodzieniec – po odbyciu uprzednio nauk w jezuickim kolegium w Braniewie – wstąpił dnia 20 VII 1672 w Krakowie do Towarzystwa Jezusowego. W zakonie odbył studia i formację, a w roku 1684 wyświęcony został na kapłana. Jako neoprezbiter duszpasterzował początkowo w Krakowie, po

Herb Jelita na pieczęci biskupa Stanisław Gomolińskiego

czym w r. 1687 uzyskał od przełożonych skierowanie do pracy dydaktyczno-wychowawczej i w pierw był profesorem retoryki w kolegium toruńskim (1687–1688), a następnie profesorem teologii moralnej w kolegium kaliskim (1689–1690). W aktach zakonnych (korespondencji) z tego okresu występuje przyszły biskup pod imionami Jan Ignacy, kilkakrotnie też w latach 1684–1688 kierował on do władz generalnych Towarzystwa Jezusowego prośby o skierowanie go na misje zagraniczne – do posługi apostolskiej w Indiach (pisma z 20 II 1684, 20 II, 16 III, 5 V i 12 V 1685, 27 III, 3 V, 14 VI i 11 VII 1688). Jego petycje w tym przedmiocie nie zostały wszakże uwzględnione, zaś praca wychowawcza najwyraźniej nie odpowia-

cki, & Gamari: Alberto Foxonir
browski Viceaduocato: Stanislaw P.
ski ministeriali Gnali S.
Stanislaw G.
Goluen m. n.

Własnoręczny podpis biskupa chełmskiego Stanisława Gomolińskiego

dała jego powołaniu, co ostatecznie zaważyło na decyzji o wystąpieniu przezeń w listopadzie 1690 roku z Towarzystwa Jezusowego.

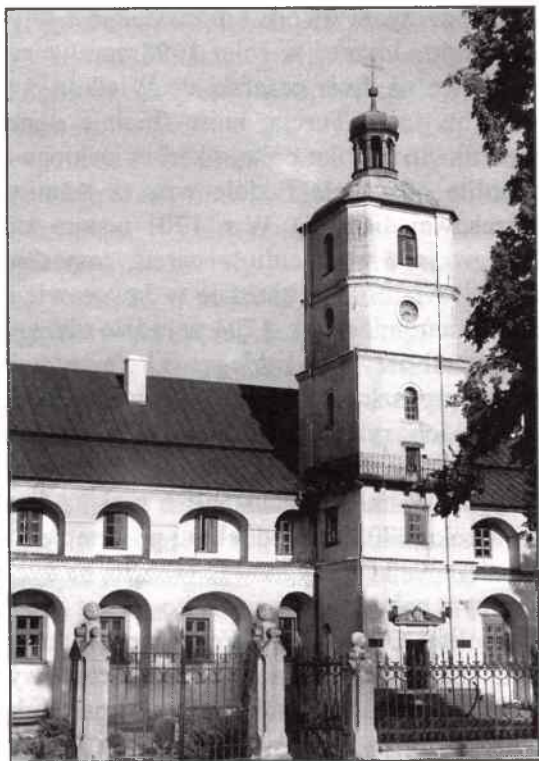
Po przejściu w szeregi kleru świeckiego Jan Paweł Gomoliński uzyskał wkrótce prałaturę archidiakona w kapitule katedralnej płockiej, a w roku 1695 (20 IV) powierzony mu został urząd oficjała gdańskiego (pomorskiego) w diecezji włocławskiej (sprawował go do r. 1697) – w obu przypadkach dzięki biskupowi Stanisławowi Kazimierzowi Dąbskiemu (był zresztą jego prałatem domowym), jednemu z filarów stronnictwa saskiego w Rzeczypospolitej. W gronie oddanych współpracowników króla Augusta II Wettyna znalazł się również i sam Gomoliński, który już w czasie elekcji w roku 1696 aktywnie działał na rzecz kandydatury elektora Saksonii, a już w rok później zaliczony został pomiędzy sekretarzy królewskich (1697). Jego też monarcha postanowił w r. 1698 promować na biskupstwo kijowskie, które miało zawakować w związku z zamierzonym awansem Mikołaja Stanisława Święcickiego do Poznania.

Biskup Stanisław Kazimierz Dąbski

W tymże samym roku August II udzielił mu prezenty na opactwo wąchockie (1698), z którego musiał ustąpić dotychczasowy komendatariusz, biskup Andrzej Chryzostom Załuski (niegdysiejszy pasterz Kościoła kijowskiego), a to z racji swej translacji z Płocka na Warmię. Kiedy też doszła ona do skutku w r. 1699, Gomoliński faktycznie został nowym opatem komendatoryjnym w Wąchocku, jakkolwiek przed objęciem tu rządów zmuszony był zawrzeć z zakonnikami porozumienie w sprawach podziału majątku. W latach następnych losami opactwa zbytnio się nie zajmował.

Prowizję ze strony papieża Innocentego XII na biskupstwo kijowskie Jan Paweł Gomoliński otrzymał dnia 30 III 1700 – przy

Opactwo cystersów w Wąchocku

dyspensie od braku stopnia naukowego, którego widać wcześniej nie uzyskał. Przy tej okazji dowiadujemy się również, że posiadał on probostwo (prepozyturę) w Jaworowie w archidiecezji lwowskiej, które zezwolono mu zachować przez okres jeszcze pięciu lat. W momencie uzyskania prowizji papieskiej nominat osobiście zresztą przebywał w Rzymie (widać przyszło mu zabiegać około swego zatwierdzenia) i tam też przyjął w dniu 12 IV 1700 sakrę biskupią z rąk kardynała Fabrycjusza Paolucci'ego, ordynariusza Ferrary.

Peryferyjnej diecezji kresowej Gomoliński nazbyt wiele uwagi w ciągu swego kilkunastoletniego pontyfikatu nie poświęcał, lecz

nadal uczestniczył w życiu dworu królewskiego i w wydarzeniach politycznych w kraju. Jeszcze w roku 1698 sprawował z ramienia Augusta II poselstwo na dwór cesarski do Wiednia, związane z rokovaniem pokojowymi z Turcją, które finalnie doprowadziły do zawarcia w styczniu 1699 roku pokoju karłowieckiego (na jego mocy Rzeczypospolita odzyskała Podole wraz z Kamieńcem Podolskim, stolicą kresowej diecezji). W r. 1701 biskup kijowski towarzyszył królowi w jego spotkaniu z carem rosyjskim Piotrem I w Birżach, z kolei w r. 1703 w zjeździe w Jaworowie (gdzie wszak był proboszczem), natomiast w r. 1704 w radzie obozowej pod Łańcutem. Nie zaprzestał przy tym zabiegać o kolejne godności i urzędy, na tym też tle przyszło mu znaleźć się w konflikcie z wpływowym rodem Załuskich, rywalizował bowiem o prałaturę prepozyta w kapitule katedralnej w Płocku (1700) z miejscowym sufraganiem Marcinem Załuskim (ostatecznie ustąpił z niej na korzyść konkurenta). Z kolei w roku 1702 król oddał mu podkanclerstwo koronne, ale i z tej godności musiał zrezygnować (zresztą na życzenie monarchy). W tym samym roku ominął go nadto awans w gronie episkopatu Rzeczypospolitej Obojga Narodów, przeznaczone mu bowiem było biskupstwo przemyskie, z którego dotychczasowy rządca, Jan Kazimierz Bokum, przenieść się miał na urząd pasterski do diecezji krakowskiej, nie wyraziła jednak na to zgody Stolica Apostolska i do translacji ostatecznie nie doszło.

Kolejne owe niepowodzenia i związane z nimi zahamowanie kariery (posiadane godności i beneficja zdołał pomnożyć – w r. 1703 – jedynie o prepozyturę kolegiaty jarosławskiej), skłoniły Gomolińskiego do diametralnej zmiany opcji politycznej i opowiedzenia się – w dobie drugiej wojny północnej, która ogarnęła również państwo polsko-litewskie – po stronie „konkurencyjnego” króla Stanisława Leszczyńskiego. Ów też desygnował aktualnego ordynariusza kijowskiego na biskupstwo poznańskie, wówczas wszakże zajmowane jeszcze przez Mikołaja Stanisława Świącieckiego. Spodziewane objęcie jednej z pierwszych stolic biskupich w kraju stanowiłoby dla Gomolińskiego niewątpliwy awans i rozwiązywałoby jego kłopoty materialne. Okazało się wszakże, że papiestwo nie zamierza uznać panowania Stanisława Leszczyńskiego, a w konsekwencji i wszel-

kich nominacji (postulacji) dokonanych przez tego monarchę, w interesie którego kijowski biskup gorliwie działał na gruncie krajowym. Klęska będącej rękojmią i podporą rządów Stanisława Leszczyńskiego i jego stronników w Rzeczypospolitej armii szwedzkiej w bitwie z Rosjanami pod Połtawą w roku 1709 (8 VII) ostatecznie pogrzebała nadzieje Jana Pawła Gomolińskiego na oczekiwaną translację do Poznania.

Dalsze jego losy nie zostały jak dotychczas dokładniej rozpoznane (jeszcze wszakże w r. 1710 uczestniczył w walnej radzie w Warszawie), największe zaś kontrowersje wzbudza data jego śmierci. Zgon Gomolińskiego kładziony jest już to na rok 1711 (przed 9 I 1712), już to na lipiec 1713 r. czy wreszcie na wrzesień 1714 roku. Umrzeć miał w Jarosławiu, gdzie też być może został pochowany. Obsadzenie zarówno biskupstwa kijowskiego, jak i opactwa wąchockiego, wakujących po śmierci Jana Pawła Gomolińskiego, nastąpiło właśnie w r. 1714 (podobnie i w odniesieniu do prałatury prepozyta w kolegiacie w Jarosławiu), co by raczej kazało odrzucić wersję o jego śmierci jeszcze w roku 1711.

Walenty Maciej Arcemberski 1715 – 1717

Walenty Maciej Arcemberski urodził się dnia 12 II 1666 w Wielkopolsce (*in loco Morcensis*), w diecezji poznańskiej, jako syn Jana (niektórzy autorzy podają, że Stanisława) i Jadwigi z Ziemieckich (Ziemęckich), a wnuk Piotra i Doroty z Myśleckich. Jego ród, herbu własnego, wywodził się z Pomorza i pierwotnie pisał się *von Hertzberg* (sam Walenty Maciej występował jako *de Hertzberg Arcemberski*). Przedstawiciele tej rodziny w nie znanym bliżej czasie (wszakże nie później, jak na przełomie XVI i XVII w.) osiedlili się także na obszarze Wielkopolski, gdzie jednak nie doszli do większego znaczenia, stąd uwarunkowania kariery późniejszego biskupa kijowskiego stanowią do pewnego stopnia zagadkę, jakkol-

Pieczęć i własnoręczny podpis króla Augusta II

wiek domyślać się można, że był on jednym z „ludzi” króla Augusta II Wettyna, nie do końca ufającego zastanym w momencie wstąpienia na tron polski elitom politycznym i stąd dążącego do wykreowania nowej elity. Znamienny jest w tym kontekście fakt, że Arcemberski należał do grona sekretarzy królewskich właśnie za panowania tego monarchy.

Stan duchowny przyszły pasterz Kościoła kijowskiego obrał zdaje się stosunkowo późno, skoro święcenia subdiakonu otrzymał 2 VII 1701, diakonatu 1 I 1702, a prezbiteratu 15 IV 1702. Kapłanem został zatem w wieku 36 lat. Niedługo później przypadł mu kanonikat w kapitule kolegiackiej w Warszawie (jednak Ludwik Królik, w swej monografii tej kapituły, w ogóle go nie odnotowuje pośród jej członków), a dnia 1 VII 1712 przyjęty został na prałaturę prepozyta w kapitule katedralnej w Poznaniu, wakującą po śmierci sufragana poznańskiego Hieronima Wierzbowskiego (zmarł 29 V tr.). Z prezenty króla Augusta II uzyskał następnie opactwo cystersów w Koprzywnicy w komendę, zamienił je jednak później na lepiej uposażone opactwo benedyktynów w Sieciechowie, na które instytuowany został w r. 1715 przez ordynariusza krakowskiego Kazimierza Łubieńskiego (jako ostatni w dziejach tego konwentu

opat–komendatariusz). Jego też właśnie polski monarcha desygnował na opróżnione przez śmierć Jana Pawła Gomolińskiego biskupstwo kijowskie.

Prowizję na tę stolicę Walenty Maciej Arcemberski otrzymał od papieża Klemensa XI dnia 29 V 1715 – wszakże za dyspensą od braku stopnia naukowego, którego zatem nie posiadał. Stolica Apostolska zezwoliła mu przy tym na zachowania nadal opactwa sieciechowskiego, a także prepozytury poznańskiej oraz kanonikatu i prebendy w kapitule kolegiackiej w Warszawie. O rządach tego hierarchy w diecezji kijowskiej nie posiadamy wiadomości i wydaje się prawdopodobne, że w ogóle mógł jej nie objąć, zmarł bowiem dnia 23 IX 1717, nie zapisawszy się w pamięci potomnych – jako biskup – niczym szczególnym. Śmierć Walentego Macieja Arcemberskiego nastąpić miała w wielkopolskich Woźnikach, z pewnością zaś pochowany został w podziemiach tamtejszego kościoła franciszkanów-reformatów (klasztor *S. Francisci in Deserto* koło Woźnik), gdzie jego trumna jest dziś najstarszą z kiludzieścioru zachowanych. Miejsce pochówku zdaje się wskazywać, że należał on do dobroczyńców tego konwentu (zniszczonego 11 XI 1706 przez pożar, może więc chodziło o wsparcie okazane przy odbudowie) i samego zakonu. Już w dniu 7 XII 1717 wakująca po śmierci Arcemberskiego prepozytura poznańska oddana została Piotrowi Tarle, biskupowi nominatowi inflanckiemu, wcześniej zaś jeszcze sieciechowscy benedyktyni dokonali wyboru nowego opata w osobie Józefa Kurdwanowskiego, na swym urzędzie zatwierdzonego ostatecznie – po pewnych sporach – dekretem nuncjatury apostolskiej w Warszawie z dnia 29 I 1718.

Jan Joachim Tarło 1718 – 1723

Jan Joachim Tarło urodził się 30 XI 1658 (według jednych autorów w Wadowicach, według innych w którymś z rodowych majątków w województwie sandomierskim) jako syn wojewody sando-

mierskiego Jana (piszącego się – jak i inni przedstawiciele tej linii rodu – ze Szczekarzewic) i Anny z Czartoryskich. Babkami jego były Katarzyna Działyńska i Izabella z książąt Koreckich (jak zanotowano w stosownym wywodzie szlachectwa). Ochrzczony został w dniu 26 XII 1658. Jego starszym bratem był urodzony 24 VIII 1656 w Lubowli na Spiszu Michał Bartłomiej, członek Zgromadzenia Księży Misjonarzy św. Wincentego à Paulo, do którego wstąpił w r. 1677 podczas studiów teologicznych w Rzymie, późniejszy biskup poznański w latach 1710–1715. Również Jan Joachim objąć miał w przyszłości stolicę biskupią w Poznaniu, która mu przypadła zresztą po dalszym kuzynie Piotrze Tarle, ordynariuszu poznańskim z lat 1720–1722. Z rodu Tarłów (herbu Topór) pierwsi obdarzeni infułą duchowni wyszli wszakże jeszcze w XVI stuleciu, a byli to: pasterz Kościoła przemyskiego z lat 1537–1544 Stanisław i metropolita lwowski z lat 1561–1565 Paweł.

Niespełna dwunastoletni Jan Joachim podjął w roku 1670 naukę w szkołach jezuickich w Reszlu na Warmii, w trakcie której zdecydował się wstąpić do Towarzystwa Jezusowego. Uczynił to dnia 24 IX 1673 w Krakowie i tam następnie studiował. Po ukończeniu studiów teologicznych wyświęcony został w roku 1684 w Poznaniu na kapłana. Skierowany przez przełożonych do pracy wychowawczej, był w latach 1686–1687 prefektem szkół i profesorem teologii moralnej w Bydgoszczy, a w latach 1687–1689 profesorem filozofii w Lublinie. Praca ta zdaje się nie odpowiadała jednak jego oczekiwaniom, a zapewne i rodzina wolałaby widzieć w nim prałata, w przyszłości może biskupa, aniżeli trującego się z młodzieżą różnych stanów zakonnika, toteż w lipcu 1689 roku wystąpił on z Towarzystwa Jezusowego i przeszedł w szeregi kleru świeckiego. Już w roku 1694 został Tarło kanonikiem katedry krakowskiej (instalowany 26 XI tr. na kanonię *fundi* Wawrzyniecka, wakującą po awansie na kustosa katedralnego Józefa Zebrzydowskiego), a w rok później również poznańskiej, z którego to ostatniego kanonikatu zrezygnował jednak niebawem na rzecz swego brata ciotecznego Bernarda Gozdzkiego, który go objął 6 VI 1695. W roku 1700 doszła mu natomiast prałatura dziekana w kapitule kolegiackiej Wszystkich Świętych w Krakowie, gdy z kolei w tamtejszym kolegium kanoni-

ków katedralnych na Wawelu awansował w roku 1705 na prałaturę archidiacona (instalowany 6 XI), zwolnioną przez śmierć Remigiusza Suszyckiego. W rok później, dnia 23 IX 1706, Uniwersytet Krakowski nadał mu stopień doktora obojga praw, który zapewne miał mu ułatwić ubieganie się o godność biskupią. Minąć wszakże miało jeszcze kilkanaście lat, nim faktycznie jej dostąpił.

Po śmierci Walentego Macieja Arcemberskiego w roku 1717 król August II Wettyn zdecydował się powierzyć diecezję kijowską właśnie Janowi Joachimowi Tarle. Papież Klemens XI do królewskiej desygnacji przychylił się 5 XII 1718 i tego dnia prekonizował Tarłę biskupem Kijowa, zezwoliwszy mu na zachowanie nadal prałatur archidiacona w kapitule katedralnej na Wawelu i dziekana w krakowskiej kolegiacie Wszystkich Świętych, a także probostwa w Chrobrzu, które ów widać musiał już wcześniej uzyskać. Faktyczne rządy w Kościele kijowskim nowy pasterz sprawował tylko trzy lata (1719–1722), miał jednak w tym czasie dać się poznać jako gorliwy biskup, jakkolwiek nie przebywał stale w swej diecezji. Np. dnia 4 II 1720 widzimy go bawiącego w Warszawie, gdzie w kolegiacie św. Jana Chrzciciela wystąpił jako współkonsekrator (razem z ordynariuszem kamienieckim Stefanem Rupniewskim) sufragana gnieźnieńskiego Franciszka Józefa Kraszkowskiego (późniejszego współkonsekratora z kolei Andrzeja Stanisława Załuskiego), któremu sakry udzielił ordynariusz przemyski Jan Krzysztof Szembek. Dokonał także poświęcenia kościoła parafialnego w Nawarzycach w powiecie jędrzejowskim (a więc w diecezji krakowskiej). W wystawianych przez siebie dokumentach tytułował się – wzorem poprzedników, poczynając od Aleksandra Sokołowskiego – biskupem kijowskim i czernichowskim.

W miesiąc po śmierci ordynariusza poznańskiego Piotra Tarły, który zmarł 19 XI 1722, król August II mianował nowym biskupem dla Poznania właśnie Jana Joachima Tarłę (19 XII 1722). Elekcja ze strony kapituły katedralnej nastąpiła 22 I 1723, zaś papież Innocenty XIII zgodę na tą translację wyraził 15 III tr. Już 29 IV tr. Tarło objął rządy w powierzonym mu Kościele partykularnym (za pośrednictwem swego delegata, archidiacona pszczyńskiego Franciszka Kaznowskiego), lecz uroczysty ingres odbył dopiero 27 VIII 1724. Bi-

skupem poznańskim był przez dziewięć lat, mając za sufragana wpierv swego brata ciotecznego, wspomnianego wcześniej Bernarda Gozdzkiego (1722–1725), a później – kolejno – Karola Ponińskiego (1725–1727), Baltazara Wilkszyckiego (1728–1729) i na koniec wzmiankowanego wyżej Franciszka Kaznowskiego (1729–1732). W październiku 1731 r. Jan Joachim Tarło udał się z wizytą *ad limina apostolorum* do Rzymu (zatrzymał się tam w Pałacu d'Astoli), gdzie 27 XII tr. przyjęty był na audiencji przez Ojca Św. i wyróżniony został godnością asystenta Tronu Papieskiego, lecz w drodze powrotnej z Wiecznego Miasta zapadł na zdrowiu i za pobytu we Wiedniu sporządził 10 VIII 1732 swoją ostatnią wolę, tam też zmarł dnia 13 VIII tr. Jego pogrzeb odbył się 30 VIII 1732 w Warszawie, natomiast serce niegdyśszego pasterza diecezji kijowskiej złożone zostało w kościele w Ciężeniu, którą to świątynię własnym sumptem niegdyś wybudował. Mszy św. za spokój duszy biskupa Jana Joachima Tarły, odprawionej w warszawskim kościele Świętego Krzyża, przewodniczył ówczesny ordynariusz łucki Jan Aleksander Lipski (późniejszy biskup krakowski i kardynał).

Samuel Jan Oźga

1723 – 1756

Samuel Jan Oźga *vel* Ozga urodził się około roku 1680 na Rusi Czerwonej, w ówczesnym województwie lwowskim, jak syn podczaszego lwowskiego Jerzego i chorażanki lwowskiej Katarzyny Anny z Sokolnickich. Ród Oźgów herbu Rawicz wywodził się z Ossy w ziemi rawskiej, skąd jego przedstawiciele przenieśli się jeszcze w XV stuleciu na Ruś Czerwoną. Dziad późniejszego biskupa, Piotr Oźga, starosta trembowelski, posiadał dobra Lisko, Milatyn i Nowosielce, lecz jego syn Jerzy odziedziczył już sam tylko Milatyn. Samuel Jan miał liczne rodzeństwo, w tym braci Antoniego, Mikołaja i Stefana. Bratem późniejszego biskupa miał być także Andrzej Oźga (1669–1738), od roku 1685 członek Towarzystwa Je-

zusiowego, na kapłana wyświęcony w r. 1698, wieloletni profesor kolegiów we Lwowie, Lublinie i Krakowie oraz rektor domów zakonnych w Jarosławiu, Toruniu, Kaliszu, Lwowie, Stanisławowie i Ostrogu, a przez pewien czas misjonarz na Pokuciu. Z kolei jedną z sióstr Samuela Jana była Gryzelda (ok. 1666–1737), w zakonie Wiktoria, od r. 1681 benedyktynka we Lwowie, a od r. 1731 do śmierci ksieni tamtejszego opactwa, druga zaś spośród jego sióstr wstąpiła do lwowskiego Karmelu.

Przyszły pasterz Kościoła kijowskiego nauki odbywał we lwowskim kolegium jezuickim, nie słysząc natomiast, by podjął także studia na którymś z uniwersytetów, a przynajmniej nie uzyskał jakiegokolwiek stopnia naukowego, bo w związku z ubieganiem się o biskupstwo musiał wystarać się o dyspensę od braku takowego. Świecenia kapłańskie przyjął około roku 1704 we Lwowie i do prezbiterium tej właśnie archidiecezji się zaliczał.

Nie wiemy, czyja protekcja ułatwiła Oździe uzyskanie w r. 1706 (25 VIII) prałatury scholastyka w kapitule katedralnej chełmskiej (instalował się 1 I 1707). Z ramienia tejże kapituły uczestniczył jako delegat w sejmach, jak również był deputatem do Trybunału Koronnego. Kiedy dnia 5 (9) V 1712 zmarł ordynariusz chełmski Teodor Wolff, właśnie Samuel Jan Oźga wybrany został przez kanoników katedralnych administratorem diecezji na czas wakatu i zarządzał nią przez ponad rok (do 20 VIII 1713), nabywając doświadczenia w sprawach administrowania Kościołem partykularnym. Był już wówczas także kanonikiem gremialnym metropolitalnej kapituły lwowskiej, w której – przed rokiem 1718 – awansował na prałaturę prepozyta. Dnia 1 I 1713 został także proboszczem w Uchaniach, a przed rokiem 1722 doszły mu nadto jeszcze parafie w Sokalu i Nabrożu (wszystkie trzy w diecezji chełmskiej). Już po uzyskaniu infuły był nadto – w latach 1723–1730 – proboszczem w Ostrogu (diecezja łucka).

Okoliczności i uwarunkowania awansu Samuela Jana Oźgi na biskupstwo kijowskie nie zostały dotychczas bliżej zbadane. Być może uwagę dworu królewskiego zwrócił na siebie aktywnością w Trybunale Koronnym i na sejmach. W każdym razie dnia 7 XII 1722 król August II Wettyn wystosował do Stolicy Apostolskiej su-

plikę w przedmiocie powierzenia prepozytowi lwowskiemu i scholastykowi chełmskiemu (w tamtejszej kapitule awansował uprzednio na tąże prałaturę) diecezji kijowskiej, która miała zawakować w następstwie awansu Jana Joachima Tarły do Poznania. Ów ostatni uzyskał aprobatę ze strony papieża Innocentego XIII dla postulowanej translacji dnia 15 III 1723, natomiast prekonizacja Oźgi nastąpiła dopiero 27 IX tr.

Nowy pasterz uroczysty ingres odbył w roku 1724 w Żytomierzu, dokąd też definitywnie przeniósł siedzibę biskupów kijowskich, a później (1726) i kapituły katedralnej, na co potwierdzenie ze strony Stolicy Apostolskiej otrzymał w roku 1743 (15 IX). W Żytomierzu wznosił pierw w drewnianą katedrę św. Zofii, a gdy ta spłonęła – podjął budowę murowanej (pod tym samym wezwaniem), której uroczystego poświęcenia dokonał dnia 7 II 1751. Na nowo zorganizował kolegium kanoników katedralnych, w skład którego odtąd miało wchodzić aż szesnastu duchownych (w tym dziewięciu prałatów), i wystarał się dla niego w Rzymie o specjalne przywileje. Ufundował także przy katedrze kolegium wikariuszy, dokonał wreszcie reorganizacji struktur administracyjnych powierzonej mu diecezji, podzieliwszy jej terytorium w granicach Rzeczypospolitej na trzy dekanaty (Chwastów, Owruć, Żytomierz), tudzież pomnożywszy liczbę parafii, którym też wyznaczył stałe granice. Uzyskał wreszcie zgodę Stolicy Apostolskiej na erygowanie w strukturach Kościoła kijowskiego stałej sufragani, przy czym pierwszym biskupem pomocniczym został w roku 1733 August Józef Czarnecki, po którym znów nastąpił (w r. 1739) Antoni Tyszkiewicz.

W pierwszych latach swych rządów biskup Oźga gorliwie zwiżytował aż kilkakrotnie diecezję (m.in. bawiac wiosną 1731 r. w Sokalu – jak relacjonuje ówczesny „Kurier Polski” – *tak ze wszystkim pogorzał, że się tylko w jednej sutannie salwował, [który to] ogień zaczął się od skarbca [kościelnego] tak nagle, iż go ugasić i ratować nie była podobna*), później jednak pojawiła się u niego choroba nóg, która utrudniała mu w ogólności poruszanie się, a w konsekwencji i wypełnianie szeregu powinności pasterskich. Dla tej przyczyny przydany mu został w roku 1741 (7 VIII) koadiutor z prawem następstwa, tytulariusz Antipatris Józef Antoni

Prymas Adam Ignacy Komorowski

Łaszcz, dotychczasowy sufragan chełmski, któremu przy tej okazji papież Benedykt XIV zezwolił na zachowanie prałatury kanclerza w Gnieźnie i probostwa w Brodach (diecezja łucka). Był on synem niegdysiejszego wojewody bełzkiego Aleksandra Łaszcz i Anny z Modrzejowskich, po babce zaś płynęła w nim krew Krasickich. Jeszcze w roku 1729 (17 VI) został on kanonikiem katedralnym w Krakowie, a w r. 1732 przypadło mu w komendę opactwo hebdowskie. Objęcia rządów pasterskich w diecezji kijowskiej wszakże nie doczekał, gdyż dnia 1 II 1748 zmarł w rodzinnym Łaszczowie (tamże pochowany) i sprawa powołania koadiutora na nowo stała się aktualna. Na następcę Łaszcz biskup Oźga upatrzył ówczesnego

prepozyta krakowskiego i komendatariusza miechowskiego Adama Ignacego Komorowskiego, niegdyś już desygnowanego przez monarchę na pasterza diecezji inflanckiej (godności tej nie przyjął), ów jednak uzyskał w międzyczasie królewską nominację na arcybiskupstwo gnieźnieńskie (8 VII 1748), stąd ostatecznie nowym koadiutorem *cum futura successione* został Kajetan Ignacy Sołtyk. Prekonizację uzyskał on 22 IX 1749 – tego samego dnia, w którym Stolica Apostolska zatwierdziła Komorowskiego w godności metropolity Gniezna, jemu też przypadły rządy pasterskie w Kościele kijowskim po śmierci biskupa Oźgi, która nastąpiła w roku 1756 (przed 19 IV).

Pochowany został Samuel Jan Oźga w świątyni jezuickiej pw. śś. Piotra i Pawła we Lwowie (w tym zresztą mieście zmarł), którą za życia obrał na miejsce wiecznego spoczynku. Kiedy w roku 1784, wobec przeznaczenia decyzją administracji austriackiej lwowskiego kościoła wówczas już po-jezuickiego na cele świeckie, miały być stamtąd usunięte wszystkie ciała zmarłych tamże spoczywających, a w tej liczbie i niegdyśiejszego pasterza diecezji kijowskiej, trumna z jego szczątkami przewieziona została – staraniem podczaszego koronnego Szczęsnego Czackiego – ze Lwowa do Żytomierza. Tu, dnia 15 VII 1784, odbył się ponowny uroczysty pogrzeb Samuela Jana Oźgi, którego ciało złożono w podziemiach miejscowej katedry. Ceremoniom tym przewodniczył ówczesny biskup kijowski Franciszek Kandyd Ossoliński (zmarły zaledwie w trzy tygodnie później), a okolicznościowe kazanie żałobne wygłosił tamtejszy kanonik katedralny Mikoszewski.

Kajetan Ignacy Sołtyk 1756 – 1759

Późniejszy wpierw koadiutor, a następnie ordynariusz kijowski, urodził się dnia 12 VI 1715 w Chwałowicach koło Radomyśla (ochrzczony został 2 VIII tr. w Borowej koło Mielca) jako syn kasztelana lubelskiego Józefa Franciszka (herbu własnego) i Kon-

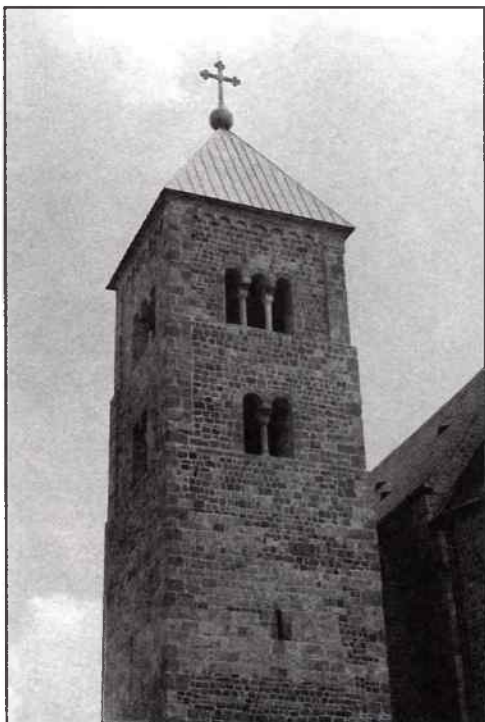
stancji z Drzewickich (herbu Ciołek). W wywodzie szlachectwa przy okazji instalacji na kanonikat katedralny w Krakowie zanotowano, że jego babkami były Zuzanna z Gołyńskich (herbu Trzaska *vel* Białynia) i Elżbieta z Wituskich (herbu Kościeszka). Miał pięciu braci, spośród których Tomasz został wojewodą łęczyckim, a Maciej kasztelanem warszawskim. Sołtykowie należeli pierwotnie do prawosławnego bojarstwa ruskiego, lecz jedna z gałęzi rodu, osiadła na Czernichowszczyźnie (a więc w granicach Wielkiego Księstwa Litewskiego), przyjęła katolicyzm i z niej właśnie wyjść miało w XVIII stuleciu dwóch biskupów – sufragan chełmski Maciej Aleksander, zmarły w roku 1749, oraz jego bratanek Kajetan Igna-

Prymas Teodor Andrzej Potocki

cy. Rodzoną kuzynką tego ostatniego była Katarzyna Sołtykówna, ksieni benedyktynek w Jarosławiu w latach 1743–1766, jej zaś bratanicą Helena Sołtykówna, ostatnia ksieni tegoż opactwa (w latach 1781–1782) przed jego kasatą, zmarła w r. 1796.

Początki kariery późniejszego ordynariusza kijowskiego wiążą się z dworem prymasa Teodora Andrzeja Potockiego, który uważał Sołtyka za swego dalszego krewnego i roztoczył nad nim opiekę. Nauki pobierał Kajetan Ignacy m.in. pod kierunkiem jezuickich preceptorów, a w wieku lat szesnastu, dnia 27 I 1732, przyjął w Łowiczu niższe święcenia, który udzielił mu stryj, biskup Maciej Aleksander Sołtyk. Wówczas już przeznaczony do stanu duchownego

Archikolegiata w Łęczycy

młodzieniec (tonsurę otrzymał w marcu 1731 r.) posiadał kanonikat w łowickiej kapitule kolegiackiej, a w niedługo później uzyskał także scholasterię kolegiaty łęczyckiej (1734/1735). W roku 1735 został on wyprawiony do Rzymu, na studia w słynnej Sapienzy, gdzie 22 V 1738 odbyła się jego promocja na doktora obojga praw. W okresie studiowania w Wiecznym Mieście należał Sołtyk do grona trzech prowizorów hospicjum nacji polskiej przy tamtejszym kościele św. Stanisława. Jeszcze za pobytu w Rzymie – odpowiednio 8 VI, 20 VII i 3 VIII 1738 – otrzymał kolejne stopnie święceń wyższych, włącznie z kapłańskimi, których udzielił mu kardynał Jan Antoni Guadagni (karmelita bosy).

Po powrocie do kraju Kajetan Ignacy Sołtyk, wówczas już także kanonik gnieźnieński i kaliski, włączył się w życie polityczne kraju i w roku 1740 wydelegowany został przez kapitułę metropolitalną

Kardynał Jan Aleksander Lipski

z Gniezna do Trybunału Koronnego, w którym objął funkcję wiceprezydenta. W tym okresie późniejszy ordynariusz kijowski związał się bliżej z dworem ówczesnego biskupa krakowskiego, kardynała Jana Aleksandra Lipskiego, który uczynił go nawet jednym z egzekutorów swego testamentu. Dzięki niemu też wszedł do kapituły katedralnej na Wawelu, w której instalowany został *per procuratorem* 7 IX 1742 – na kanonikat wakujący po śmierci Kaspra Szczepkowskiego. W rok później (1743) został koadiutorem prepozyta gnieźnieńskiego, którym był jego stryj, biskup Maciej Aleksander Sołtyk (prepozytura ta przypadła mu po jego śmierci – z końcem roku 1749). Wreszcie w roku 1748 stanęła przed nim szansa uzyskania w tak młodym wieku (miał 33 lata) infuły biskupiej.

Koadiutorem z prawem następstwa przy ordynariuszu kijowskim Samuelu Janie Oździe został Kajetan Ignacy Sołtyk w miejsce zmarłego 1 II 1748 dotychczasowego koadiutora, biskupa Józefa Antoniego Łaszcza. Stosownej zgody król August III Wettyn udzielił 13 VIII 1748 i – po procesie informacyjnym – sprawa przekazana została do Rzymu. Dopiero jednak 22 IX 1749 papież Benedykt XIV przychylił się do postulacji i prekonizował Sołtyka biskupem tytularnym Emaus oraz koadiutorem przy ordynariuszu kijowskim, zezwoliwszy mu na dalsze zachowanie kanonikatu i prebendy w krakowskiej kapitule katedralnej, scholasterii łączyckiej oraz koadiutorii prepozytury gnieźnieńskiej. Sakra nowego członka polsko-litewskiego episkopatu odbyła się dnia 9 XI 1749 w kościele św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty w Toruniu (obecna katedra), a dopełnił jej ordynariusz chełmiński Wojciech Stanisław Leski wspólnie z sufraganami: włocławskim Franciszkiem Kanigłowskim, chełmskim Józefem Eustachym Szembekiem i chełmińskim Maciejem Aleksandrem Sołtykiem, który w niespełna miesiąc później zmarł. Już w zaledwie kilka miesięcy później sam Kajetan Ignacy wystąpił w charakterze współkonsekratora podczas sakry nowego sufragana chełmińskiego Fabiana Franciszka Płaskowskiego, następcy jego stryja na tym urzędzie, która odbyła się w sierpniu 1750 r. w warszawskim kościele Świętego Krzyża.

W granicach diecezji kijowskiej pojawił się Sołtyk na przełomie roku 1750/1751. Przybył mianowicie na konsekrację nowo wznie-

sionej katedry w Żytomierzu, która dokonana została dnia 7 II 1751 przez ordynariusza – przy współudziale bawiącego tu już od kilku tygodni tytulariusza Emaus. Wkrótce później Sołtyk przystąpił do zwizytowania diecezji, już jednak w kwietniu był na powrót w Warszawie. Później wszakże przystąpił do kontynuowania przerwanej wizytacji, w ramach której zawitał również na terytorium biskupstwa pozostające pod panowaniem rosyjskim (1751). Stała się ona podstawą wysłanej do Rzymu w roku 1754 relacji o stanie diecezji. W Żytomierzu tytulariusz Emaus poczynił miał starania w kierunku erygowania tamże seminarium diecezjalnego.

Koadiutorię kijowską postrzegał Sołtyk jedynie jako szczebel do dalszych awansów i już w roku 1754 zabiegał o uzyskanie biskupstwa włocławskiego, w niektórych zaś kręgach miano też mówić o spodziewanej jego promocji na Warmię. To jednak nie nastąpiło i kiedy u progu wiosny 1756 roku zmarł biskup Ożga, jego koadiutorowi przyszło objąć rządy w kresowej diecezji. Formalnie nastąpiło to dnia 19 IX 1756, przy czym uprzednio zrezygnował Sołtyk z kanonikatu katedralnego w Krakowie, wszakże przez króla Augusta III wynagrodzony został niebawem prepozyturą bożogrobców w Miechowie, oddaną mu w grudniu 1767 r. po śmierci dotychczasowego komendatariusza Mikołaja Dembowskiego, ordynariusza kamienieckiego i nominata na arcybiskupstwo lwowskie. Tenże sam monarcha wyróżnił go Orderem Orła Białego. Jeszcze przed formalnym objęciem rządów w diecezji, dnia 16 VII 1756, biskup Sołtyk dokonał koronacji obrazu Matki Boskiej u karmelitów bosych w Berdyczowie, później jednak zbyt wiele w powierzzonej mu diecezji się nie udzielał, coraz bardziej bowiem pochłaniały go sprawy polityczne. Miał wówczas zabiegać m.in. o godność kanclerza wielkiego koronnego, zapisał się także w pamięci sobie współczesnych jako aktywny uczestnik sejmu w roku 1758. W tymże samym roku, dnia 7 V, wystąpił w warszawskiej kolegiacie św. Jana Chrzciciela jako współkonsekrator podczas sakry nowego metropolity lwowskiego Władysława Aleksandra Łubieńskiego, późniejszego prymasa.

W tym też roku, dnia 16 XII, zmarł ordynariusz krakowski Andrzej Stanisław Załuski, a już w trzy dni później – 19 XII 1758,

Biskup Kajetan Ignacy Soltyk

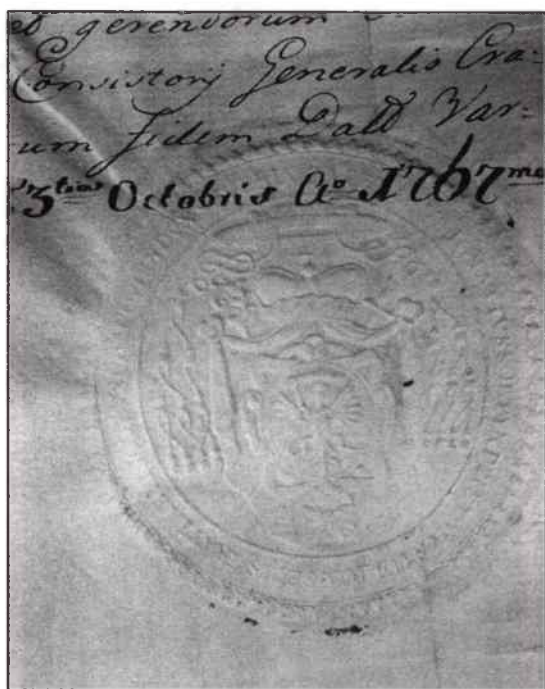
Sołtyk uzyskał królewską prezentę na stolicę św. Stanisława. Dnia 29 XII tr. nastąpiła formalna elekcja ze strony miejscowej kapituły katedralnej (uprzednio jeszcze, dnia 24 XII, stosowne pismo monarchy, zawierające imię nominata, przedstawił członkom kapituły kanonik Józef Gorzeński – jako specjalny wysłannik Augusta III), a 12 II 1759 papież Klemens XIII wyraził zgodę na translację Kajetana Ignacego Sołtyka do Krakowa. Kanoniczne objęcie rządów przez nowego ordynariusza miało miejsce 10 III 1759, a jego uroczysty ingres odbył się 29 IV tr., w drugą niedzielę po Wielkanocy. Dnia 4 XI 1759 udzielił on sakry swemu następcy na biskupstwie kijowskim – Józefowi Andrzejowi Załuskiemu.

Biskup Kajetan Ignacy Sołtyk

*coventensis in sen mandamus. In p
 saviu in Palatio nro Epiali Duc
 Cajetanus Eppus
 Dux Leverie.
 mpp.*

Podpis Kajetana Ignacego Sołtyka jako biskupa krakowskiego

Pieczęć opłatkowa Kajetana Ignacego Sołtyka jako biskupa krakowskiego

Pontyfikat Sołtyka w Krakowie trwał bez mała trzy dziesięciolecia (1759–1788), jakkolwiek rzeczywiste rządy dane mu było sprawować o wiele krócej. W październiku 1767 roku, podczas obrad sejmowych w Warszawie, został on – razem z biskupem kijowskim Załuskim oraz hetmanem polnym koronnym Wacławem Rzewuskim – podstępnie uwięziony przez Rosjan i uprowadzony poza granice Rzeczypospolitej Obojga Narodów (wpierw do Smoleńska, a później do Kaługi). Porwani senatorowie spędzili na zesłaniu w sumie ponad pięć lat i dopiero w styczniu 1773 roku nastąpiło ich zwolnienie (do Warszawy powrócili w lutym tr.).

Kilkuletnia niewola przydała Sołtykowi nimbu męczennika za wiarę i ojczyznę, zarazem jednak stała się przyczyną pewnych zabu-

Prymas Michał Jerzy Poniatowski

rzeń w zdrowiu psychicznym biskupa, które wraz z upływem czasu zaczęły się ujawniać w coraz bardziej niepokojącej postaci. Już też 3 IV 1775 uzyskał Kajetan Ignacy Sołtyk koadiutora z prawem następstwa w osobie biskupa Michała Jerzego Poniatowskiego, brata króla Stanisława Augusta, a w lutym 1782 roku całkowicie odsunięto go od spraw zarządzania diecezją krakowską. Chory pasterz umieszczony został w pałacu biskupim w Kielcach, pod opieką specjalnie po temu powołanych kuratorów, tam też spędził ostatnie lata życia. Zmarł 30 VII 1788 i pochowany został w katedrze na Wawelu, gdzie wystawiono mu okazały pomnik nagrobny o wymownej treści symbolicznej.

Józef Andrzej Załuski 1759 – 1774

Józef Andrzej Załuski był bratankiem biskupa Andrzeja Chryzostoma Załuskiego, ordynariusza kijowskiego z lat 1683–1692, a bratem m.in. Andrzeja Stanisława († 1758), pasterza Kościoła krakowskiego, Marcina († 1769), sufragana płockiego, i Wiktorii († przed 1761), wizytki w klasztorze warszawskim. Urodził się dnia 12 VIII 1702 (prawdopodobnie w Jedlińsku w archidiecezji gnieźnieńskiej) jako syn wojewody rawskiego Aleksandra Józefa (herbu Junosza) i łowczanki sandomierskiej Teresy z Potkańskich *vel* Podkańskich (herbu Brochwicz), której bratanek – imieniem Franciszek – został w r. 1753 sufraganem krakowskim. Józef Andrzej wychowywał się na dworze biskupim stryja Andrzeja Chryzostoma w Lidzbarku Warmińskim, a od r. 1711 na dworze drugiego ze stryjów, ordynariusza płockiego Ludwika Bartłomieja, na którego też koszt – po ukończeniu nauk w zakresie *quadrivium* w krajowych kolegiach jezuickich i pijarskich – wysłany został w r. 1716 (wraz z bratem Andrzejem Stanisławem) w podróż po krajach Europy Zachodniej, w trakcie której to zwiedził Niemcy, Holandię, Francję i Włochy. Miał wówczas sposobność zawitać m.in. do Berlina,

Epitafium biskupa Franciszka Potkańskiego

Hamburga, Bremy, Amsterdamu, Antwerpii, Brukseli, Paryża, Lyonu, Turynu, Mediolanu, Genui, Bolonii, Loreto i Rzymu, gdzie dostąpił zaszczytu audiencji u papieża Klemensa XI. W Wiecznym Mieście przyswajał sobie znajomość języka włoskiego, podczas gdy uprzednio – w stolicy Francji – francuskiego. Droga powrotna Załuśkiego do kraju, odbywana w r. 1718, wiodła znów przez Sienę, Florencję, Parmę, Mantuę, Ferrarę, Padwę, Wenecję, Innsbruck, Augsburg, Monachium, Norymbergę, Ratyzbonę i Wiedeń, gdzie znów wyróżniony został audiencją u cesarza Karola VI.

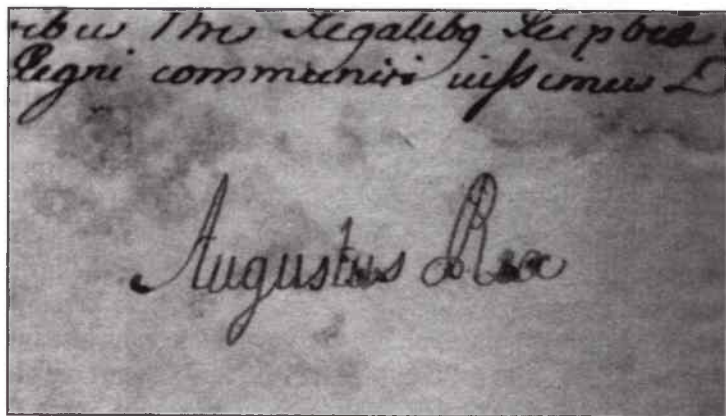
Po zakończeniu wojaży, będąc już wówczas przeznaczony do stanu duchownego, dnia 21 III 1719 otrzymał tonsurę z rąk biskupa

Ludwika Bartłomieja Załuskiego, co umożliwiło mu uzyskanie niebawem prałatury archidiakona pułtuskiego, która przypadła mu po zmarłym w tymże roku sufraganie płockim Pawle Antonim Załuskim, jego dalszym krewnym. Dla zdobycia wykształcenia teologicznego Józef Andrzej ponownie wyprawiony został do Paryża, gdzie studiował na Sorbonie, a formację kapłańską dopełnił w seminarium św. Sulpicjusza w Saint Germain-des-Prés. Doktorat z kolei w zakresie obojga praw uzyskał już w kraju, na Uniwersytecie Krakowskim, dnia 7 II 1724. W tymże samym roku, 19 III, przypadła mu koadiutoria prepozytury kolegiaty warszawskiej – przy sufraganie łuckim, biskupie Adamie Kostce Rostkowskim. Jeszcze natomiast w poprzednim roku (tj. 1723) został kanonikiem krakowskiej kapituły katedralnej (instalowany 20 II tr. na kanonikat *fundi* Rosiejowska, po uprzedniej rezygnacji z niego – w związku z otrzymaniem nominacji na biskupstwo płockie – Andrzeja Stanisława Załuskiego), która też obrała go w r. 1725 delegatem do Trybunału Koronnego. Związany już w tym czasie z dworem królewskim, uzyskał w r. 1726 ze strony Augusta II Wettyna nominację na kanclerza jego syna Fryderyka Augusta (późniejszego Augusta III). Tenże monarcha oddał mu w r. 1727 w komendę opactwo premonstratensów w Hebdowie, w którym to roku Józef Andrzej Załuski przyjął święcenia diakonatu z rąk ordynariusza poznańskiego Jana Joachima Tarły (niegdyś pasterza diecezji kijowskiej). Wreszcie w r. 1728 uzyskał Załuski urząd referendarza koronnego (19 VI), który zdawał się zwiastować rychłe jego wyniesienie do godności biskupiej. Los sprawił, że na awans ten przyszło mu czekać aż 31 lat. Póki co król nadał mu w r. 1731 w komendę z kolei opactwo cysterskie w Przemyście, ostatecznie jednak ani hebdowskim, ani też przemęckim opatem komendatoryjnym późniejszy ordynariusz kijowski nie został, gdyż sprzeciwiła się temu Stolica Apostolska.

W roku 1733, po śmierci Augusta II, Józef Andrzej Załuski opowiedział się za kandydaturą na tron polski niegdyś już tu panującego Stanisława Leszczyńskiego, z jego też ramienia wyprawiony został do Rzymu, do papieża Klemensa XII. Podczas trwania tego poselstwa król Stanisław Leszczyński udzielił mu nominacji na biskupstwo chełmińskie (1734), pozostała ona jednak niezrealizowa-

na, bowiem panowanie w Rzeczypospolitej Obojga Narodów przypadło ostatecznie konkurencyjnemu kandydatowi do tronu – Augustowi III Wettynowi, który też nie mógł darować swemu niegdyśsiemu kanclerzowi opowiedzenia się po stronie przeciwnika, a zwłaszcza oczerniania go przed Stolicą Apostolską. W tej sytuacji Załuski do kraju z legacji już nie powrócił, lecz począwszy od kwietnia 1737 r. przebywał – przez sześć lat – w rządzonej przez Stanisława Leszczyńskiego Lotaryngii. Jeszcze w r. 1735 otrzymał od króla Francji Ludwika XV opactwo cystersów w Fonteney w komendę, a z kolei w r. 1740 objął inne jeszcze opactwo cysterskie – w Villers-Betnach. Sprawował także honorową godność kanclerza królowej Katarzyny Leszczyńskiej. Liczył przy tym na objęcie któregoś z biskupstw w Lotaryngii, a nawet tamtejszego prymasostwa, kiedy jednak nadzieje owe okazały się płonne, postanowił wrócić do rodzinnego kraju, gdzie wciąż formalnie piastował urząd referendarza koronnego oraz posiadał kilka prebend.

Na dworze Augusta III przyjęty został ze zrozumiałym dystansem, dzięki jednak wstawiennictwu krewnych dane mu było uzyskać przebaczenie ze strony monarchy. Wiele wszakże lat musiało jeszcze upłynąć, nim wreszcie król zgodził się powierzyć Józefowi An-

A black and white photograph of a handwritten document. The top part of the image shows a line of text in a cursive script, which appears to be a Latin phrase: "ibw. In Legatione Septem Regni communiti uisum est". Below this, there is a large, stylized signature that reads "Augustus Rex". The handwriting is elegant and characteristic of the 18th century.

Własnoręczny podpis króla Augusta III

Biskup Michał Wodzicki

drzejowi Załuskiemu któreś z biskupstw, tyle że jedno z najuboższych – kijowskie. Stosowna suplika Augusta III w tej sprawie wystosowana została do Stolicy Apostolskiej dnia 4 I 1759. Nowy papież Klemens XIII udzielił Załuskiemu prowizji 24 IX 1759, zezwoliwszy na dalsze zachowanie w komendzie opactwa cysterskiego w Fonteney we Francji oraz w Wąchocku, w diecezji krakowskiej, które to ostatnie przypadło mu w r. 1752 po biskupie przemyskim Michale Wodzickim, a także prepozytury w kolegiacie warszawskiej (objął ją w r. 1739 – po śmierci biskupa Rostkowskiego) oraz kanonikatu i prebendy w kapitule katedralnej na Wawelu. Sakra nominata odbyła się dnia 4 XI 1759 w kaplicy Pałacu Saskiego w War-

szawie, a dopełnił jej ordynariusz krakowski Kajetan Ignacy Sołtyk (poprzedni pasterz Kościoła kijowskiego) wspólnie z ordynariuszem wrocławskim Antonim Sebastianem Dembowskim i sufraganiem plockim Marcinem Załuskim – bratem przyjmującego wówczas sakrę praelata.

Biskupem kijowskim był Józef Andrzej Załuski przez ponad 21 lat. Rezydował w tym okresie nadal w Warszawie, gdzie miał do dyspozycji – po zmarłym 16 XII 1758 starszym bracie Andrzeju Stanisławie, ordynariuszu krakowskim – pałac obok klasztoru kapucynów. Nie zajęty zbyt swoją kresową diecezją, szczególnie wiele czasu i energii poświęcił dziełu życia – otwartej jeszcze

Biskup Andrzej Stanisław Załuski

w roku 1747 Bibliotece Załuskich, której status prawny uregulowany został w r. 1761 (potwierdzony przez nowego króla Stanisława Augusta w r. 1765). Wówczas to z jego woli opieka nad arcywalecznym księgozbiorem, mieszczącym się w Pałacu Daniłowiczowskim w Warszawie, powierzona została (w charakterze *depositum publicum*) jezuitom z kolegium warszawskiego – *in aevum*. W okolicznościowym druku ulotnym, wydanym na tę okazję, powyższa decyzja biskupa kijowskiego uzasadniona została następująco: 1° Miał [on] intencję oddać [księgozbiór] Akademii Krakowskiej, ale na to trzeba by było uczynić fundację (a Jegomość X. Biskup nie jest in statu actuali) przynajmniej czterech osób, a do tego ta [tj. Akademia Krakowska] już miała fawor Familii [tj. rodziny fundatora], kiedy dziad jego rodzony, śp. prymas [Andrzej] Olszowski, takż uczynił fundację w Krakowie Biblioteki Akademickiej. 2° Jezuitów [biskup kijowski] preferował z wdzięczności innym zakonnikom, bo u nich w młodym wieku szkoły traktował. 3° Sam miał intencję w młodym (14 lat) wieku zostać jezuitą Jegomość X. Biskup, i prosił się do zakonu w Rzymie [roku] 1718 samemu generałowi [Michałowi] Tamburiniemu, ale że się oponował ojciec [tj. wojewoda Aleksander Józef Załuski], nie chciał go przyjąć i wcale odmówił, z tym dokładem, że swego czasu – choć nie jezuitą – daleko więcej pożytecznym być mógłby temuż zakonowi w łaskach i protekcji [...]. 5° Puszczając w dyspozycję tę Bibliotekę jakiemu innemu zgromadzeniu, a nie jezuitom, trzeba by było exnunc uczynić fundację na trzy osoby przynajmniej, a Jegomość X. Biskup, przy pierwiastkach swojej godności senatorskiej, mając wielkie expensa i woląc raczej katedrze swojej [kijowskiej] świadczyć tanquam sponsae suae dictae, znalazł ten sposób, że nihil erogando ex peculio, znajdując wdzięczność XX. Jezuitów, że bez żadnej na Bibliotekę fundacji, chętnie assumunt onus przy Bibliotece konserwować zawsze cztery subiecta i mieć ją zawsze otwartą – oprócz świąt i niedziel, we wszystkie dni powszednie. [...] 10° Ostatnia racja [jest ta], że Jegomość X. Biskup Kijowski ma nadzieję, że przez wdzięczność za tę jego preferencję nad inne zgromadzenia, XX. Jezuita diecezji kijowskiej w Żytomierzu, Owruczu, Białocerkwi i Jurowicach zapalą się ochotą tym większą adminiculandi onemu na misjach, które odprawiać zamyśla po całej

swojej diecezji. A zatem nie omieszkał biskup Załuski połączyć sprawy powierzenia księżnicy opiece Towarzystwa Jezusowego z dziełami na rzecz swej diecezji. Już w chwili udostępnienia korzystającym Biblioteka Załuskich należała do największych w Europie i liczyła prawie 200 000 tomów, która to liczba wzrosła dwukrotnie przed upadkiem Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Dalsze losy słynnej księżnicy okazały się jednak tragiczne. Po rozbiorach trafiła ona – ale nie w całości – do Sankt Petersburga, skąd w okresie II Rzeczypospolitej udało się rewindykować i sprowadzić do Warszawy około 55 000 tomów, z tych jednak większość spłonęła w czasie II wojny światowej. Dzieło życia Józefa Andrzeja Załuskiego uległo tym samym bezpowrotnemu unicestwieniu.

Biskup Józef Andrzej Stanisław Załuski

Nie wiemy, czy biskup ten często nawiedzał ziemie powierzonej mu diecezji. W towarzystwie niektórych prałatów i kanoników kijowskich podróżował zresztą i po innych prowincjach Rzeczypospolitej – jak np. w roku 1763, kiedy to przybył wraz z nimi do Radomia (w tymże roku bawił również w Skierniewicach, gdzie dnia 2 II wystąpił jako współkonsekrator biskupa tytularnego adrateńskiego Ignacego Augustyna Kozierowskiego, gdy z kolei w r. 1767 konsekrował we wsi Kobylec pod Warszawą nowego koadiutora chełmińskiego Krzysztofa Hilarego Szembeka, późniejszego ordynariusza płockiego). Znamy zresztą w odniesieniu do tego czasu stan osobowy kapituły katedralnej, mającej swoją siedzibę w Żytomierzu, na czele której stał dziekan Antoni Gorzyński, zarazem oficjał generalny biskupa Żałuskiego, kolejnym zaś prałatami byli: prepozyt Michał Bierzyński, archidiakon Andrzej Tokarski, scholastyk Kajetan Rościszewski (zarazem kanclerz łucki), kustosz Stanisław Bielawski, kantor Józef Kochanowski, kanclerz Gabriel Charłęski oraz archidiakon czernichowski Józef Rabczewski. Kanoników było natomiast dziesięciu, spośród których wspomnieć należy Jana Daniela Andrzeja Janockiego (niegdyś zresztą innowiercy, który katolickie wyznanie wiary złożył uroczystie dnia 30 XI 1750), cieszącego się szczególnymi faworami biskupa Żałuskiego i przez niego ustanowionego prefektem Biblioteki Żałuskich, którą opiekował się on do roku 1775, kiedy to utracił wzrok. Zmarł Janocki w dniu 29 X 1786.

Na pontyfikat Józefa Andrzeja Żałuskiego przypada pierwszy rozbiór Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1772), w wyniku którego kolejna połać ziem biskupstwa kijowskiego przeszła pod panowanie rosyjskie. W owym pamiętnym roku 1772 cała diecezja liczyła w sumie 31 parafii (Berdyczów, Białacerkiew, Białopole, Byśzów, Chabno, Chodorków, Chwastów, Cudnów, Czarnobyl, Iwanów, Jurewicze, Kodnia, Korosteszów, Krasnopol, Lubar, Makarów, Moszny, Narodycze, Olewsk, Ostrohłodowicze, Owruć, Pawołocz, Pohrebyszcze, Rzysszczów, Stawiszcz, Śmiła, Trojanów, Uszomierz, Wieledniki, Żytomierz), zorganizowanych w trzy dekanaty (chwastowski, owrucki i żytomierski). W momencie, gdy dokonywał się rozbiór, biskupa Żałuskiego nie było wszakże w kraju, bo-

wiem jeszcze w roku 1767 nastąpiło jego uprowadzenie (razem z ordynariuszem krakowskim Kajetanem Ignacym Sołtykiem i hetmanem Wacławem Rzewuskim) do Rosji, gdzie przyszło mu spędzić na zesłaniu wpraw w Smoleńsku, a później w Kałudze, ponad pięć lat. O tamtych wydarzeniach była już mowa w poprzednim szkicu biograficznym.

Pobyt w niewoli pasterz diecezji kijowskiej znosił źle – zarówno fizycznie, jak i psychicznie, na co bez wątpienia miał wpływ i jego wiek (rocznik 1702). Jeszcze też w r. 1769 sporządził on w Kałudze swój testament, który później kilkakrotnie uzupełniał. Zawarł w nim m.in. następujące rozporządzenia: *Nagrobek mój: «Josephi Andreae C. Załuski, Episcopi Kijoviensis • Quidquid mortale fuit hic est • Ingentemque animum Bibliotheca refert».* Miejsce grobu: *Jeśli tu, w Kałudze, to gdzie każą moi panowie „aniołowie stróże” [tj. strażnicy], jeśli w Warszawie, to przy ścianie mojej kaplicy przy Bibliotece, ab extra w owym placu, co jest między czterema ścianami [...]. Kamień grobowy ma być na tej ścianie nad ciałem – ksiądz Janocki napisze nagrobek pod tym, co tu wyżej. Jeśli gdzie w drodze, to tam niegodne ciało pochować, gdzie mię śmierć zaskoczy [...]. W trumnę ma być włożony na szyję moją ten krzyż, którym wziął wzięty w areszt rosyjski 1767 die 13 Octobris. [...] Proszę, obliguję, zaklinam na Rany Chrystusa Zbawiciela Ichmościów Panów zięciów moich siostr, [Jana Stanisława] Ossolińskiego i [Wojciecha] Lanckorońskiego, żeby się nie sprzeciwiali woli mojej i intencji około fundacji Biblioteki Publicznej, która jest z honorem Polski i imienia mego. A jeśliby który z nich, chciwością zaślepiony, tak podłego był animuszu, żeby chciał zniesienia tej fundacji szukać, czemu się ma Rzeczpospolita cała oprzeć dla swego interesu, bo jej ta służy donacja, [...] tedy miast mego błogostawieństwa daję mu moją maledykcję [tj. przekleństwo] [...] i powołuję go na sąd Boży, [a] niech ma [też] w refleksji te racje [...], żem szeląga nie wziął sukcesji po ojcu, który oprócz wielkich jałmużen, skąd pater pauperum zwany [...], całą substancję wyłożył na elokację córek trzech: wizytki, Ossolińskiej i Lanckorońskiej, z oczywistym synów uszczerbkiem naznaczywszy non proportionales dotes, a że nas trzech braci opatrzył Pan Bóg intratami duchownymi, tedyśmy tę krzywdę dysymu-*

lowali, i my dwaj, ksiądz eks-sufragan [tj. Marcin Załuski] i ja, biedęmy cierpieli przez lat kilkadziesiąt. [...] Mam nadzieję w Bogu, że porta inferi non praevallebunt i zakon jezuicki nie będzie zniesiony, jeśliby jednak – co uchowaj Boże – to z woli Boskiej nastąpiło, to Biblioteka ma zostawać pod dyрекcją XX. Pijarów.

Biskupowi Józefowi Andrzejowi Załuskiemu dane było powrócić z wygnania do kraju. Do Warszawy przybył 18 III 1773 i tu na nowo zamieszkał. W sam dzień Nowego Roku 1774 udał się z posługą do warszawskiego klasztoru sakramentek, gdzie wówczas się przeziębził i dnia 7 I 1774 zmarł w wieku 72 lat, przeznaczwszy uprzednio sumę 30 000 złotych polskich na ufundowanie domu zakonnego sióstr miłosierdzia (szarytek) w diecezji kijowskiej. O śmierci tegoż hierarchy napisano w „Gazecie Warszawskiej” z 8 I 1774: *Jegomość Ksiądz Józef Załuski, biskup kijowski i czernihowski, po krótkiej chorobie, uczyniwszy – jak na przykładnego zawsze Pasterza przystało – w drogę wieczności przygotowanie, świętymi sakramentami opatrzony, dnia wczorajszego po południu życie śmiertelne zakończył i doczesne na lepsze i wieczne przemienił. Którego śmierć tutejszych kościołów dzwony ogłaszają.* Przez kilka dni ciało zmarłego wystawione było w Bibliotece Załuskich, po czym 14 I 1774 przeniesione zostało w kondukcje, któremu przewodniczył nowy pasterz diecezji kijowskiej Franciszek Kandyd Ossoliński, do warszawskiej kolegiaty św. Jana Chrzciciela, gdzie miały miejsce właściwe obrzędy pogrzebowe.

Pozostały po biskupie Załuskim liczne dzieła literackie i poetyckie.

Franciszek Kandyd Ossoliński 1774 – 1784

Franciszek (Salezy) Ossoliński urodził się najpewniej w styczniu 1732 r. (ewentualnie jeszcze pod koniec roku 1731), bowiem 31 I tr. został ochrzczony w kościele w Topornie. Należał do słynnego w dobie przedrozbiorowej rodu magnackiego Ossolińskich herbu

Topór, do jego wygastłej w r. 1860 linii na Lisku i Sterdynii, wywodzącej się od podskarbiego koronnego i kasztelana czerskiego Maksymiliana († 1655), syna wojewody sandomierskiego Jana Zbigniewa († 1623). Na świat przyszedł jako syn chorążego mielnickiego (następnie liwskiego) Józefa i kasztelanki liwskiej Teresy z Sienickich (herbu Bończa).

O początkowych etapach edukacji Franciszka Ossolińskiego nie posiadamy informacji. Przypuszcza się, że pobierał on nauki w którymś z krajowych kolegiów jezuickich. W roku 1749 wstąpił do Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych (franciszkanów konwentualnych) i w dniu 31 VII tr. przyjął tonsurę oraz niższe święcenia. Jego imię zakonne brzmiało Kandyd. W zakonie odbył studia i formację, kolejno też otrzymał święcenia subdiakonatu (8 X 1753) i diakonatu (9 III 1754). Na kapłana wyświęcony został dnia 2 II 1755 przez sufragana płockiego Marcina Załuskiego. Wysłany przez przełożonych – stosownie do postanowienia kapituły prowincjalnej, obradującej 17 V 1755 w Krakowie – na dalsze studia teologiczne do Padwy, przybył tam 10 X tr. już jako bakałarz (*baccalaureus*) i studiował przez cztery lata, uzyskując na zakończenie – 29 V 1760 – tytuł mistrza (doktora) teologii.

Po powrocie do kraju był wprawdzie krótko kaznodzieją w Warszawie (na Nowym Mieście), później przez w latach 1761–1763 gwardianem w Warce, a w r. 1763 powrócił do Warszawy – tym razem na urząd gwardiana. Już wówczas jednak upatrzył go na swego koadiutora z prawem następstwa ordynariusza bakowski, dominikanin Stanisław Rajmund Jezierski, i w sierpniu 1763 r. przeprowadzony został w nuncjaturze apostolskiej w Warszawie proces informacyjny kandydata. Ze względu jednak na uchybienia, jakich się przy tym dopuszczono, w Kurii Rzymskiej sprawa natrafiła na przeszkody i dopiero w dniu 22 IV 1765 papież Klemens XIII, po uprzednim konsensusie ze strony króla Stanisława Augusta (5 I 1765), prekonizował Ossolińskiego biskupem tytularnym Dardanus i koadiutorem pasterza diecezji bakowskiej. Konsekracja nominata odbyła się 13 X 1765 we franciszkańskim kościele Świętego Krzyża we Lwowie, a dopełnił jej arcybiskup metropolita lwowski Wacław Hieronim Sierakowski wspólnie z arcybiskupem ormiańskim Jaku-

bem Augustynowiczem i sufraganiem lwowskim Samuelem Głowińskim, tytulariuszem Hebronu.

Dla zapewnienia sobie utrzymania stosownego względem piastowanej godności, biskup Ossoliński (w dokumentach pisał się zazwyczaj jako *Franciszek Kandyd hrabia na Tęczynie Ossoliński*) uzyskał w następnych latach – za stosowną dyspensą – prałaturę dziekana w kolegiacie w Stanisławowie oraz probostwo w Worowie (diecezja poznańska). Czynny był natomiast przede wszystkim w archidiecezji gnieźnieńskiej, gdzie sprawował urząd wikariusza generalnego (dnia 15 XI 1772 wziął udział w kościele Świętego Krzyża w Warszawie, jako współkonsekrator, w sakrze biskupiej nowego sufragana dla Gniezna Jana Karskiego). Biskupstwem bakowskim zbytnio się nie interesował i faktycznie też nigdy w nim rządów nie objął, bowiem jeszcze za życia biskupa Jezierskiego, w r. 1773 (20 XII), uzyskał przeniesienie na koadiutora z kolei przy ordynariuszu kijowskim Józefie Andrzeju Załuskim (król Stanisław August stosowną na to zgodę wyraził 11 X tr.). Po rychłej śmierci tego hierarchy (7 I 1774), którego uroczystościom pogrzebowym w Warszawie przewodniczył (14 I tr.), został Ossoliński pełnoprawnym rządcą owej okrojonej diecezji i już dnia 21 I 1774 złożył na ręce króla przysięgę senatorską jako nowy biskup Kijowa (w niespełna półtora roku później, w maju 1775 r., otrzymał od monarchy Order św. Stanisława). Na czele powierzonego mu Kościoła partykularnego stał przez dziesięć lat, przebywając jednak w tym czasie zazwyczaj w Warszawie, a nie w Żytomierzu. Ze względu na aktywny udział w życiu publicznym, jak i stan zdrowia, już z początkiem roku 1775 sam przyjął na koadiutora z kolei Kaspra Kazmierza Cieciszowskiego, na którego też zdał większość obowiązków pasterskich.

Po wejściu do grona episkopatu Franciszek Kandyd Ossoliński związków łączących go z macierzystym zakonem nie zerwał. W roku 1774, dnia 25 IX, przewodniczył nawet obradom kapituły prowincjalnej w Warce, na której nowym prowincjałem polskim obrany został o. Kasjan Korczyński. Podczas jej obrad okolicznościowe „Kazanie o zwierchności”, dedykowane kijowskiemu biskupowi i wydane następnie drukiem, wygłosił o. Jakub Kałuszew-

ski. W r. 1782 Ossoliński wyruszył (w towarzystwie jednego z kanoników kijowskich i dwóch sług) w podróż na zachód Europy, formalnie dla podleczenia zdrowia. Dnia 6 V 1783 przybył do Padwy i na kilka tygodni zatrzymał się w konwencie franciszkańskim *del Santo*, w którym przemieszkował przed laty jako student teologii. Tamtejszych ojców podjął 19 V tr. uroczystym obiadem, ci zaś zrewanżowali mu się w podobny sposób 15 VI – zapewne na zakończenie pobytu tam biskupa. Niedługo po powrocie do kraju, trapiiony nie znaną nam chorobą, zmarł 7 VIII 1784 w Lublinie – zaledwie w trzy tygodnie po tym, jak sam przewodniczył w Żytomierzu (15 VII tr.) powtórny ceremoniom pogrzebowym swego dalszego poprzednika, biskupa Samuela Jana Ożgi.

W zamieszczonym w „Gazecie Warszawskiej” z 14 VIII 1784 obszernym nekrologu Ossolińskiego o śmierci pasterza diecezji kijowskiej, jak i o losach zmarłego hierarchy, napisano: *Przyszła z Lublina smutna wiadomość o śmierci Jegomości Księdza Franciszka Salezego hrabiego na Tęczynie Ossolińskiego, biskupa kijowskiego i czernihowskiego, orderów Orła Białego i św. Stanisława kawalera, dnia siódmego tego miesiąca z rana, w tamtejszym mieście, w roku wieku swego 54 [sic] zmarłego. Urodzony z Józefa, chorążego ziemi liwskiej, i Teresy z Kolumnów Sienickich, kasztelanki liwskiej, dotychczas żyjącej, zaczawszy rok 19. wstąpił w Krakowie do Zakonu OO. Franciszkanów roku 1749, dnia 2 II, i przyjął w Zakonie imię Kandyda. Po skończonym nowicjacie i uczynionej profesji, zaczął nauki filozoficzne w klasztorze lubelskim, a skończył w warszawskim, gdzie potem słuchał teologii. Po odprawionych tamże prymicjach, posłany na dalsze nauki do Włoch, bawił tam przez trzy lata, w Padwie. Za powrotem do Ojczyzny udał się na prace apostolskie w opowiadaniu słowa Bożego, mianowicie w kościele warszawskim parafialnym Panny Maryi. Rządził klasztorem w Warce, toż uczyniony gwardianem klasztoru warszawskiego roku 1761. Na tym urzędzie zostając, miał nominację na koadiutorię biskupstwa bakońskiego roku 1763, a zatym otrzymawszy z Rzymu sakrę [tj. zatwierdzenie], poświęcony został na biskupstwo (in partibus) dardaneńskie we Lwowie, w kościele franciszkańskim, przez śp. Wacława Sierakowskiego, arcybiskupa lwowskiego, dnia 13 X 1765*

roku. W roku 1773 został nominowany na koadiutorię biskupstwa kijowskiego, które otrzymawszy w roku 1774, po śmierci Józefa Załuskiego, rządził nim przez lat dziesięć, zawsze przykładnie, gorliwie i gospodarnie. Teraz, niniejszego roku, powróciwszy z zagranicznych wód z małym polepszeniem zdrowia, czując się być coraz słabszym w Lublinie, przeniósł się do tamtejszego klasztoru OO. Kapucynów, których jeszcze za zdrowia zwykł był często odwiedzać i na ich ubogiej porcji przestawać. Tam, wytrzymawszy z wielką cierpliwością ostatnią chorobę i przyjąwszy święte sakramenty, z tymże się pożegnał światem, obowiązując pomienionych zakonników, aby ciało jego złożone było w grobie między ich bracią zakonną.

Dotychczasowy koadiutor Franciszka Kandyda Ossolińskiego, biskup Kasper Kazimierz Cieciszowski, rządy w diecezji kijowskiej objął kanonicznie dopiero dnia 8 X 1784.

Kasper Kazimierz Cieciszowski **1784 – 1798**

Kasper Kazimierz Cieciszowski urodził się dnia 5 I 1745 w Ozorowie w ziemi liwskiej (wschodnie Mazowsze) jako syn podczaszego liwskiego Dominika i Marcjanny z Suffczyńskich. Ochrzczony został 12 I tr. w pobliskim kościele parafialnym w Wodynie. Ród Cieciszowskich (Cieciszewskich) herbu Roch III° (Kolumna) wywodził się z Cieciszewa w ziemi cherskiej i aż po połowę XVIII wieku nie odgrywał donioślejszej roli w życiu politycznym kraju, zaliczając się do średniozamożnej szlachty mazowieckiej. Znaczniejszy awans stał się udziałem dopiero właśnie pokolenia Kaspra Kazimierza, on sam bowiem osiągnął godność biskupią, a jego brat Adam był w latach 1780–1783 pisarzem wielkim koronnym (drugi z braci – Ignacy – podkomorzym litewskim).

Przyszły pasterz diecezji kijowskiej wcześniej obrał stan duchowny (czy też został do niego przeznaczony), formacji przygoto-

wującej do święceń nie odbywał jednak w żadnym z seminariów krajowych, lecz już w r. 1760 wyjechał – jako 15-letni młodzieniec – do Rzymu i tam został przyjęty w poczet alumnów Seminarium Kongregacji Rozkrzewiania Wiary (*de Propaganda Fide*), które ukierunkowane było przede wszystkim na kształcenie przyszłych misjonarzy. Faktycznie też w tych latach Cieciszowski żywić miał gorące pragnienie podjęcia pracy ewangelizacyjnej na Wschodzie, w placówkach misyjnych Kościoła katolickiego. Pod sam koniec roku 1762, dnia 18 XII, przyjął tonsurę i niższe święcenia, a po kilku latach nauk wyświęcony został w Wiecznym Mieście kolejno na subdiakona (17 XII 1768), diakona (18 II 1769) i kapłana (11 III 1769). Zdaje się, że już w tym czasie porzucił on (czy też zmuszony został do tego przez krewnych) zamiar udania się na misje, skoro jeszcze 15 XII 1768 przypadł mu kanonikat w kapitule kolegiackiej św. Jana Chrzciciela w Warszawie. Do kraju rodzinnego powrócił z Rzymu w r. 1769 i w roku następnym objął probostwo w Zbuczynie.

Nie minęło kilka lat, a niespełna trzydziestoletni Cieciszowski upatrzony został na koadiutora ordynariusza kijowskiego Franciszka Kandyda Ossolińskiego, który zgodził się go na tę funkcję przyjąć. Król Stanisław August stosownej aprobaty ze swej strony udzielił 13 III 1775, a już 29 VI tr. nowo obrany papież Pius VI – po procesie informacyjnym przeprowadzonym w Warszawie przez nuncjusza Józefa Garampiego – prekonizował Kaspra Kazimierza Cieciszowskiego biskupem tytularnym Theveste i koadiutorem z prawem następstwa przy Ossolińskim. Udzielił mu przy tym dyspensy od posiadania stopnia naukowego, którego zatem duchowny ten nie uzyskał w ciągu kilkuletnich studiów rzymskich, oraz zezwolił na dalsze zachowanie kanonikatu w warszawskiej kapitule kolegiackiej oraz probostwa zbuczynskiego. Sakra młodego nominata odbyła się dnia 8 X 1775 w kolegiacie św. Jana Chrzciciela w Warszawie, przy czym obowiązki głównego konsekrateura sprawował ordynariusz *loci*, biskup poznański Andrzej Stanisław Młodziejowski, natomiast współkonsekratorami byli: biskupi chełmski (Antoni Onufry Okęcki) i smoleński (Gabriel Wodzyński). W roku 1780 nowy pasterz diecezji poznańskiej, dopiero co wspomniany Antoni Onufry Okęcki

(będący już uprzednio – jako ordynariusz chełmski – koadiutorem przy biskupie Młodziejowskim), powołał Cieciszowskiego na urząd oficjała warszawskiego, natomiast w r. 1781 król Stanisław August nadał 36-letniemu tytulariuszowi Theveste miechowską prepozyturę bożogrobców w komendę.

Przebywając najczęściej w Warszawie koadiutor kijowski wielokrotnie uczestniczył w ciągu następnych lat w odbywających się w tutejszych świątyniach sakrach biskupich. M.in. był on współkonsekratorem koadiutora chełmskiego Jana Alojzego Aleksandrowicza (15 X 1775 w kolegiacie św. Jana Chrzyciciela), sufragana chełmskiego Melchiora Jana Kochnowskiego (22 X 1775 tamże), sufragana żmudzkiego Józefa Leona Łopacińskiego (30 VI 1776 w kościele misjonarzy–łazarystów), ordynariusza inflanckiego Antoniego Macieja Sierakowskiego (2 II 1779 w kościele wizytek), sufragana poznańskiego Ludwika Józefa Mathy (7 V 1780 tamże), sufragana żmudzkiego Antonina Malinowskiego (22 XII 1782 w kościele dominikanów), sufragana chełmińskiego Iwona Onufrego Rogowskiego (27 II 1786 w kościele wizytek) czy ordynariusza chełmskiego Wojciecha Skarszewskiego (6 II 1791 tamże).

Po śmierci Franciszka Kandyda Ossolińskiego jego koadiutor automatycznie został nowym pasterzem diecezji kijowskiej – jak się miało później okazać, ostatnim przed jej zniesieniem. Rządy w powierzonym sobie Kościele Kasper Kazimierz Cieciszowski objął kanonicznie *per procuratorem* dnia 8 X 1784, lecz na ziemie swego biskupstwa wyruszył z Warszawy, gdzie dotąd zwykł rezydować, dopiero 10 VI 1785. Dnia 19 VII 1785 odbył uroczysty ingres do katedry św. Zofii z Żytomierzu, lecz już 28 X tr. wrócił ponownie do Warszawy, by tu brać nadal czynny udział w wydarzeniach życia politycznego w kraju. W listopadzie 1786 r. król Stanisław August odznaczył go Orderem Orła Białego.

Podczas obrad Sejmu Czteroletniego, w roku 1790, zgromadzeni wspólnie biskupi z ziem polskich i litewskich uchwalili projekt zaprowadzenia nowego podziału diecezjalnego Kościoła katolickiego w kraju. Ulec miały zmianie granice diecezji krakowskiej, chełmskiej, łuckiej, kamienieckiej, wileńskiej i inflanckiej (żmudzkiej), wszakże w odniesieniu do biskupstwa kijowskiego zdecydowano,

że *in statu quo* pozostanie. Projekt ten uzyskał wprawdzie aprobatę ze strony sejmu (11 VI 1790), nim jednak został rozpatrzony przez Stolicę Apostolską, Rzeczypospolita Obojga Narodów zniknęła z mapy Europy. Już zresztą wskutek drugiego rozbioru w r. 1793 (w którym to roku Cieciszowski przesłał do Rzymu relację o stanie diecezji) reszta biskupstwa kijowskiego znalazła się pod panowaniem rosyjskim (w podzielonej wówczas nadal na trzy dekanaty diecezji istniały w sumie 43 parafie), zaś po kolejnych dwóch latach nowa władczyni tych ziem, cesarzowa Katarzyna II, dokonała samowolnej (bez zgody Stolicy Apostolskiej) reorganizacji struktur administracji terytorialnej Kościoła katolickiego na podległych jej zwierzchności ziemiach, znosząc ukazem z 17 IX 1795 dotychczasowe diecezje: wileńską, inflancką, łucką, kamieniecką i właśnie kijowską, a w ich miejsce tworząc nowe, niekanoniczne biskupstwa: inflanckie (ze stolicą w Wilnie), pińskie i latyczowskie. Spośród nich to drugie (z ośrodkiem w Żytomierzu) powierzyła właśnie Kasprowi Kazimierzowi Cieciszowskiemu, nim jednak rozporządzenia te na dobre weszły w życie, cesarzowa rosyjska zmarła 17 XI 1796, a jej syn i następca, cesarz Paweł I, wycofał się po niedługim czasie z podjętych niegdyś przez nią decyzji w przedmiocie wewnętrznej organizacji Kościoła katolickiego w państwie Romanowów i ukazem z 9 V 1798 przywrócił stan istniejący wcześniej. Ówże rok 1798 przyniósł wszakże nową reorganizację – tym razem usankcjonowaną przez Stolicę Apostolską, a przeprowadzoną przez jej delegata, nuncjusza apostolskiego Wawrzyńca Litę. Wszystkie istniejące wcześniej diecezje, obecnie znajdujące się na obszarze Imperium Rosyjskiego, zyskały wówczas nowe granice (zlikwidowano tylko biskupstwa inflanckie i smoleńskie, uprzednio i tak już w praktyce jedynie tytularne), przy czym kijowska została dekretem z 8 VIII 1798 zniesiona, a w jej miejsce utworzono nową diecezję żytomierską, odtąd złączoną unią *aeque principaliter* z bardzo okrojoną pod względem terytorialnym diecezją łucką. Obie one weszły wówczas w skład erygowanej jeszcze w roku 1783 (ale początkowo nie posiadającej sufraganii) metropolii mohylewskiej. Powyższe postanowienia potwierdziła i usankcjonowała bulla papieża Piusa VI z 17 XI 1798.

Pierwszym biskupem połączonych stolic łuckiej i żytomierskiej został Kasper Kazimierz Cieciszowski, którego ingres odbył się 26 IX 1798 (a więc jeszcze przed kanoniczną sankcją ze strony papieża Piusa VI dla nowej organizacji Kościoła katolickiego w Imperium Rosyjskim). Ordynariuszem Łucka i Żytomierza był on przez trzydzieści lat – do roku 1828, jakkolwiek jeszcze w r. 1804 uzyskał koadiutora w osobie Hieronima Strojnowskiego, tytulariusza Lambasis. Ów jednak został w roku 1814 biskupem wileńskim i minąć musiało kolejnych dwanaście lat, nim w r. 1826 doczekał się 81-letni już wówczas biskup nowego koadiutora – Michała Jana Piwnickiego. Nie dane jednak było Cieciszowskiemu dokonać swych dni na dotychczasowej godności, bowiem w początkach roku 1827 cesarz Mikołaj I mianował go następcą zmarłego 1 XII 1826 metropolity mohylewskiego Stanisława Sierstrzeńcewicz. Papież Leon XII zgody na translację udzielił dopiero 23 VI 1828, którego to dnia prekonizował też nowego biskupa pomocniczego dla Mohylewa – Joachima Józefa Grabowskiego (ów wszakże zmarł po zaledwie pół roku). Sterany wiekiem Kasper Kazimierz Cieciszowski pozostał nadal w Łucku, gdzie uprzednio rezydował, ponieważ zaś utracił niebawem wzrok, a także władzę w nogach, jego udział w bieżących sprawach Kościoła katolickiego w Rosji stał się zgoła iluzoryczny. Niedysiejszy ordynariusz kijowski dożył wieku 86 lat i 56 lat biskupstwa, umarł zaś jako ostatni z biskupów przedrozbiorowej Rzeczypospolitej Obojga Narodów (jeśli nie liczyć prekonizowanego 1 VI 1795 sufragana inflanckiego Adama Kossakowskiego, zmarłego w roku 1838), który desygnowany został jeszcze przez króla Stanisława Augusta. Śmierć Kaspra Kazimierza Cieciszowskiego nastąpiła dnia 28 IV 1831 w Łucku, tam też – w podziemiach miejscowej katedry św. Apostołów Piotra i Pawła – został pochowany.

Ostatni z kijowskich sufraganów, biskup Franciszek Remigiusz Zembrzycki, tytulariusz dardaneński, którego śmierć datuje się w literaturze przedmiotu mało precyzyjnie na po 1816 roku, jeszcze w dniu 6 VI 1819 wystąpił w archikatedrze św. Jana Chrzciciela w Warszawie w charakterze współkonsekratora nowego ordynariusza sandomierskiego Szczepana Hołowczyca (niebawem arcybiskupa

metropolity warszawskiego), któremu sakry udzielił wówczas pasterz diecezji płockiej Adam Michał Prażmowski.

Pod rządami pasterskimi Kaspra Kazimierza Cieciszowskiego przyszedł na świat 1 XI 1822 w Wojutynie na Wołyniu Zygmunt Szczęsny Feliński, późniejszy arcybiskup-metropolita warszawski (1862–1883), beatyfikowany dnia 18 VIII 2002 w Krakowie przez papieża Jana Pawła II.

Arcybiskup bł. Zygmunt Szczęsny Feliński

BISKUPI KIJOWSCY WEDŁUG IMION *

Aleksander Sokołowski	Józef Andrzej Załuski
Andrzej Szołdrski	Kajetan Ignacy Sołtyk
Andrzej Chryzostom Załuski	Kasper Kazimierz Cieciszowski
Bartłomiej Soloznicki	Klemens z Widawy
Bogusław Radoszewski	Krzysztof Kazimirski
Borzysław	Michał Trestka
Filip	Michał ze Lwowa
Franciszek ze Lwowa	Mikołaj (XIV w.)
Franciszek Kandyd Ossoliński	Mikołaj (XV w.)
Henryk	Mikołaj Wieżgajło
Jakub	Mikołaj Pac
Jan (XV w.)	Mikołaj Stanisław Święcicki
Jan Filipowicz	Samuel Jan Ożga
Jan Andruszewicz	Stanisław z Buzowa
Jan Leszczyński	Stanisław z Bractawia
Jan Paweł (Ignacy) Gomoliński	Stanisław (XV w.)
Jan Joachim Tarło	Stanisław Zaremba
Jerzy Talat	Stanisław Jan Witwicki
Józef Wereszczyński	Tomasz Ujejski
Józef Antoni Łaszcz (koadiutor)	Walenty Maciej Arcemberski

* W obrębie poszczególnych imion obowiązuje porządek chronologiczny. Ewentualne drugie imię nie wpływa na kolejność wyliczenia.

TRANSLACJE BISKUPÓW KIJOWSKICH *

Mikołaj Wiezgajło KIJÓW (1526) → Żmudź (1531)

Jan Andruszewicz KIJÓW (1546) → Łuck (1566)

Bogusław Radoszewski KIJÓW (1619) → Łuck (1633)

Andrzej Szoldrski KIJÓW (1634) → Przemyśl (1635) → Poznań (1636)

Jan Leszczyński KIJÓW (1655) → Chełmża (1656)

Stanisław Jan Witwicki KIJÓW (1679) → Łuck (1682) → Poznań (1688)

Andrzej Chryzostom Załuski KIJÓW (1683) → Płock (1692) → Warmia (1699)

Mikołaj Stanisław Święcicki KIJÓW (1697) → Poznań (1699)

Jan Joachim Tarło KIJÓW (1718) → Poznań (1723)

Kajetan Ignacy Sołtyk *Emaus* (1749) → KIJÓW (1756) → Kraków (1759)

Franciszek Kandyd Ossoliński *Dardanus* (1765) → KIJÓW (1774)

Kasper Kazimierz Cieciszowski *Theveste* (1775) → KIJÓW (1784) → Łuck + Żytomierz (1798) → Mohylew (1828)

* Majuskułą wyróżniono diecezję kijowską. Kursywą odróżniono tytularne stolice biskupie. Data w nawiasie odnosi się do momentu uzyskania prowizji papieskiej (prekonizacji) na dane biskupstwo.

ANNIWERSARIUM*

5 I 1745	urodziny biskupa Kaspra Kazimierza Cieciszowskiego
7 I 1774	śmierć biskupa Józefa Andrzeja Załuskiego
9 I 1634	prekonizacja biskupa Andrzeja Szołdrskiego
1 II 1748	śmierć biskupa koadiutora Józefa Antoniego Łaszcz
9 II 1524	śmierć biskupa Jana Filipowicza
11 II 1534	papieska prowizja dla biskupa Franciszka ze Lwowa
12 II 1666	urodziny biskupa Walentego Macieja Arciszewskiego
16 II 1431	papieska prowizja dla biskupa Stanisława z Budzowa
19 II 1697	prekonizacja biskupa Mikołaja Stanisława Święcickiego
4 III 1698	śmierć biskupa Jana Stanisława Witwickiego
26 III 1598	śmierć biskupa Józefa Wereszczyńskiego
30 III 1700	prekonizacja biskupa Jana Pawła Gomolińskiego
1 IV 1650	śmierć biskupa Andrzeja Szołdrskiego
3 IV 1656	prekonizacja biskupa Tomasza Ujejskiego
9 IV 1646	prekonizacja biskupa Stanisława Zaremby
12 IV 1700	sakra biskupa Jana Pawła Gomolińskiego
21 IV 1655	prekonizacja biskupa Jana Leszczyńskiego
26 IV 1536	śmierć biskupa Franciszka ze Lwowa
1 V 1532	papieska prowizja dla biskupa Jerzego Talata

* W „Anniwersarium” odnotowano datyienne urodzin, prowizji papieskich (prekonizacji), sakr i zgonów biskupów kijowskich – w tych przypadkach, gdy są one znane.

1 V 1711	śmierć biskupa Andrzeja Chryzostoma Załuskiego
5 V 1599	prekonizacja biskupa Krzysztofa Kazimirskiego
7/9 V 1645	śmierć biskupa Aleksandra Sokołowskiego
25 V 1495	papieska prowizja dla biskupa Bartłomieja Solonickiego
29 V 1715	prekonizacja biskupa Walentego Macieja Arciszewskiego
1 VI 1526	papieska prowizja dla biskupa Mikołaja Wieżgajły
5 VI 1592	prekonizacja biskupa Józefa Wereszczyńskiego
12 VI 1679	prekonizacja biskupa Stanisława Jana Witwickiego
12 VI 1715	urodziny biskupa Kajetana Ignacego Sołtyka
13 VI 1473	śmierć biskupa Klemensa z Widawy
17 VI 1619	prekonizacja biskupa Bogusława Radoszewskiego
22 VI 1487	papieska prowizja dla biskupa Michała ze Lwowa
28 VI 1831	śmierć arcybiskupa Kaspra Kazimierza Cieciszowskiego
29 VI 1775	prekonizacja na koadiutora biskupa Kaspra Kazimierza Cieciszowskiego
4 VII 1520	papieska prowizja dla biskupa Jana Filipowicza
21 VII 1636	prekonizacja biskupa Aleksandra Sokołowskiego
30 VII 1788	śmierć biskupa Kajetana Ignacego Sołtyka
1 VIII 1689	śmierć biskupa Tomasza Ujejskiego
7 VIII 1741	prekonizacja na koadiutora biskupa Józefa Antoniego Łaszczka
7 VIII 1784	śmierć biskupa Franciszka Kandyda Ossolińskiego
12 VIII 1702	urodziny biskupa Józefa Andrzeja Załuskiego
13 VIII 1718	śmierć biskupa Jana Joachima Tarły
27 VIII 1546	papieska prowizja dla biskupa Jana Andruszewicza
9 IX (1494?)	śmierć biskupa Michała ze Lwowa
22 IX 1749	prekonizacja na koadiutora biskupa Kajetana Ignacego Sołtyka
23 IX 1717	śmierć biskupa Walentego Macieja Arciszewskiego
24 IX 1759	prekonizacja biskupa Józefa Andrzeja Załuskiego
27 IX 1723	prekonizacja biskupa Samuela Jana Ożgi
8 X 1775	sakra biskupa Kaspra Kazimierza Cieciszowskiego

13 X 1765	sakra biskupa Franciszka Kandyda Ossolińskiego
29 (19?) X 1477	papieska prowizja dla biskupa Jana
4 XI 1759	sakra biskupa Józefa Andrzeja Załuskiego
9 XI 1749	sakra biskupa Kajetana Ignacego Sołtyka
15 XI 1683	prekonizacja biskupa Andrzeja Chryzostoma Załuskiego
19 XI 1431	papieska prowizja dla biskupa Stanisława z Bracławia
27 XI 1636	sakra biskupa Aleksandra Sokołowskiego
27 XI 1707	śmierć biskupa Mikołaja Stanisława Święcickiego
30 XI 1658	urodziny biskupa Jana Joachima Tarły
5 XII 1718	prekonizacja biskupa Jana Joachima Tarły
15 XII 1320	papieska prowizja dla biskupa Henryka
20 XII 1773	prekonizacja na koadiutora biskupa Franciszka Kandyda Ossolińskiego

WYBÓR LITERATURY

- Abraham W., *Jakub Strepa, arcybiskup halicki 1391–1409*, Kraków 1908
- Abraham W., *Początki arcybiskupstwa łacińskiego we Lwowie*, Lwów 1909
- Abraham W., *Powstanie i organizacja Kościoła łacińskiego na Rusi*, t. 1, Lwów 1904
- Abraham W., *Uzupełniony katalog dawnych łacińskich biskupów kijowskich*, „Collectanea Theologica” 18 (1937), s. 413–426
- Achremczyk S., Marchwiński R., Przeracki J., *Poczet biskupów warmińskich*, Olsztyn 1994
- Acta capitulorum provinciae Poloniae Ordinis Praedicatorum*, t. 1 (1225–1600), ed. R. F. Madura, Romae 1972
- Analecta Romana quae historiam Poloniae saeculi XVI illustrant ex archivis et bibliothecis excerpta*, ed. J. Korzeniowski (*Scriptores rerum Poloniarum*, t. 15), Cracoviae 1894
- Banaszak M., *Sołtyk Kajetan Ignacy herbu własnego (1715–1788), biskup kijowski, potem krakowski, autor pism o Akademii Krakowskiej*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 4, pod red. H. E. Wyczawskiego, Warszawa 1983, s. 150–154
- Barącz S., *Rys dziejów Zakonu Kaznodziejskiego w Polsce*, cz. 1–2, Lwów 1861
- Barycz H., *Polacy na studiach w Rzymie w epoce odrodzenia (1440–1600)*, Kraków 1938
- Білоусов Ю., *Київсько-Житомирська римсько-католицька єпархія. Історичний нарис*, Житомир 2000
- Biskupi, senatorowie i dygnitarze polscy*, zebr. T. Żychliński (junior), [w:] T. Żychliński (senior), *Złota księga szlachty polskiej*, t. 15, Poznań 1893, s. 167–213
- Błaszczyk G., *Diecezja żmudzka od XV do początku XVII wieku. Ustrój*, Poznań 1993

- Błaszczuk G., *Dzieje stosunków polsko-litewskich od czasów najdawniejszych do współczesności*, t. 1 – *Trudne początki*, Poznań 1998
- Borkowska M., *Z dziejów opactwa cystersów w Wąchocku*, Kielce 1998
- Bukowski J., *Dzieje reformacji w Polsce od wejścia jej do Polski aż do jej upadku*, t. 1–2, Kraków 1883–1886
- Bullarium Poloniae*, t. 1 (1000–1342), ed. I. Sułkowska-Kuraś et S. Kuraś, Romae 1982; t. 2 (1342–1378), ed. I. Sułkowska-Kuraś et S. Kuraś, Romae 1985; t. 3 (1378–1417), ed. I. Sułkowska-Kuraś et S. Kuraś, Romae–Lublina 1988; t. 4 (1417–1431), ed. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś et H. Wajs, Romae–Lublina 1992; t. 5 (1431–1449), ed. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, M. Kowalczyk, A. Wajs et H. Wajs, Romae–Lublina 1995; t. 6 (1447–1464), ed. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, P. Sczaniecki et M. Kowalczyk, Romae–Lublina 1998
- Chryścianizacja Litwy*, pod red. J. Kłoczowskiego, Kraków 1987
- Chrzanowski I., *W obronie sponiewieranej czci metropolity Kaspra Cieciszowskiego*, Lwów 1936
- Chrzest Litwy. Geneza – przebieg – konsekwencje*, pod red. T. Zahajkiewicza, Lublin 1990
- Ciechanowicz J., *Rody rycerskie Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 1–5, Rzeszów 2001
- Czaplewski P., *Tytularny episkopat w Polsce średniowiecznej*, Poznań 1915
- Czaplewski P., *Wykaz oficjałów gdańskich i pomorskich od 1467–1824 r.*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 19 (1912), s. 1–128
- Czeppe M., *Sołtyk Kajetan Ignacy herbu własnego (1715–1788), biskup krakowski, zesłaniec*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 40, Warszawa – Kraków 2000–2001, s. 386–404
- Długosz T., *Biskupi polscy XVII i XVIII w. Obsada, dyspensy, taksy*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 5 (1958) z. 2, s. 73–98
- Długosz T., *Z dziejów biskupstwa kijowskiego*, „Collectanea Theologica” 13 (1932) z. 1–2, s. 70–89

- Dobszewicz T., *Wiadomość historyczna o biskupstwie kijowskim rzymsko-katolickim od założenia jego aż do roku 1339 z dodaniem życiorysu biskupa kijowskiego Józefa Wereszczyńskiego*, Gniezno 1883
- Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku. Aktywność duszpasterska i kultura intelektualna*, pod red. J. Kłoczowskiego i J. A. Spieża (*Studia nad historią dominikanów w Polsce*, t. 3), Poznań 2002
- Dygdała J., *Episkopat rzymskokatolicki doby saskiej. Aktywność w życiu publicznym Rzeczypospolitej*, [w:] *Między monarchią a demokracją. Studia z dziejów Polski XV–XVIII wieku*, pod red. A. Sucheni-Grabowskiej i M. Żaryn, Warszawa 1994, s. 332–376
- Fijałek J., *Biskupstwa greckie na ziemiach ruskich od poł. XIV w. na podstawie źródeł greckich*, „Kwartalnik Historyczny” 11 (1897), s. 1–63
- Fijałek J., *Średniowieczne biskupstwa Kościoła Wschodniego na Rusi i Litwie*, „Kwartalnik Historyczny” 10 (1896), s. 487–521
- Friese C. G., *De episcopatu Kioviensi, cuius sedes olim fuit Kioviae, nunc vero Zytomiriae in Ukraina, eiusque praesulibus brevis commentatio [...]*, Varsaviae 1763
- Gacki J., *Benedyktyński klasztor w Sieciechowie według pism i podań miejscowych*, Radom 1872
- Gams P. B., *Series episcoporum Ecclesiae Catholicae*, Ratisbonae 1873
- Godlewski M., *Cieciszowski Kacper Kazimierz herbu Kolumna (1745–1831), arcybiskup mohylowski i metropolita wszystkich kościołów rzymsko-katolickich w Cesarstwie Rosyjskim*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 4, Kraków 1938, s. 38–39
- Góralski W., *Andrzej Chryzostom Załuski, biskup płocki 1692–1698. Wkład w dzieło recepcji reformy trydenckiej*, Warszawa 1987
- Górniak M., *Kijowska diecezja katolicka, kijowska diecezja łacińska*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin 2000, kol. 1424–1426

- Graff T., *Katolicki episkopat metropolii gnieźnieńskiej i lwowskiej wobec wyboru pseudopapieża Feliksa V przez Sobór Bazylejski*, „Nasza Przyszłość” 99 (2003), s. 55–129
- Gramatowski W., *Polonika liturgiczne w Kongregacji Obrzędów 1588–1632. Studium z dziejów Kurii Rzymskiej*, Rzym–Warszawa 1988
- Grzywacz J., *Nominacje biskupów w Polsce przedrozbiorowej*, Lublin 1960
- Gumbley G., *Series praesulum assumptorum ex Ordine Praedicatorum*, „Analecta Sacri Ordinis Fratrum Praedicatorum” 33–34 (1925–1926) t. 17, s. 577–586, 649–650, 767–778
- Halecki O., *Andruszewicz Jan herbu Doliwa, biskup kijowski*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 1, Kraków 1935, s. 97–98
- Hałambiec M. J., *Dzieje niektórych klasztorów dawnej prowincji ruskiej OO. Franciszkanów*, t. 1, Kraków 1996, 2000²; t. 2, Kraków 2000
- Herbst S., *Filipowicz Jan herbu Pobóg († pocz. 1524), biskup kijowski*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 6, Kraków 1946–1948, s. 454
- Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi*, t. 1–6, Monasterii – Patavii 1913–1958
- [Hołowiński I.], *Józef Wereszczyński, biskup kijowski, kaznodzieja z wieku XVI*, „Pamiętnik Religijno-Moralny” 12 (1853) t. 24, s. 51–73
- Index studiosorum Universitatis Cracoviensis annis 1400–1500*, ed. J. Zathey et. J. Reichen, Wratislaviae 1974
- Ioannis Długossii Senioris, canonici Cracoviensis, opera omnia*, cur. A. Przeździecki, t. 1, Cracoviae 1887; t. 12–14, Cracoviae 1876–1878
- Iwanicki K., *Kościół i kaplice w Kijowie*, Warszawa [1931]
- Jarra E., *Twórczość prawna duchowieństwa polskiego (966–1800)*, [w:] *Sacrum Poloniae Millenium. Rozprawy – Szkice – Materiały historyczne*, t. 1, Rzym 1954, s. 253–390
- Kantak K., *Franciszkanie polscy*, t. 1–2, Kraków 1937–1938
- Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, pod red. H. E. Wyczawskiego, Kalwaria Zebrzydowska 1985

- Kłoczowski J., *Michał ze Lwowa (zm. 1494?), biskup kijowski obrządku łacińskiego, dominikanin*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 20, Wrocław 1975, s. 625
- Korczak L. *Litewska rada wielkokszyżęca XV wieku*, Kraków 1998
- Korczyński K., *Katedra kijowska*, Cieszyn 1861
- Korespondencja Józefa Andrzeja Załuskiego 1724–1736*, oprac. B. S. Kupść i K. Muszyńska, Wrocław 1967
- Korytkowski J., *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy od roku 1000 aż do roku 1821 czyli do połączenia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego z biskupstwem poznańskim*, t. 1–5, Poznań 1887–1892
- Korytkowski J., *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. 1–4, Gniezno 1882–1883
- Kossakowski S.K., *Monografie historyczno-genealogiczne rodzin polskich*, t. 1–3, Warszawa 1859–1872
- Krahel T., *Zarys dziejów (archi)diecezji wileńskiej*, „*Studia Teologiczne. Białystok–Drohiczyn–Łomża*” 5–6 (1987–1988), s. 7–72
- Krętosz J., *Organizacja archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego od XV w. do 1772 r.*, Lublin 1986
- Królik L., *Kapituła kolegiacka w Warszawie do końca XVIII wieku*, Warszawa 1990
- Krzyżanowski W., *Katedra płocka i jej biskupi*, Płock 1877
- Księgi egzaminów do święceń w diecezji krakowskiej z lat 1573–1614*, oprac. Z. Pietrzyk, Kraków 1991
- Kumor B., *Episkopat łaciński wobec Unii Brzeskiej (1590–1637)*, [w:] *Unia Brzeska – przeszłość i teraźniejszość 1596–1996*, pod red. P. Natanka i R. M. Zawadzkiego, Kraków 1998, s. 15–39
- Kumor B., *Organizacja diecezji litewskich do końca XV w.*, [w:] *Chrzest Litwy. Geneza – przebieg – konsekwencje*, Lublin 1990, s. 77–90
- Kumor B., *Ożga Jan Samuel herbu Rawicz (ok. 1680–1756), biskup kijowski i czernihowski*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 24, Wrocław 1979, s. 685–686
- Kumor B., *Projekt reorganizacji Kościoła łacińskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów z 1790 roku*, [w:] *Ecclesia Posnaniensis*

- sis. *Opuscula Mariano Banaszak septuagenario dedicata*, Poznań 1998, s. 107–111
- Kumor B., *Radoszewski (Boksa-Radoszewski) Bogusław herbu Oksza (ok. 1577–1638), biskup kijowski, następnie łucki obrządku łacińskiego*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 29, Wrocław 1986, s. 747–748
- Kumor B., *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772–1918)*, Kraków 1980
- Kurczewski J., *Biskupstwo wileńskie od jego założenia aż do dni obecnych*, Wilno 1912
- Kurczewski J., *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, t. 1–3, Wilno 1908–1916
- Lisowski J., *De servitiis: communi et minutis episcoporum Poloniae*, Romae 1982
- Litak S., *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*, Lublin 1996
- Łętowski L., *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*, t. 1–4, Kraków 1852–1853
- Mazur Z., *Michał Trestka (zm. ok. 1429), dominikanin, biskup kijowski obrządku łacińskiego*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 20, Wrocław 1975, s. 617–618
- Monumenta Ucrainae historica*, coll. A. Šeptyckij, t. 1 (1075–1623), Romae 1964; t. 2 (1624–1648), Romae 1965; t. 3 (1650–1670), Romae 1966; t. 4 (1671–1701), Romae 1967; t. 5 (1702–1728), Romae 1968; t. 6 (1729–1773), Romae 1968; t. 7 (1774–1807), Romae 1969; t. 8 (1808–1839), Romae 1970
- Morawski M., *Synod diecezjalny w dawnej Polsce*, Włocławek 1937
- Müller W., *Ossoliński Ignacy Franciszek, w zakonie Franciszek Kandyd, herbu Topór (1732–1783), biskup kijowski*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 24, Wrocław 1979, s. 395–396
- Nabywaniec S., *Kazimirski (Kazimierski) Krzysztof biskup, ur. ok. 1548 w województwie krakowskim, zm. ok. 1619 w Kijowie*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin 2000, kol. 1296
- Nagielski M., *Sokołowski Aleksander herbu Pomian (1592–1645), biskup kijowski, opat trzemeszeński*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 40, Warszawa – Kraków 2000–2001, s. 111–113

- Niesiecki K., *Herbarz polski*, t. 1–10, wyd. J. N. Bobrowicz, Lipski 1839–1846
- Nir R., *Cieciszowski (Cieciszewski) Kasper arcybiskup, ur. 1745 w Ozorowie, zm. 28 IV 1831 w Łucku, działacz polityczno-społeczny*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 3, Lublin 1979, kol. 464
- Nitecki P., *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992
- Nitecki P., *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000
- Nowacki J., *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 1–2, Poznań 1959–1964
- Nowowiejski A. J., *Płock. Monografia historyczna*, Płock 1930²
- Obertyński Z., *Historia Kościoła ormiańskiego w Polsce*, Warszawa 1990
- Ochmański J., *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie*, Poznań 1972
- Ochmański J., *Powstanie, rozwój i kryzys sieci parafialnej w diecezji wileńskiej od chrystianizacji Litwy w roku 1387 do przełomu XVI/XVII wieku*, „Roczniki Humanistyczne” 38 (1990) z. 2, s. 23–60
- Ogrodnik R., *Organizacja diecezji chełmskiej obrządku łacińskiego w latach 1375–1546*, [w:] *Średniowieczny Kościół polski. Z dziejów duszpasterstwa i organizacji kościelnej*, pod red. M. T. Zahajkiewicza i S. Tylusa, Lublin 1999, s. 139–149
- Okolski S., *Chioviensium et Czernichoviensium episcoporum Sanctae et Catholicae Ecclesiae Romanae ordo et numerus descriptus [...]*, Leopoli 1646
- Okolski S., *Biskupów kijowskich i czernichowskich Świętego Katolickiego Kościoła Rzymskiego porządek i liczba*, Kraków 1853
- Описание Кіевсофіўскаго Собора и кіевскоу ієпархіу [...]*, Київ 1825
- Pałka P., *Aniwersarze katedralnej kapituły chełmskiej obrządku łacińskiego*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 4 (1957) z. 3, s. 29–52
- Pamiętki dziejów Biblioteki Załuskich*, oprac. J. Płaza i B. Sajna, Warszawa 1997

- Pawelec W. F., *Biskupstwo chełmskie (szkic historyczny)*, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie” 15 (1933) nr 8, s. 286–15; nr 4, s. 134–145; nr 11, s. 386–400; 17 (1935) nr 1, s. 16–28; nr 2, s. 63–67; nr 6–7, s. 224–227
- Pelczar J., *Zarys dziejów kaznodziejstwa w Kościele katolickim*, t. 2, Kraków 1896
- Petrowicz G., *La Chiesa Armena in Polonia*, t. 1 (1350–1624), Roma 1971
- Pietrzyk Z., *W kręgu Strasburga. Z peregrynacji młodzieży z Rzeczypospolitej polsko-litewskiej w latach 1538–1621*, Kraków 1997
- Polonica ex libris «Obligationum et solutionum» Camerae Apostolicae ab a. 1373*, coll. J. Lisowski, Romae 1960
- Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Warszawa 1914
- Pontificia Commissio ad Redigendum Codicem Iuris Canonici Orientalis. Fontes*, ser. III t. 7 cz. 2 – *Acta Iohannis PP. XXII (1317–1334)*, coll. A. L. Tăutu, Vaticanis 1952; t. 8 – *Acta Benedicti PP. XII (1334–1342)*, coll. A. L. Tăutu, Vaticanis 1958; t. 9 – *Acta Clementis PP. VI (1342–1352)*, coll. A. L. Tăutu, Vaticanis 1960; t. 10 – *Acta Innocentii PP. VI (1352–1362)*, coll. A. L. Tăutu, Vaticanis 1961; t. 11 – *Acta Urbani PP. V (1362–1370)*, coll. A. L. Tăutu, Vaticanis 1964; t. 12 – *Acta Gregorii PP. XI (1370–1378)*, coll. A. L. Tăutu, Vaticanis 1966; t. 13 cz. 1 – *Acta Urbani PP. VI (1378–1389)*, *Bonifacii PP. IX (1389–1404)*, *Innocentii PP. VII (1404–1406)* et *Gregorii PP. XII (1406–1415)*, coll. A. L. Tăutu, Vaticanis 1970; t. 13 cz. 2 – *Acta pseudopontificum Clementis VII (1378–1394)*, *Benedicti XIII (1394–1417)*, *Alexandri V (1409–1410)* et *Iohannis XXIII (1406–1415)*, coll. A. L. Tăutu, Vaticanis 1971; t. 14 – *Acta Martini PP. V (1417–1431)*, coll. A. L. Tăutu, cz. 1–2, Romae 1980; t. 15 – *Acta Eugenii PP. IV (1431–1447)*, coll. G. Fedalto, Romae 1990
- Prokop K. R., *Arcybiskupi gnieźnieńscy w tysiącleciu*, Kraków 2000
- Prokop K. R., *Biskupi pomocniczy w diecezjach polskich w dobie przedtrydenckiej (2. poł. XIII – 1. poł. XVI w.)*, Kraków 2002
- Prokop K. R., *Początki instytucji biskupów pomocniczych w średniowiecznych diecezjach polskich (do końca XIII w.)*, [w:] *Re-*

- ligie i religijność w Polsce*, pod red. J. Drabiny, Kraków 2001, s. 29–43
- Prokop K. R., *Poczet biskupów krakowskich*, Kraków 1999
- Prokop K. R., *Polscy biskupi franciszkańscy. Słownik biograficzny*, Kraków 2003
- Prokop K. R., *Pozycja diecezji kamienieckiej w cursus honorum biskupstw Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI–XVIII wieku*, [w:] *Pasterz i twierdza. Księga jubileuszowa dedykowana Księdzu Biskupowi Janowi Olszańskiemu, ordynariuszowi diecezji w Kamieńcu Podolskim*, pod red. J. Wołczańskiego, Kraków – Kamieniec Podolski 2001, s. 199–205
- Prokop K. R., *Sylwetki biskupów łuckich*, Biały Dunajec – Ostróg 2001
- Propozycje konsystorialne w XVI wieku. Omówienie – teksty polskie*, wyd. H. Fokciński, Rzym 1994
- Przyałkowski W., *Żywoty biskupów wileńskich*, t. 1, Sankt Petersburg 1860
- Przyboś A., *Gomoliński Jan Paweł herbu Jelita (zm. 1711), biskup kijowski*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 8, Wrocław 1959–1960, s. 270
- Radwan M., *Archiwa diecezji łucko-żytomierskiej. Repertorium*, Lublin 2003
- Receptiones seu installationes ad episcopatum, praelaturas et canonicatus ecclesiae cathedralis Posnaniensis ab anno 1532 ad annum 1800*, ed. R. Weimann, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego” 35 (1909), s. 1–167
- Relacja o stanie diecezji kijowskiej biskupa K. K. Cieciszowskiego z roku 1793*, wyd. B. Kumor, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 62 (1993), s. 147–160
- Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituhuaniae*, t. 1–2, ed. P. Rabikauskas, Romae 1971–1978
- Rzepnicki F., *Vitae praesulum Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae res precipuae illorum temporibus gestae ad annum 1760. Origo ecclesiarum cathedralium quattuor libris comprehensae* [...], t. 1–3, Posnaniae 1761–1763

- Sarna W., *Episkopat przemyski obrządku łacińskiego*, t. 2, Przemysł 1910
- Seredyka J., *Biskupi na sejmach za panowania Zygmunta III Wazy*, [w:] *Jezuicka ars historica*, pod red. M. Inglota i S. Obirka, Kraków 2001, s. 499–514
- Seredyka J., *Parlamentarzyści drugiej połowy panowania Zygmunta III Wazy*, Opole 1989
- Sowa A. L., *Świat ministrów Augusta II. Wartości i poglądy funkcjonujące w kręgu ministrów Rzeczypospolitej w latach 1702–1728*, Kraków 1995
- Stadnicki K., *O początkach arcybiskupstwa i biskupstw katolickich łac[ińskiego] obrz[ądku] na Rusi Halickiej i Wołyniu*, Lwów 1882
- Starowolski S., *Monumenta Sarmatarum, viam universae carnis ingressorum [...]*, Cracoviae 1655
- Stopka K., *Armenia Christiana. Unionistyczna polityka Konstantynopola i Rzymu a tożsamość chrześcijaństwa ormiańskiego (IV–XV w.)*, Kraków 2002
- Stopka K., *Kościół ormiański na Rusi w wiekach średnich*, „Nasza Przyszłość” 62 (1984), s. 27–95
- Stopka K., *Ormianie w Polsce dawnej i dzisiejszej*, Kraków 2000
- Studia nad historią dominikanów w Polsce*, t. 1–2, pod red. J. Kłoczowskiego, Warszawa 1975
- Subera I., *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich. Wybór tekstów ze zbioru Jana Wężyka z r. 1761*, Warszawa 1981
- Szorc A., *Z działalności kościelnej biskupa Andrzeja Chryzostoma Załuskiego na Warmii (1698–1711)*, „Studia Warmińskie” 4 (1967), s. 35–82
- Szostkiewicz Z., *Katalog biskupów obrządku łacińskiego przedrozbiorowej Polski*, [w:] *Sacrum Poloniae Millenium. Rozprawy – Szkice – Materiały historyczne*, t. 1, Rzym 1954, s. 391–608
- Szulej K., *Dyplomy kancelarii Władysława Jagiełły dotyczące jego stosunków z episkopatem Polski i Litwy*, „Roczniki Humanistyczne” 49 (2001) z. 2, s. 51–109
- Szurek S., *Ustawy synodów lwowskich z lat 1564, 1593, 1641 i 1765*, Lwów 1931

- Trajdos T. M., *Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława II Jagiełły (1386–1434)*, t. 1, Wrocław 1983
- Triller A., *Tomasz Ujejski (1612–1689) – ein heiligmäßiger ermländischer Dompropst*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands” 44 (1988), s. 29–35
- Tylus S., *Fundacje kościołów parafialnych w średniowiecznej archidiecezji lwowskiej*, Lublin 1999
- Tylus S., *Sieć parafialna łacińskiej archidiecezji halickiej w średniowieczu*, [w:] *Średniowieczny Kościół polski. Z dziejów duszpasterstwa i organizacji kościelnej*, pod red. M. T. Zahajkiewicza i S. Tylusa, Lublin 1999, s. 151–171
- Tylus S., *W sprawie datacji śmierci niektórych biskupów kresowych*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 70 (1998), s. 357–360
- Urban W., *Kazimirski (Kazimierski) Krzysztof herbu Bibersztein (zm. 1618), rzymsko-katolicki biskup kijowski*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 12, Wrocław 1966–1967, s. 292–293
- Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia*, t. 1–4, ed. A. Theiner, Romae 1860–1864
- Wiesiołowski J., *Episkopat polski XV w. jako grupa społeczna*, [w:] *Społeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. 4, pod red. S. K. Kuczyńskiego, Warszawa 1990, s. 236–295
- Wiltsch J. E. T., *Handbuch der kirchlichen Geographie und Statistik von dem Zeiten der Apostel bis zu dem Anfange des sechzehnten Jahrhunderts*, t. 1–2, Berlin 1846
- Wolff J., *Pacowie. Materiały historyczno-genealogiczne*, Petersburg 1885
- Wyczawski H. E., *Pac (Pacewicz) Mikołaj herbu Gozdawa (ok. 1527–1585), biskup nominat kijowski, potem kasztelan smoleński*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 24, Wrocław 1979, s. 736–737
- Wyczawski H. E., *Wereszczyński Józef herbu Korczak (ok. 1530–1599), biskup kijowski, popularyzator teologii, zwłaszcza moralnej*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 4, pod red. H. E. Wyczawskiego, Warszawa 1983, s. 407–408

- Wyczawski H. E., *Witwicki Stanisław Jan herbu Sas (ok. 1630–1698), biskup kolejno kijowski, łucki, poznański, moralista, teolog ascetyczny*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 4, pod red. H. E. Wyczawskiego, Warszawa 1983, s. 449–451
- Wysocki J., *Załuski Andrzej Chryzostom herbu Junosza (1648–1711), biskup warmiński, historyk, tłumacz*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 4, pod red. H. E. Wyczawskiego, Warszawa 1983, s. 511–514
- Wysocki J., *Załuski Józef Andrzej herbu Junosza (1702–1774), biskup kijowski, pisarz historyczny, polemista*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 4, pod red. H. E. Wyczawskiego, Warszawa 1983, s. 517–525
- Zachariasiewicz F. X., *Vitae episcoporum Premislensium ritus latini [...]*, Viennae 1844
- Zachorowski S., *Rozwój i ustrój kapituł polskich w wiekach średnich*, Kraków 1912
- Załuski J. A., *Tragedie duchowne*, wyd. J. Lewański, Lublin 2000
- Zeissberg H. R., *Kleinere Geschichtsquellen Polens im Mittelalter*, „Archiv für österreichische Geschichte” 55 (1877), s. 1–167
- Żebrowski T., *Zarys dziejów diecezji płockiej*, Płock 1976

INDEKS OSÓB *

abp – arcybiskup; bł. – błogosławiony, błogosławiona; bp – biskup;
ces. – cesarz, cesarzowa; kard. – kardynał; pap. – papież; św. – święty,
święta

- Abraham Władysław* 16–18, 20–21,
24, 30, 34, 41
Aleksander Jagiellończyk 32, 35
Aleksander VI pap. 32
Aleksander VII pap. 83, 86
Aleksandrowicz Jan Alojzy bp 146
Andruszewicz Jan bp 42–45
Andruszewicz Mikołaj (młodszy) 42
Andruszewicz Mikołaj (starszy) 42
Andruszewicz Stanisław 42
Andruszewicz Wojciech 42
Andrzej (rzekomy biskup kijowski)
24
Andrzej Jastrzębiec bp 16
Andrzej z Opalenicy bp 28
Andrzej z Płońska bp 25
Antoni bp 28
Arcmberska Dorota z Myśleckich
111
Arcmberska Jadwiga z Ziemeckich
111
Arcmberski Jan 111
Arcmberski Piotr 111
Arcmberski Walenty Maciej bp
111–113, 115
- August II Wettyn* 98, 100, 104–105,
107–108, 110, 112, 115, 117,
132
August III Wettyn 124–125, 127,
132–134
Augustynowicz Jakub abp 141–142
- Bartłomiej Soloznicki* – zob. Solo-
znicki Bartłomiej
Batory Stefan – zob. Stefan Batory
Benedykt XIV pap. 119, 124
Berengariusz bp 15
Bernard abp 17
Bielawski Stanisław 138
Bierzyński Michał 138
Bodzęta z Kosowic abp 18
Bogoria Jarosław ze Skotnik – zob.
Jarosław Bogoria ze Skotnik
Bokum Jan Kazimierz bp 110
Bolognetti Albert kard. 51
Bona Sforza 37, 41
Borzysław bp 19, 20–21
Brancki Jan bp 71
Branicki Sebastian bp 53

* W indeksie wyróżniono pogrubioną czcionką imiona biskupów kijowskich oraz numery stron, na których mieszczą się ich biogramy. Kursywą odróżniono nazwiska autorów opracowań (XIX- i XX-wiecznych). Indeks nie obejmuje przedmowy, wstępu, podpisów pod ilustracjami, wyboru literatury oraz aneksów.

- Cecylia Renata Habsburżanka 80
 Charłęski Gabriel 138
 Chawłos Andrzej 73
 Chełkowski Jacek 102
 Chmielnicki Bohdan 65, 79, 82
 Chodkiewicz Jan Karol 72
 Chrystian August Sachsen-Zeiz
 (saski) kard. 98
 Cieciszowska Marcjanna z Suffczyń-
 skich 144
 Cieciszowski Adam 144
 Cieciszowski Dominik 144
 Cieciszowski Ignacy 144
Cieciszowski Kasper Kazimierz
 abp 142, 144–149
 Commendone Jan Franciszek bp 48
 Cudar Emeryk – zob. Emeryk Cudar
 Czacki Szczesny 120
Czaplewski Paweł 16
 Czarnecki August Józef bp 118
 Czarnecki Stefan 87
 Czartoryska Izabela z Koreckich 114
 Dąbski Stanisław Kazimierz bp 97,
 103, 107
 Dembowski Antoni Sebastian bp 135
 Dembowski Mikołaj bp 125
 Denhoff Jerzy Albrecht bp 97
 Diotallevi Franciszek bp 63
 Długosz Jan – zob. Jan Długosz
 Drzewicka Elżbieta z Wituskich 121
 Działtowski Stanisław – zob. Działtowski
 Stanisław
 Dzierżogowski Mikołaj abp 44
 Emeryk Cudar (Zudar) bp 17
Eubel Konrad 19, 30
 Eugeniusz IV pap. 24
 Feliks V (anty) pap. 26
 Feliński Zygmunt Szczesny bł. abp
 149
 Ferdynand III ces. 83
 Ferrari Zachariasz bp 35
Filip bp 16, 18, 19–20, 21–22
Filipowicz Jan bp 33, 34–35
 Firlej Henryk bp 69–70
 Firlej Mikołaj 57
 Florian z Mokrska bp 16
 Franciszek (rzekomy biskup kijow-
 ski) 24
Franciszek ze Lwowa bp 40–42
 Friesse (Friesius) Chrystian Gottlieb
 78
Gams Pius Bonifacy 19
 Garampi Józef kard. 145
 Gasztołd Wojciech 37
 Gembicki Jan bp 76, 83, 85–86
 Gembicki Wawrzyniec abp 65
 Gerard bp 15
 Gianotti (Działtowski) Stanisław bp 92
 Głowiński Samuel bp 142
 Gniewosz Mikołaj Wojciech bp 71
 Gomolińska Teresa z Lipskich 105
 Gomoliński Aleksander 105
Gomoliński Jan Paweł bp 95, 100,
 105–111, 113
 Gomoliński Stanisław bp 105
 Gorzeński Józef 127
 Gorzyński Antoni 138
 Gośliński Wawrzyniec bp 67
 Gozdzi Bernard bp 114, 116
 Górnicki Łukasz (młodszy) 86
 Grabowski Joachim Józef bp 148
 Grochowski Achacy bp 65
 Grzegorz XIII pap. 51
 Grzymałowska Katarzyna z Lesz-
 czyńskich 80
 Grzymałowski Stanisław 80
 Guadagni Jan Antoni kard. 123

Helena Rurykowiczówna 35
Henryk bp 15–16
Holszański Paweł Algimunt bp 42–
–43, 46, 48
Hołowczyc Szczepan abp 148–149

Jastrzębiec Andrzej – zob. Andrzej
Jastrzębiec
Jerzy z Sołok – zob. Talat Jerzy
Jezierski Stanisław Rajmund bp
141–142

Innocenty VII pap. 19–21
Innocenty VIII pap. 32
Innocenty X pap. 78, 83
Innocenty XI pap. 87, 90–91, 96–97
Innocenty XII pap. 97–98, 100, 103–
–104, 108
Innocenty XIII pap. 115, 118

Jadwiga Andegaweńska św. 22
Jagiello – zob. Władysław II Jagiełło
Jakub kard. 15
Jakub bp 16–17, 21
Jakub Strepa (Strzeмиę) bł. abp 17
Jakub z Michowa bp 35
Jakub z Piscii 32
Jan XXII pap. 15
Jan XXIII (anty) pap. 20, 22
Jan Paweł II pap. 149
Jan II Kazimierz Waza 82, 85–87,
90, 102
Jan III Sobieski 87–90, 94, 96–97,
102–104
Jan Albert Waza kard. 68–69
Jan z książąt litewskich bp 35, 37
Jan bp 29–30
Jan (kanonik krakowski) 28
Jan Długosz 20, 26, 28
Jan Filipowicz – zob. Filipowicz Jan
Jan Odrowąż abp 26
Jan Piotrowicz 32
Jan (Janko) z Czarnkowa 17–19
Janocki Jan Daniel Andrzej 138–139
Jarosław Bogoria ze Skotnik abp 18

Kałużewski Jakub 142–143
Kanigłowski Franciszek bp 124
Karnkowski Stanisław abp 51
Karol VI ces. 131
Karski Jan bp 142
Katarzyna II ces. 147
Katarzyna Leszczyńska 133
Kazimierz IV Jagiellończyk 25, 28–
–29, 46
Kazimirska Barbara z Gołuchow-
skich 57
Kazimirska Elżbieta z Firlejów 57
Kazimirski Krzysztof bp 57–62, 63
Kazimirski Mikołaj 57
Kazimirski Tomasz 57
Kaznowski Franciszek bp 115–116
Kierski Stanisław 104
Klemens VII pap. 37, 39–41
Klemens VIII pap. 56, 60
Klemens X pap. 87
Klemens XI pap. 113, 115, 131
Klemens XII pap. 132
Klemens XIII pap. 127, 134, 141
Klemens z Widawy bp 25, 26–29
Klonowic Sebastian Fabian 53, 57
Kochanowski Józef 138
Kochnowski Melchior Jan bp 146
Kołodzki Szymon 69
Komorowski Adam Ignacy abp 120
Konopacki Jan Karol bp elekt 77, 95
Korczyński Kasjan 142
Korytkowski Jan 85
Kossakowski Adam bp 148

- Kozierowski Ignacy Augustyn bp 138
- Koźmieński Kasper 53
- Kraszkowski Franciszek Józef bp 115
- Królik Ludwik* 112
- Kurdwanowski Józef 113
- Lanckoroński Wojciech 139
- Leon X pap. 35
- Leon XII pap. 148
- Leski Wojciech Stanisław bp 95, 124
- Leszczyńska Anna z Rozdrażewskich 80
- Leszczyńska Katarzyna – zob. Katarzyna Leszczyńska
- Leszczyński Andrzej abp 80–81
- Leszczyński Bogusław bp 97
- Leszczyński Jan** bp 79–83, 86
- Leszczyński Rafał 80–81
- Leszczyński Stanisław – zob. Stanisław Leszczyński
- Leszczyński Wacław (starszy) 79
- Leszczyński Wacław (młodszy) abp 77, 80, 86
- Leszczyński Władysław 80–81
- Leżeński Mikołaj 94
- Leżeński Tomasz bp 94
- Lipnicki Wojciech bp 57
- Lippomano Alojzy bp 44
- Lipski Jan abp 95
- Lipski Jan Aleksander kard. 80, 116, 124
- Lisowski Jan* 30
- Litta Wawrzyniec abp 147
- Ludwik XV 133
- Łaszcz Aleksander 119
- Łaszcz Anna z Modrzejowskich 119
- Łaszcz Józef Antoni 118–119, 124
- Łęczycki Mikołaj 84
- Łopaciński Józef Leon bp 146
- Łubieński Kazimierz bp 112
- Łubieński Maciej abp 76, 80, 92
- Łubieński Stanisław bp 80
- Łubieński Władysław Aleksander abp 80, 125
- Maciej ze Lwowa 40
- Maciejowski Bernard kard. 55, 62
- Madaliński Bonawentura bp 103
- Maksymilian Habsburg 52
- Malinowski Antonin bp 146
- Małachowski Jan bp 91, 97
- Mańkowski Jan 91
- Marcin V pap. 23–24
- Maria Kazimiera Sobieska 94–95
- Mathy Ludwik Józef bp 146
- Mączyńska Dorota z Zarembów 77
- Mączyński Jan 77
- Miaskowska Barbara z Leszczyńskich 80
- Miaskowski Wojciech 80
- Michał Korybut Wiśniowiecki 87, 90
- Michał Trestka** bp 20, 21–23, 24
- Michał ze Lwowa** bp 30–32
- Mikołaj V pap. 25–26, 28
- Mikołaj I ces. 148
- Mikołaj** bp (XIV w.) 17–19
- Mikołaj** bp (XV w.) 25–26
- Mikołaj Trestka 23
- Mikołaj z Budzowa 23
- Mikołaj z Gorzkowa 22
- Mikołaj z Tuliszkowa 40
- Mikoszewski 120
- Młodziejowski Andrzej Stanisław bp 145–146
- Mojżesz (nominat kijowski) 33–34

Morsztyn Jan Andrzej 87

Morsztyn Tobiasz 87

Myszkowski Piotr bp 55

Narbutowicz Wojciech – zob. Wojciech Narbutowicz

Niewiarowski Jan 76–77

Obertyński Zdzisław 16

Oborski Tomasz bp 69

Ochmański Jerzy 36

Odrowąż Jan – zob. Jan Odrowąż

Okęcki Antoni Onufry bp 145–146

Okolski Szymon 24, 26, 71, 77–79

Oleśnicki Zbigniew – zob. Zbigniew z Oleśnicy

Olszowski Andrzej abp 80, 92, 136

Opalińska Katarzyna z Leszczyńskich 80

Opaliński Piotr 80

Ossolińska Teresa z Siennickich 141, 143

Ossoliński Franciszek Kandyd bp 120, **140–144**, 145–146

Ossoliński Jan Stanisław 139

Ossoliński Jan Zbigniew 141

Ossoliński Maksymilian 141

Ostrogski Janusz 58, 66

Ożga Andrzej 116–117

Ożga Antoni 116

Ożga Gryzelda 117

Ożga Jerzy 116

Ożga Katarzyna Anna z Sokolnickich 116

Ożga Mikołaj 116

Ożga Piotr 116

Ożga Samuel Jan bp **116–120**, 124–125, 143

Ożga Stefan 116

Pac Aleksandra z Holszańskich 46

Pac Kazimierz bp 46

Pac Mikołaj (starszy) 46

Pac Mikołaj (młodszy) nominat kijowski **45–52**, 55

Pac Mikołaj bp 46

Pac Mikołaj Stefan bp 46

Paolucci Fabrycjusz kard. 109

Paprocki Bartosz 23, 56

Paweł III pap. 43

Paweł IV pap. 44–45

Paweł V pap. 63

Paweł I ces. 147

Pelczar Józef Sebastian św. bp 55

Pikarski Adrian 87

Piotr I ces. 110

Piotr z Opola bp 17

Piotrowicz Jan – zob. Jan Piotrowicz

Pius V pap. 50

Pius VI pap. 145, 147–148

Piwnicki Michał Jan bp 148

Płaskowski Fabian Franciszek bp 124

Poniatowski Michał Jerzy abp 130

Poniatowski Stanisław August – zob. Stanisław August Poniatowski

Poniński Karol bp 116

Popławski Mikołaj bp 97–98

Potkański Franciszek bp 130

Potocka Anna z Leszczyńskich 80

Potocki Jan 80

Potocki Teodor Andrzej abp 122

Prażmowski Adam Michał bp 149

Prażmowski Franciszek bp 97–98

Protasiewicz Walerian bp 44

Provana Trajan 62

Przybyszewski Bolesław 41

Rabczewski Józef 138

- Radoszewska Zofia z Mogilnickich 62
- Radoszewski Bogusław** bp 62–66, 68, 75
- Radoszewski Jerzy 62
- Radoszewski Marek 62–63
- Radoszewski Wojciech Józef bp 62
- Radziejowski Michał Stefan kard. 91, 102
- Radziwiłł Jerzy kard. 51, 59, 95
- Radziwiłł Mikołaj (starszy) 36
- Radziwiłł Mikołaj bp 34, 37, 39
- Radziwiłł Wojciech bp 39
- Rakowski Stanisław 86
- Rogowski Iwo Onufry bp 146
- Rostkowski Adam Kostka bp 132, 134
- Rościszewski Kajetan 138
- Rozdrażewski Hieronim bp 80
- Różycki Stanisław 75
- Rupniewski Stefan bp 115
- Rutski Józef Welamin abp 66, 75
- Rzewuski Wacław 129, 139
- Santacroce Antoni kard. 75
- Siemowit IV mazowiecki 18–19
- Sierakowski Antoni Maciej bp 146
- Sierakowski Wacław Hieronim abp 141, 143
- Siestrzeńcewicz Stanisław abp 148
- Skarga Piotr 57
- Skarszewski Wojciech abp 146
- Sobieska Maria Kazimiera – zob. Maria Kazimiera Sobieska
- Sobieski Jan – zob. Jan III Sobieski
- Sokołowska Elżbieta z Grochowskich 71
- Sokołowska Elżbieta z Szoldrskich 71
- Sokołowska Jadwiga z Trzebuchowskich 71
- Sokołowski Aleksander** bp 71–77, 78, 115
- Sokołowski Jarosław 71
- Sokołowski Mikołaj 71
- Sokołowski Stanisław 71
- Sokołowski Wojciech 71–72
- Solikowski Hieronim 95
- Solikowski Jan Dymitr abp 95
- Soloznicki Bartłomiej** bp 32–34
- Sołtyk Helena 122
- Sołtyk Józef Franciszek 120
- Sołtyk Kajetan Ignacy** bp 95, 120–130, 135, 139
- Sołtyk Katarzyna 122
- Sołtyk Konstancja z Drzewickich 120–121
- Sołtyk Maciej 121
- Sołtyk Maciej Aleksander bp 121–123
- Sołtyk Tomasz 121
- Sołtyk Zuzanna z Gołyńskich 121
- Sosnowski Grzegorz 52–53
- Sosnowski Iwan bp 52
- Stanisław Leszczyński 80, 104, 110–111, 132–133
- Stanisław August Poniatowski 130, 136, 141–142, 145–146, 148
- Stanisław** bp (XV w.) 29, 30
- Stanisław z Braclawia** bp 24–25
- Stanisław z Budzowa** 23–24
- Stefan Batory 52–53
- Stefan bp 15
- Stefan ze Lwowa bp 17
- Straszewski Stanisław 70
- Strepa Jakub – zob. Jakub Strepa
- Strojnowski Hieronim bp 148
- Suszycki Remigiusz 115

- Sykstus IV pap. 29
 Sykstus V pap. 55
 Szaniawski Felicjan Konstanty bp 95
 Szaniawski Jan Feliks bp 95
 Szczepkowski Kasper 124
 Szembek Bartłomiej 84
 Szembek Jadwiga 84
 Szembek Jan Krzysztof bp 115
 Szembek Jerzy Józef abp 84
 Szembek Józef Eustachy bp 124
 Szembek Krzysztof Antoni abp 84
 Szembek Krzysztof Hilary bp 138
 Szembek Stanisław abp 84, 97
 Szlichtyng 82
 Szoldrska Małgorzata z Manieckich
 vel Piegłowskich 66
Szoldrski Andrzej bp 65, 66–71,
 73, 75
 Szoldrski Stanisław 66
 Szostkiewicz Zbigniew 19
 Szpot (Spot) Andrzej bp 94
 Szymon (przeor) 20
 Szymon z Łowicza 40–41
 Szyszkowski Marcin bp 80
 Ścibor z Radzymina bp 18–19
 Święcicka Anna z Lubikowskich
 (z Krzyżanowskich?) 100
 Święcicki Abraham 100
Święcicki Mikołaj Stanisław bp
 100–105, 107, 110
 Święcicki Stanisław Jacek bp 91,
 101–102
 Tabor Wojciech bp 32
Talat Jerzy bp 38–40
 Talat Piotr 38
 Tamburini Michał 136
 Tarło Anna z Czartoryskich 114
 Tarło Jan 114
Tarło Jan Joachim bp 95, 113–116,
 118, 132
 Tarło Katarzyna z Działyńskich 114
 Tarło Michał Bartłomiej bp 95, 114
 Tarło Paweł abp 114
 Tarło Piotr bp 113–115
 Tarło Stanisław bp 114
 Tokarski Andrzej 138
 Tolibowski Ludwik 102
 Tomisław 18
Trojdos Tadeusz Maria 16–18
 Trestka Michał – zob. Michał Trest-
 ka
 Tryzna Marcin 34
 Trzebicki Andrzej bp 80, 86
 Tuczyńska Marianna z Leszczyń-
 skich 80
 Tuczyński Andrzej 80
 Tyszkiewicz Antoni bp 118
 Tyszkiewicz Jerzy bp 75
 Uchański Jakub abp 48
 Ujejska Zuzanna (z domu Packów-
 na) 83–84
 Ujejski Stanisław 83, 85
Ujejski Tomasz bp 83–89
 Urban VIII pap. 66, 68, 70, 73, 75
 Visconti Honorat abp 70, 75
 Wacław (kaznodzieja) 20
 Wereszczyńska Anna z Głowackich
 57
 Wereszczyńska Anna z Jarowskich
 52–53
 Wereszczyńska Małgorzata z So-
 snowskich 52
 Wereszczyński Andrzej 52–53
Wereszczyński Józef bp 52–57
 Wereszczyński Maciej 57

Wereszczyński Paweł 57
Wereszczyński Teodor 52
Wereszczyński Wiktor 57
Wężyk Jan abp 65, 80
Wierbkowski Jan 48
Wierzbiński Wacław bp 40
Wierzbowski Hieronim bp 112
Wierzbowski Stefan bp 91
Wieżgajło Mikołaj bp 35–38, 39
Wieżgajło Miszko (Mikołaj) 36
Wilkszycki Baltazar bp 116
Wiśniowiecki Michał Korybut – zob.
Michał Korybut Wiśniowiecki
Witold Aleksander 21
Witwicka Anna z Rościeskich 89
Witwicki Samuel 89
Witwicki Stanisław Jan bp 87, 89–
–92, 96
Władysław II Jagiełło 19, 22
Władysław IV Waza 62, 66–68, 72–
–73, 76, 78, 85
Wodzicki Michał bp 95, 134
Wodzyński Gabriel bp 145
Wojciech Narbutowicz 28–29
Wojciech Tabor – zob. Tabor Woj-
ciech
Wolff Teodor bp 117
Woroniecka Elżbieta z Uchańskich
52
Woroniecki Jakub (nominat kijow-
ski) 52
Woroniecki Jerzy 52
Wydzga Jan Stefan abp 102
Wyszegerd 36
Wyszyński Stefan kard. 100
Zakrzewski Ignacy 102
Zalasowski Mikołaj 104
Zaluska Katarzyna z Olszowskich 92

Zaluska Teresa z Potkańskich 130
Zaluska Wiktoria 130, 139
Zaluski Aleksander 92
Zaluski Aleksander Józef 130, 136,
139
Zaluski Andrzej Chryzostom bp
92–100, 103, 108, 130
Zaluski Andrzej Stanisław bp 115,
125, 130, 132, 135
Zaluski Józef Andrzej bp 78, 92,
95, 127, 129, 130–140, 142, 144
Zaluski Ludwik Bartłomiej bp 92,
130, 132
Zaluski Marcin (starszy) bp 92, 100
Zaluski Marcin (młodszy) bp 92,
130, 135, 140–141
Zaluski Paweł Antoni bp 92, 132
Zamoyski Jan 105
Zaremba Barbara z Mińskich 77
Zaremba Marcin (starszy) 77
Zaremba Marcin (młodszy) 77–78
Zaremba Stanisław bp 77–79, 82–
–83
Zaremba Urszula z Grzybowskich 77
Zbąski Jan Stanisław 97–98
Zbigniew z Oleśnicy kard. 25, 28
Zebrzydowski Józef Benedykt 114
Zembrzycki Franciszek Remigiusz
bp 148
Zudar Emeryk – zob. Emeryk Cudar
Zygmunt I Stary 33, 35–37, 39–43
Zygmunt II August 37, 44, 48, 50
Zygmunt III Waza 52–54, 59, 63,
67–68, 73

Żebrowski Tadeusz 18–19
Żychliński Teodor 100

SPIS TREŚCI

Przedmowa	5
Wstęp	7
 Biogramy	
Henryk 1320 – 1333/1334(?)	15
Jakub <i>przed</i> 1371 – <i>po</i> 1378(?)	16
Mikołaj (?)	17
Filip <i>przed</i> 1383 – <i>po</i> 1395(?)	19
Borzysław <i>ok.</i> 1405	20
Michał Trestka 1410 – 1429(?)	21
Stanisław z Buzowa 1430 – 1431(?)	23
Stanisław z Braclawia 1431 – ? (<i>przed</i> 1449)	24
Mikołaj ? – <i>przed</i> 1449	25
Klemens z Widawy 1449/1450 – 1473	26
Jan 1477 – ?	29
Stanisław ? – <i>przed</i> 1487	30
Michał ze Lwowa 1487 – 1494(?)	30
Bartłomiej Soloznicki 1495 – 1512(?)	32
Jan Filipowicz 1520 – 1524	34
Mikołaj Wieżgajło 1526 – 1531	35
Jerzy Talat 1532 – 1533	38
Franciszek ze Lwowa 1534 – 1536	40
Jan Andruszewicz 1546 – 1556	42
Mikołaj Pac [1557 – 1584]	45
Józef Wereszczyński 1592 – 1598	52
Krzysztof Kazimirski 1599 – 1618	57
Bogusław Radoszewski 1619 – 1633	62
Andrzej Szoldrski 1634 – 1635	66
Aleksander Sokołowski 1636 – 1645	71

Stanisław Zaremba 1646 – 1648/1653(?)	77
Jan Leszczyński 1655 – 1656	79
Tomasz Ujejski 1656 – 1677	83
Stanisław Jan Witwicki 1679 – 1682	89
Andrzej Chryzostom Załuski 1683 – 1692	92
Mikołaj Stanisław Święcicki 1697 – 1699	100
Jan Paweł Gomoliński 1700 – 1714 (1711?)	105
Walenty Maciej Arcemberski 1715 – 1717	111
Jan Joachim Tarło 1718 – 1723	113
Samuel Jan Ożga 1723 – 1756	116
Kajetan Ignacy Sołtyk 1756 – 1759	120
Józef Andrzej Załuski 1759 – 1774	130
Franciszek Kandyd Ossoliński 1774 – 1784	140
Kasper Kazimierz Cieciszowski 1784 – 1798	144
 Biskupi kijowscy według imion	 150
Translacje biskupów kijowskich	151
Anniwersarium	152
Wybór literatury	155
Indeks osób	167

OŚRODEK „WOŁANIE Z WOŁYNIA”

Od 1997 roku Ośrodek „Wołanie z Wołynia” zajmuje się publikowaniem książek wydawanych przez „Wołanie z Wołynia” – pismo religijno-społeczne ukazujące się na Ukrainie od 1994 roku. Wokół pisma skupionych jest kilka osób, które wzięły na siebie trud dokumentowania najnowszej historii i ukazywania aktualnych problemów Kościoła Katolickiego na Ukrainie, ze szczególnym uwzględnieniem Wołynia i diecezji łuckiej. Zainteresowania naszej redakcji obejmują także: sytuację wierzących w społeczeństwach krajów postsowieckich, kontakty katolicko-prawosławne, wysiłki ekumeniczne, stosunki polsko-ukraińskie, kultura i osiągnięcia myśli filozoficznej Ziemi Wołyńskiej, wybitni Wołynianie. Równocześnie z pismem ukazuje się seria wydawnicza: Biblioteka „Wołania z Wołynia”. W latach 1997–2002 wydaliśmy 30 książek.

ZAPRASZAMY DO WSPÓŁPRACY!!!

Dotychczas nakładem Ośrodka „Wołanie z Wołynia” ukazały się:

T. 1. „Хресна Дорога”, Остроп 1997.

Kilka rozważań Drogi Krzyżowej w języku ukraińskim, m.in. dla dzieci, młodzieży, chorych i do śpiewania.

T. 2. Br. Adrian Wacław Brzózka, *Milczące cienie*, Ostróg 1997.

Poetycka wędrówka do „*nieludzkiej ziemi*”, „*wschodniej ziemi*”. Świadek tęsknoty i osobistych wyznań, smutku, nostalgii, ale i franciszkańskiej radości. Utwory Brata Adriana to liryczne rozpoznawanie „*swojej drogi do ziemi Kanaan*”, pielgrzymka do ziemi w „*żałobie*”.

T. 3. O. Ян Попель, „Розмови про молитву”, Білий-Дунаєць 1997.

Dziewięć refleksji ks. Jana Popiela SI na temat czym jest i jaką powinna być modlitwa w życiu chrześcijanina. Z języka polskiego na ukraiński przełożyła Irena Moroz.

T. 4. O. Remigiusz Kranc OFM Cap., *W drodze z Ostroga na Kołymę* pod red. ks. Witolda Józefa Kowalowa i o. Józefa Marciekiego OFM Cap., Biały Dunajec–Kraków 1998.

Wspomnienia i przeżycia kapłana i zakonnika, który w okresie II wojny troszczył się o Polaków w Ostrogu zagrożonych przez nacjonalistów, za co wyrokiem NKWD skazany został na przymusową pracę w kopalniach złota na Kołymie, skąd szczęśliwie powrócił. Interesująca lektura wzbogacona licznymi aneksami, ilustracjami i kopiami dokumentów.

T. 5. O. Єдвард Станєк, “Педагогічні принципи Вчителя з Назарету”, Білий-Дунаєць, 1998.

Zbiór cennych rozważań opartych na tekście Ewangelii. Autorem jest ks. Edward Staniek, kapłan Archidiecezji Krakowskiej, wykładowca homiletyki i patrologii w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Z języka polskiego na ukraiński książeczkę przełożyła Irena Androszczuk.

T. 6. Tadeusz Kukiz, *Wołyńskie Madonny i inne obrazy sakralne z diecezji łuckiej*, Biały Dunajec 1998.

Kolejna pozycja książkowa Tadeusza Kukiza, znanego pasjonata i badacza dziejów kresowych obrazów o tematyce maryjnej, związanych z nimi legend i ich „wędrowek” na Zachód po bolesnych wydarzeniach ostatniej wojny. Książka licząca 212 stron, opatrzona jest licznymi ilustracjami, bibliografią oraz skorowidzami nazw osobowych i geograficznych, będąca swoistego rodzaju przewodnikiem po dawnych sanktuariach Wołynia.

T. 7. Ks. Witold Józef Kowalów, *Zmartwychwstały Kościół cz. 1, Diecezja łucka 1989–1998: odrodzenie Kościoła Rzymsko-katolickiego w obecnym dekanacie rówieńskim*, Biały Dunajec 1998.

W zwięzły sposób zostało ukazane odrodzenie Kościoła Rzymskokatolickiego w obecnym dekanacie rówieńskim (diecezja łucka na Ukrainie). Pierwszą parafią odrodzoną w diecezji łuckiej w 1989 roku był Ostróg nad Horyniem. Obecnie w dekanacie rówieńskim jest 14 parafii.

T. 8. O. Альбін Яноха OFM Cap., “Отець Серафим-Алоїз Кашуба (1910–1977)”, Білий-Дунаєць, 1999; O. Albin Janocha, *O. Serafin Alojzy Kaszuba (1910–1977)*, Biały Dunajec 1999.

Krótką biografią Sługi Bożego O. Serafina Kaszuby oparta na dokumentach archiwalnych i korespondencji z kandydatem na ołtarze. Wydanie dwujęzyczne, ukraińsko-polskie. Z języka polskiego na ukraiński książeczkę przełożyła Władysława Krynicka.

T. 9. Ks. Witold Józef Kowalów, Ks. Michał Stanisław Głowacki «Świętopełk» (1804–1846). Folklorysta i współorganizator powstania, Biały Dunajec–Ostróg 1999.

Biografia jednego z kapłanów, który w latach trzydziestych i czterdziestych XIX wieku na terenie ówczesnej diecezji tarnowskiej podjął pracę nad odrodzeniem religijno-narodowym. Ks. Michał Głowacki przeszedł do historii jako autor pierwszego zapisu i interpretacji legendy o śpiących rycerzach. W wyniku klęski powstania chochołowskiego zmarł tragicznie w nowosądeckim więzieniu.

T. 10. Ks. Witold Józef Kowalów, *Sursum corda. W górę serca. Wybór artykułów prasowych z lat 1992–1997*, Biały Dunajec–Ostróg 1999.

Wybór artykułów prasowych wołyńskiego kapłana z lat 1992–1997. Są to artykuły głównie publikowane na łamach „Wołania z Wołynia”, ale także „Radości Wiary” (Drohobycz), „Gazety Lwowskiej”, „Dziennika Kijowskiego”, „Gościa Niedzielnego”, „Niedzieli” i innych czasopism. Ich najczęstszą tematyką jest odrodzenie Kościoła Katolickiego na Wołyniu i sam Wołyn. Publicystyka religijna. Swego rodzaju przewodnik po najnowszych dziejach diecezji łuckiej.

T. 11. Krzysztof Kołtun, *Szelest róży*, Biały Dunajec–Ostróg 1999.

Zbiór kilkudziesięciu wierszy – hołd złożony Św. Teresie od Dzieciątka Jezus, patronce Wołynia., Poetycki ślad jubileuszu 100. lecia śmierci Małej Tereski i ogłoszenia jej Doktorem Kościoła, wydany w 150. lecie śmierci Juliusza Słowackiego.

T. 12. С. Михайлина Алекса RM, “Слуга Божий Архієпископ Зиґмунт-Щенсний Фелінський (1822–1895). Син Волинської Землі”, Білий-Дунаєць, 1999.

Biografia wielkiego syna Ziemi Wołyńskiej, Sługi Bożego Zygmunta Szczęsnego Felińskiego, autorstwa s. Michaliny Aleksey, która obecnie pracuje na placówce w Sankt Petersburgu. Z języka polskiego na ukraiński książkę przełożyła Irena Androszczuk.

T. 13. О. Андрій Зволінський, “Ясько”, Білий-Дунаєць–Острів, 1999.

Wstrząsająca historia pewnego młodego człowieka opisana przez młodego kapłana archidiecezji krakowskiej, będącego obecnie profesorem

Katolickiej Nauki Społecznej na Papieskiej Akademii Teologicznej. Z języka polskiego na ukraiński książkę przełożyła Irena Androszczuk. Wcześniej ukazał się przekład na język rosyjski.

T. 14. O. Ієронім Варакім OFM Cap., „Духовний силует Слуги Божого О. Серафима Кашуби OFM Cap.”, Білий-Дунаєць–Острів, 2000; O. Hieronim Warachim OFM Cap., *Duchowa sylwetka Sługi Bożego O. Serafina Kaszuby OFM Cap.*, Biały Dunajec–Ostróg 2000.

Kolejna dwujęzyczna, ukraińsko-polska, pozycja przybliżająca postać Sługi Bożego O. Serafina Kaszuby, tym razem od strony duchowej w rodzinie, Kościele i zakonie kapucynów. Autor dokonał refleksji nad szczególnymi cnotami kandydata na ołtarze, nad jego posłuszeństwem, ubóstwem i czystością. Szczególnie wyraźnie widać w postaci Sługi Bożego oddanie się Bożej Opatrzności, kult Matki Bożej i Świętych Pańskich oraz jego pamięć o zmarłych. Z języka polskiego na ukraiński książeczkę przełożyła Władysława Krynicka.

T. 15. Ostróg. Ilustrowany przewodnik krajoznawczy, Biały Dunajec–Ostróg 2000.

Coraz częściej różne grupy i wycieczki turystyczne odwiedzają Ostróg i dlatego coraz bardziej dotkliwym staje się brak przewodnika w języku polskim. Zanim powstanie nowy polskojęzyczny przewodnik zdecydowaliśmy wydać reprint przewodnika z 1934 roku, którego wydawcą i nakładcą był dyrektor Gimnazjum Państwowego im. M. Konopnickiej w Ostrogu Tomasz Łysek.

T. 16. Ks. Władysław Knapieński, *Sprawa o Kościół w Ostrogu na Wołyniu*, Biały Dunajec–Ostróg 2000.

Reprint pracy ks. prof. Władysława Knapieńskiego, późniejszego rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego, będącej głosem w obronie katolików obrządku łacińskiego na Wołyniu i zarazem pięknym świadectwem ich przywiązania do Kościoła Powszechnego. Z okazji szczęśliwych narodzin w 1895 roku córki cara Mikołaja II, księżniczki Olgi, zezwolono na odbudowę kościoła farnego w Ostrogu.

T. 17. Leon Karłowicz, *Nie zostawiajcie mnie tu... Obrazy z życia deportowanych do Kazachstanu*, Biały Dunajec–Ostróg 2000.

Dramatyczna historia rodziny Kurzydłowskich, która z Wołynia została zesłana do Kazachstanu. Kilka lat poniewierki, śmierć jednego z małżonków i dzieci, walka o przetrwanie w kołchozie na stepie, opisy ludzkich za-

chowań oraz pięknej i surowej przyrody, składają się na tę wzruszającą opowieść. Na przykładzie tej rodziny można dowiedzieć się o losie tysięcy Polaków zesłanych do Kazachstanu.

T. 18. О. Иоанн Павел Мухарский OFMСар., „И ты утверждай своих братьев. К Великому Юбилею 2000 года”, Biały Dunajec–Ostróg 2000.

Syntetyczne spojrzenie na problem podziału i jedności Kościoła. Autor, sędziwy kapłan z zakonu kapucynów dzieli się z nami swoim własnym widzeniem trudnej problematyki dialogu Kościoła Katolickiego z Kościołem Prawosławnym. W latach 1935–1939 pracował w Lubieszowie na Polesiu, po wieloletniej pracy w Polsce i USA, w latach 90. XX wieku powraca na Wołyń i Polesie.

T. 19. Галина Гандзілевська, „Чекатиму тебе...”, Biały Dunajec–Ostróg 2000.

Debiut poetki. Autorka jest reżyserem Teatru Akademii Ostrogskiej i dyrektorem Ośrodka Kultury i Sztuki przy tejże uczelni, śpiewaczką i kompozytorką, przy parafii rzymskokatolickiej w Ostrogu prowadzi chór dziecięco-młodzieżowy. Niekiedy zdaje się, że żyje ona w nierzeczywistym, wymyślonym świecie. Ale kiedy poznajemy go głębiej – okazuje się, że nie ma realniejszego od niego.

T. 20. Krzysztof Rafał Prokop, *Sylwetki biskupów łuckich*, Biały Dunajec–Ostróg 2001.

Zbiór szkiców biograficznych wszystkich dotychczasowych pasterzy diecezji włodzimierskiej, łuckiej i łucko-żytomierskiej. Książkę zamyka biogram obecnego ordynariusza (od 1998 r.), bpa Marcjana Trofimiaka. Pozycja ta ukazała się z okazji pielgrzymki papieża Jana Pawła II na Ukrainę.

T. 21. *Listy z Kozielska burmistrza miasta Ostroga*, Biały Dunajec–Ostróg 2001.

Wstrząsający zbiór dokumentów i fotografii rodzinnych dotyczących przedwojennego burmistrza miasta Ostroga Stanisława Ludwika Żurakowskiego (1886–1940), zamordowanego przez NKWD w Katyniu. Książkę do druku przygotował jego syn, Stanisław Żurkowski, mieszkający w Londynie.

T. 22. Ks. Władysław Bukowiński, *Do moich przyjaciół*, Biały Dunajec–Ostróg 2001.

Wybór spuścizny literackiej ks. Władysława Bukowińskiego, znanego duszpasterza katolickiego na Wołyniu i w Kazachstanie. Na książkę składają się m.in. relacja o Kościele na Ukrainie, „*Wspomnienia z Kazachstanu*” oraz listy do krewnych i przyjaciół. Pozycja ta ukazała się z okazji pielgrzymki papieża Jana Pawła II na Ukrainę.

T. 23. *Spotkałem człowieka. Ks. Władysław Bukowiński w pamięci wiernych i przyjaciół*, Biały Dunajec–Ostróg 2001.

Zbiór świadectw i relacji o ks. Władysławie Bukowińskim, nieustrudzonym duszpasterzu katolickim na Wołyniu i w Kazachstanie. Autorami tej książki są Czytelnicy „*WzW*”, którzy na swej drodze życiowej spotkali tego niezwykłego kapłana. Cechą wspólną zamieszczonych tekstów jest odczucie, iż ów kapłan był osobą świętą.

T. 24. Krzysztof Kołtun, *Wołyńska litania*, Biały Dunajec–Ostróg 2001.

Poetycki hołd Matce Bożej czczonej kiedyś przez Wołynian w wielu sanktuariach. Ufna modlitwa do Pana Boga przez wstawiennictwo Matki Najświętszej i świętych patronów Ziemi Wołyńskiej.

T. 25. Ks. Witold Józef Kowalów, *Szkice z dziejów kościelnych Ostroga i okolicy*, Biały Dunajec–Ostróg 2001.

Zbiór 10 szkiców historyczno-krajoznawczych dotyczących Kościoła katolickiego oraz jego świątyń w Ostrogu i okolicy. Plon udziału autora w konferencjach naukowo-krajoznawczych „*Ostróg na progu 900-lecia*” i Ostrogskich Czytaniach Krajoznawczych.

T. 26. Romuald Wernik, *W Zdołbunowie zakwitły kaczeńce*, Biały Dunajec–Ostróg 2001.

Sentymentalne wspomnienia z Wołynia napisane przez Autora mieszkającego w Londynie, który urodził się w Zdołbunowie. Świadectwo tęsknoty za miastem lat dziecińczych. Urywki wspomnień i opisy zabawnych sytuacji stały się tłem interesujących opowiadań.

T. 27. Ks. Andrzej Kwiczala, *Dzieje parafii rzymskokatolickiej w Ostrogu na Wołyniu (1939–2000)*, Biały Dunajec–Ostróg 2001.

Próba ukazania najnowszej historii parafii rzymskokatolickiej i życia religijnego w Ostrogu na Wołyniu w latach 1939–2000. Autor nie tylko

oparł się na wcześniej wydanych publikacjach, ale podał również żywe świadectwa ludzi, którzy przeżyli trudne czasy wojny i powojennych prześladowań.

T. 28. Богдан Колосок, “Кафедральні споруди Луцька. Історико-архітектурне дослідження”, Biały Dunajec–Ostróg 2002.

Praca ukazująca dzieje z punktu widzenia architektury łuckiego kościoła katedralnego i różnych budynków do niego kiedyś i obecnie należących. Przedstawiony jest również ich obecny los. Publikację wzbogacają liczne ilustracje. Autor jest kierownikiem sektora Centrum Historii Zabytków Narodowej Akademii Nauk Ukrainy.

T. 29. Maria Przybylska, *Karawana ze Wschodu*, Biały Dunajec–Ostróg 2002.

Tomik wierszy krakowskiej poetki i deklamatorki. Armenia, Ukraina, Bug, Kijów, Lublin, Rosja, Podlasie, Kraków, Jarosław, Kostomłoty, Ostróg, Wołyń... Gdzie by się człowiek nie znajdował, skąd by nie pochodził, dokąd by nie dążył – pragnie Światła i Dobra.

T. 30. O. Ієронім Вараким OFM Cap., “Апостол Церкви Мовчання. О. Серафим Кашуба OFM Cap.”, Білий-Дунаєць–Острів, 2002; O. Hieronim Warachim OFM Cap., *Apostoł Kościoła Milczenia. O. Serafin Kaszuba OFM Cap.*, Biały Dunajec–Ostróg 2002.

Dwujęzyczny, polski i ukraiński, tekst krótkiej biografii Sługi Bożego O. Serafina Kaszuby OFM Cap., którego proces beatyfikacyjny rozpoczął się w Krakowie 2 grudnia 1992 roku. Od 22 grudnia 2001 r. sprawa toczy się w Rzymie.

T. 31. Ks. Kamil Kantak, *Juliusza Słowackiego życie i idee religijne*, Biały Dunajec–Ostróg 2003.

Esaj o religijności Juliusza Słowackiego, wybitnego syna Ziemi Wołyńskiej. Autor przedstawił w nim religijny rozwój mentalności i życia wielkiego poety, który *był katolikiem nie tylko ze chrztu, ale i z przekonania*.

* * *

**Ośrodek „Wołanie z Wołynia”
skrytka pocztowa 9
34-520 Poronin**

**“Воляння з Волині”
вул. Кардашевича, 1
35800 м. Остріг, Рівненська обл.
Україна**

ISBN 83-911918-09-6